

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jana Brumec

Vojaški ataše: britanske presoje jugoslovanske vojske 1921-1941

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jana Brumec
mentor: doc. dr. Damijan Guštin

Vojaški ataše: britanske presoje jugoslovanske vojske 1921-1941

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Vojaški ataše: Britanske presoje jugoslovanske vojske 1921 – 1941

Velika Britanija je bila ena izmed zaveznic, ki je podprla nastanek nove jugoslovanske države, zato je imela v Jugoslaviji vedno sloves prijateljske države, ki je dovolj močna, da v Evropi zagotovi mir. Sodelovanje med državama je bilo sprva omejeno na odplačevanje vojnih dolgov, kasneje pa sta državi povečali sodelovanje na ekonomskem področju. Jugoslavija je zelo visoko cenila britanske politične in vojaške nasvete, vendar je zaradi specifičnosti geografske in strateške lege države ohranjala dobre odnose tudi z ostalimi evropskimi državami. Posledično se je Jugoslavija izmikala podpisom vojaških pogodb, ki bi pritegnile pozornost dvigajočih se vojaških sil ali sosednjih držav, ki so bile nezadovoljne z ozemeljsko razdelitvijo po 1. svetovni vojni. Kriza pred začetkom 2. svetovne vojne je Jugoslavijo prisilila k pristopu k Trojnemu paktu, vendar je bilo politično vodstvo s pomočjo britanske politike kmalu zamenjano, kar je privedlo do nemškega napada na Jugoslavijo in začetka 2. svetovne vojne v Jugoslaviji.

Ključne besede: vojaški ataše, Velika Britanija, Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija, jugoslovanska vojska.

Military attache: The british view on the yugoslavian army 1921 – 1941

Great Britain was one of the ally states that supported the creation of a new yugoslavian state, what granted her a reputation of a friendly nation, that is capable and strong enough to protect the new found peace in Europe. Collaboration between Great Britain and Yugoslavia was firstly based on repaying war deaths, but later on it progressed on economy and trade. Britains political and military advices became highly appreciated in Yugoslavia, although Yugoslavia had to mantain good political relations with all european states beacuse of her strategical and specific geographical position. This special position was the basis for the neutral policy and avoidance of signing military alliances, especially in accordance to the neighbour states that were unhappy with their state borders after the peace conference after World War One. The political crisis before World War Two forced Yugoslavia into signing a pact with Germany. Yugoslavian polical leaders were replaced in a qoo that was organized in association with british politicians quickly after the signing of the Tripartite treaty. Political instability in Yugoslavia angered Germany, which decided to attack Yugoslavia and begin World War Two in the Balkans.

Key words: military attache, Great Britain, the Kingdom of SHS, the Kingdom of Yugoslavia, yugoslavian army.

Kazalo strani

1 Uvod	6
1.1 Področje raziskovanja.....	6
1.2 Hipoteze in cilji raziskovanja	6
1.3 Metodološki pristop.....	6
1.4 Opombe k pisanju.....	7
2 Osnovni pojmi diplomacije	8
2.1 Diplomacija	8
2.2 Državno predstavništvo	10
2.2.1 Vojaško državno predstavništvo.....	10
2.3 Diplomat	11
2.3.1 Ambasador.....	12
2.3.2 Ataše	12
2.3.3 Vojaški ataše.....	12
3 Kraljevina SHS – Kraljevina Jugoslavija	13
3.0.1 Ustava 1921	16
3.1 Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev	17
3.2 Kraljevina Jugoslavija	20
3.2.2. Ustava 1931	20
3.3 Zunanja politika.....	22
3.3.1 Mala antanta	23
3.3.2 Balkanski pakt	24
3.3.3 Odnosi z Italijo	26
3.3.4 Odnosi s Francijo.....	28
3.3.5 Odnosi z Veliko Britanijo.....	29
3.3.6 Tik pred 2. svetovno vojno	31
3.4 Jugoslovanska vojska	31
4 Velika Britanija	33
4.1 Politične in gospodarske razmere v državi.....	34
4.2 Britanska politika in Jugoslavija v obdobju 1921-1938	40
4.3 Britanska obveščevalna služba	41

4.4 Življenje v obdobju 1921 – 1941	42
5 Narodnostne in kulturne razlike med Veliko Britanijo in Jugoslavijo	44
6 Britanske presoje jugoslovanske vojske	46
6.1 O jugoslovanski vojski 1918-1920	46
6.2 Britanci o jugoslovanski vojski 1921 – 1928	47
6.3 Britanci o jugoslovanski vojski 1929 – 1934	54
6.4 Britanci o jugoslovanski vojski 1935- 1938	61
6.5 Vojna mornarica 1921-1938	66
6.6 Vojaško letalstvo 1921-1938	71
6.7 Britanci o jugoslovanski vojski 1939-1941	75
7 Povzetek in sklep	82
8 Presoja hipotez	83
9 Viri in literatura	85
10 Priloge	91
Priloga A.1: Jugoslovanski kralji v obdobju 1918 do 1945	91
Priloga A.2: Predsedniki jugoslovanskih vlad v obdobju 1918 do 1941	91
Priloga B.1: Ministri za vojsko in mornarico v obdobju 1918 do 1941	92
Priloga B.2: Načelniki jugoslovanskega Generalštaba v obdobju 1920 do 1941	92
Priloga C: Jugoslovanske in britanske vplivne politične osebnosti v obdobju 1921 - 1941	92
Priloga Č: Sestav jugoslovanske vojske	96
Priloga D: Pregled jugoslovanskih vojaških letalskih sil	99
Priloga E: Pregled jugoslovanskih vojaških letal	101
Priloga F: Čini letalskih sil v različnih državah	103

Kazalo zemljevidov

Zemljevid 1: Nastanek Kraljevine SHS	15
Zemljevid 2: Kraljevina SHS - 33 oblasti	19
Zemljevid 3: Kraljevina Jugoslavija – banovine	21
Zemljevid 4: Potek napada na Kraljevino Jugoslavijo leta 1941	81

1 Uvod

1.1 Področje raziskovanja

Cilj in pomen obravnavane teme je predvsem zbrati podatke o Kraljevini SHS/Jugoslaviji in Veliki Britaniji v obdobju med leti 1921 in 1941 ter prikazati odnos Britancev do dogajanj v Jugoslaviji. Izpostavljeni bodo meddržavni odnosi in medsebojno vplivanje na zunanjo politiko, kakor so te odnose videli britanski politiki. Osrednja analiza bo temeljila na objavljeni korespondenci vojaškega poslaništva v letih 1921-1941, ki je kontinuirano spremljalo razvoj jugoslovanske vojske in politike.

1.2 Hipoteze in cilji raziskovanja

Moje hipoteze:

Hip. 1: Velika Britanija je na Jugoslavijo gledala kot na regionalno silo, ki obvladuje balkanski prostor, in kot na potencialno zaveznico.

Hip. 2: Dejavnosti jugoslovanske vojske so vplivale na oblikovanje britanske zunanje politike.

Analiza literature naj bi me pripeljala do naslednjih ciljev mojega diplomskega dela:

1. predstaviti položaj in moč obeh obravnavanih držav v izbranem časovnem obdobju;
2. opisati temeljne pojme in pristope k meddržavnim odnosom;
3. predstaviti meddržavne odnose med Kraljevino SHS/Jugoslavijo in Veliko Britanijo, predvsem na vojaškem področju;
4. raziskati povezave med sklepanji državnih pogodb obeh držav;
5. analizirati pomembnost odnosa med izbranimi državama in vpliv na mednarodno skupnost.

1.3 Metodološki pristop

V diplomski nalogi je bila uporabljena kombinacija različnih metod analize, saj je bilo potrebno za popolno analizo in predstavitev odnosov med Veliko Britanijo in Kraljevino SHS/Jugoslavijo uporabiti metodo deskriptivne analize, komparativno metodo, analizo vsebine, analizo sekundarnih virov, kvantitativno in kvalitativno analizo ter zgodovinsko

opisno metodo. Zgodovinska opisna metoda je bila koristna predvsem pri orisu splošno znanega o preučevanima državama v danem časovnem obdobju. Metoda deskriptivne analize in analiza vsebine temeljne literature sta pripeljali do osnovnih teoretičnih spoznanj in opredelitev osnovnih pojmov. S komparativno metodo sem primerjala časovno zaporedje podpisanih pogodb obeh strani in s tem ugotavljala morebitne vzročne povezave za podpis teh pogodb. Kvantitativna in kvalitativna analiza ter analiza sekundarnih virov so prispevale predvsem k zbiranju ostalih podatkov za bolj natančno analizo.

1.4 Opombe k pisanju

Jugoslovansko arhivsko gradivo je zelo poškodovano in pomanjkljivo zaradi uničenja leta 1941 in v vojni proti koncu 20. stoletja, nekaj gradiva pa je v zasebni lasti ali v tujini, zato je izredno težko predstaviti povsem objektivni pregled dogajanja na jugoslovanskem ozemlju. Veliko težavo predstavlja tudi pomanjkanje virov, saj je velikokrat na voljo le njihova transkripcija, ki običajno ni v izvirnem jeziku, zato prihaja do dvojnega ali trojnega prevajanja, kar privede do številnih napak.

Moje delo temelji na analizi britanskih poročil in pisem poslaništva v Beogradu, ki jih je objavil Živko Avramovski (Avramovski: 1986a, 1986b, 1996). Do leta 1938 so britanski poslaniki vsako leto oddajali obširna poročila, ki so zajemala podatke o jugoslovanski notranji in zunanji politiki, ekonomski situaciji ter vojski in mornarici. Zaradi pričetka 2. svetovne vojne se je septembra 1939 ustavilo običajno postopanje in komunikacija med državnimi poslaništvom po svetu. Britansko poslaništvo v Beogradu je bilo sedaj bolj osredotočeno na mednarodno dogajanje, zato med vojno niso oblikovana letna poročila, ampak so objavljena posamezna pisma atašejev in drugih britanskih predstavnikov.

Objavljena britanska poročila in korespondenca navajajo veliko datumov in oseb, med katerimi nisem zasledila napak. Preko navzkrižnega preverjanja v literaturi (Vojna enciklopedija 1970; Bjelajac Mile 1988, 1994, 2004; Sretenović Stanislav 2008 in Stojković Momir 2004) nisem zasledila napačnega navajanja, iz česar sklepam, da so bili britanski poslaniki dobro obveščeni o evropskem političnem dogajanju in jugoslovanskih razmerah, saj so poročila podrobna in natančna.

2 Osnovni pojmi diplomacije

2.1 Diplomacija

Ko omenimo pojem diplomacija, običajno pomislimo na izvajanje neke državne funkcije. To mišljenje niti ni daleč od resnice, saj je diplomacija predvsem državna dejavnost. Je del političnega življenja vseh držav. Definicij in opredelitev je veliko. Različni avtorji postavljajo enostavne in kompleksne definicije glede na svoja teoretična izhodišča.

Oxford English Dictionary »Diplomacija je vodenje mednarodnih odnosov s pogajanjem, s katerimi ambasadorji in poslaniki te odnose prilagajajo in vodijo, razumemo pa jo tudi kot posel in spretnost diplomatov«. To definicijo je prevzel tudi Nicolson (1988, 4-5). Po njegovem mnenju je diplomacija sinonim za zunanjo politiko in zunanje zadeve. V skladu s politiko v prvi polovici 20. stoletja je diplomacijo razdelil na dva dela. Prvi je nadaljevanje vojne z drugimi sredstvi, drugi pa razume diplomacijo kot pomoč pri miroljubni trgovini (Nicolson 1988, 25-26).

Zelo obširno definicijo postavi Benko (1998, 40): »Diplomacija je institucija družbe, organizirane v državi, ki je nastala s pojavom in razvojem mednarodnih odnosov z nalogo, da na posredni in formalni ravni predstavlja državo in njene interese, jih prevaja v ustne in pisne dogovore ter z instrumentom pogajanj usklajuje kooperativna in razrešuje konfliktna razmerja med njimi.« Meni tudi (1997, 256), da je diplomacija državna institucija, katere naloga je vzdrževati stike z drugimi subjekti v mednarodni skupnosti in s temi stiki uresničevati svoje interese.

Vukadinović (1995, 109) diplomacijo označi za spretnost, znanost, sposobnost, proces, prakso, funkcijo in institucijo, hkrati kot družbeno dejavnost in politični proces, katerega politični udeleženci stopajo v medsebojne odnose v mednarodnem okolju.

Hamilton in Langhorne (1995, 1) menita, da je diplomacija mirno vodenje odnosov med političnimi entitetami, med njihovimi voditelji in akreditiranimi agenti.

Simpson (1987, 3-4) pravi, da je diplomacija sestavni del nacionalne in mednarodne varnosti, in sicer kot alternativa vojni. Predstavlja enega izmed glavnih sredstev reševanja mednarodnih problemov in stabiliziranja svetovnega razmerja med redom in nasiljem. Polk (1997, 217) meni, da je diplomacija vodenje poslov med državami z miroljubnimi sredstvi. Potrebno pa je opozoriti, da se diplomacija »lahko pojavi (tudi) v vojni ali oboroženem

konfliktu in je uporabljena v instrumentaciji določenega nasilnega dejanja» (Barston 1998, 1).

Seveda obstajajo še številne definicije, ki jih tukaj nisem omenila, vendar menim, da se v svojem bistvu ne razlikujejo veliko in lahko za potrebe diplomskega dela iz navedenih definicij izluščim svojo. Menim, da je diplomacija oblika komunikacije med dvema državama oziroma njenimi predstavniki in je hkrati tudi sredstvo vzdrževanja odnosov med tema dvema državama. Je sredstvo za uresničevanje državnih interesov in zunanje političnih ciljev, v času miru ali vojne.

Komunikacija je bistvena značilnost diplomacije po mnenju Russeta in Starra (1996, 246). To pomeni, da država preko diplomacije komunicira z zunanjim svetom, z željo po neposrednem vplivanju na drugo državo. Za njeno boljše razumevanje pa je potrebno poznati tudi njene funkcije in naloge.

Glavne funkcije diplomacije so (Poullada v Russet in Starr 1996, 246):

1. uravnavanje konfliktov,
2. reševanje problemov med dvema ali več vladami,
3. pospeševanje in omogočanje medkulturne komunikacije na številnih področjih,
4. pogajanje in dogovarjanje o posebnih primerih, pogodbah in sporazumih,
5. celovito izvajanje in načrtovanje programa zunanje političnih odločitev neke države v odnosu do druge.

Benko opredeli naloge diplomacije s trojno shemo: predstavljanje, pogajanje in opazovanje (1997, 258). To je tudi skupno številnim opisom nalog različnih avtorjev.

Morgenthau (1995, 660-661) naloge diplomacije opredeli na štiri točke:

1. diplomacija mora določiti svoje cilje glede na dejansko in potencialno moč, ki jo ima na razpolago za dosego teh ciljev;
2. upoštevati mora cilje drugih narodov ter njihovo obstoječo in dosegljivo moč, da uresniči te cilje;
3. diplomacija mora določiti, do kolikšne mere so ti različni cilji med seboj primerljivi;
4. diplomacija mora uporabljati sredstva, primerna za dosego svojih ciljev.

Poudari, da narod, ki želi slediti miroljubni zunanji politiki, ne sme prenehati primerjati svojih lastnih ciljev s cilji drugih narodov. Za izvajanje teh nalog diplomacija uporabi dva

inštrumenta: službo za zunanje zadeve v glavnem mestu države pošiljateljice in diplomatske predstavnike, ki jih le-ta pošilja v glavna mesta držav sprejemnic (Morgenthau 1995, 662-663).

2.2 Državno predstavništvo

Država zastopa in predstavlja svoje interese v drugih državah preko diplomatskih misij. Pojem »diplomatska misija« zajema vse ljudi, ki v neki tuji državi predstavljajo interese svoje države. Dandanes je diplomatska misija stalna, kar pomeni, da je v prestolnici sprejemne države vzpostavljena stalna pisarna oziroma institucija, ki jo običajno imenujemo ambasada oziroma poslaništvo (danes veleposlaništvo). Vsa posest in lastnina na diplomatskih misijah spadata pod zakonodajo sprejemne države, čeprav imajo diplomatske misije v skladu z Dunajsko konvencijo o diplomatskih odnosih¹ določene privilegije. Ti privilegiji običajno pomenijo izkoriščanje diplomatske imunitete, kar pomeni, da sprejemna država ne sme posegati na njihovo ozemlje brez dovoljenja gostujoče države.

Diplomatske misije so zelo pomembno orodje izvajanja zunanje politike države. Njihova primarna naloga je zaščititi interese in državljane domače države, pri tem pa morajo delovati znotraj meja mednarodnega prava. Upoštevana mora biti zakonodaja sprejemne države, o vseh dogodkih pa se poroča domači vladi. Le-ta oblikuje nove cilje za doseganje interesov, diplomatsko osebje pa ga preko spodbujanja prijateljskih, ekonomskih, kulturnih in znanstvenih odnosov poizkuša uresničiti (Vojna enciklopedija 1970, zv. 2, 447).

2.2.1 Vojaško državno predstavništvo

Vojaški diplomatski predstavniki v sprejemni državi:

1. zastopajo interese domače države, ministrstva za obrambo in obrambnih sil;
2. predstavljajo obrambne sile;
3. pospešujejo in razvijajo sodelovanje z ministrstvom za obrambo in obrambnimi silami sprejemne države;

¹Prvo kodifikacijo diplomatskih odnosov je izdala Sveta aliansa na Dunajskem kongresu leta 1815. Skupaj s konvencijo iz Achna leta 1818 predstavlja Dunajska konvencija osnovo za diplomatske protokole in rangiranje diplomatskih predstavnikov (Vojna enciklopedija 1970, zv. 2, 446-447).

4. spremljajo stanje in razvoj obrambnih sil sprejemne države ter njeno obrambno in varnostno politiko.

Vojaški diplomatski predstavniki so vojaški atašeji, njihovi pomočniki in sekretarji. Vojaško predstavništvo pa je le del oziroma oddelek znotraj diplomatskega predstavništva države, kjer si delijo skupne prostore.

Delo vojaških diplomatskih predstavnikov usmerja minister za obrambo. Sprotno jih seznanja z vsemi potrebnimi informacijami, kar vsebuje tudi informacije o aktivnostih ministrstva za obrambo in o delu obrambnih sil. Vojaški predstavniki ministru pošiljajo podrobna mesečna in letna poročila (Pravilnik o vojaških diplomatskih predstavništvih, 1.-4. čl.).

2.3 Diplomati

Cardozo (Benko 1997, 258) meni, da je diplomat orodje zunanje politike, katero uresničuje s pogajanjem z diplomati drugih držav, z namenom doseči sporazume, kot so si jih zamislili politiki.

Morgenthau (1995, 663-666) opredeli diplomata kot osebo, ki za svojo vlado izpolnjuje tri temeljne funkcije:

1. simbolično funkcijo

- Kot simbolični predstavnik svoje države izvaja simbolične akte in geste naproti diplomatom druge države.

2. zakonsko funkcijo

- Kot zakonski predstavnik svoje vlade izvaja zakonske funkcije glede na ustavo in zakone njegove vlade.

3. politično funkcijo

- Skupaj z uradom za zunanje zadeve oblikuje zunanjo politiko svoje dežele. Ugotavlja cilje druge države ter njene zmožnosti za uresničevanje teh ciljev.

Diplomat je torej državni uradnik, ki vzdržuje diplomatske odnose z drugo državo ali mednarodno organizacijo. Hkrati predstavlja in varuje interese svoje države ter širi prijateljske odnose.

Njegova naloga je zbiranje in posredovanje informacij, ki bi lahko vplivale na interese njegove domače države. Pogosto poda tudi svoje mnenje o njih in priporočila domači vladi,

kako naj se na te informacije odzove. Istočasno prebivalstvu sprejemne države pojasnjuje in približuje zunanjo politiko svoje države. Vsako spremembo in odločitev v zunanji politiki lastne države mora predstaviti pred uradniki sprejemne države z najboljšimi argumenti in usmerjati njene odzive, da ne bodo v navzkrižju z interesi domače države.

2.3.1 Ambasador

Ambasador oziroma poslanik (danes veleposlanik) je najvišje rangiran diplomat, ki predstavlja svojo državo. Sistem diplomatskega rangiranja v mednarodnem pravu je formaliziral Dunajski kongres leta 1815².

V vsakodnevni rabi se ta termin nanaša na vodilni položaj predstavnika države v tuji prestolnici. Sprejemna država ambasadorju običajno dodeli nadzor nad določenim ozemljem, ki se imenuje poslaništvo (danes veleposlaništvo) oziroma ambasada. Njen teritorij, osebje ter prevozna sredstva imajo dodeljen status diplomatske imunitete v sprejemni državi (Enciklopedija Britannica 1994, zv. 1, 737-738).

2.3.2 Ataše

»Attache« je francoski diplomatski izraz, ki se nanaša na osebo, ki je dodeljena administrativnemu osebju višje postavljene osebe ali druge agencije.

Termin običajno označuje uradnika pod ambasadorjevo avtoriteto ali pod drugim nadzornikom na diplomatski misiji, ki služi kot diplomat ali kot član pomožnega osebja. Nadzoruje številne probleme, ki so povezani s področjem intervencije. S tem namenom prevzame načrtovanje o odločitvah, ki bodo sprejete in poskrbi za vse potrebne dogovore, uskladi dnevni red, izvede raziskave o določenih temah in, ko je potrebno, deluje kot predstavnik. Običajno ima ataše posebne odgovornosti ali znanja, ki so povezane z njegovim področjem delovanja (Jazbec 2007, 42-50).

2.3.3 Vojaški ataše

Vojaški ataše je vojaški strokovnjak, ki je dodeljen diplomatski misiji. Je vodja vojaškega predstavništva v tuji državi. Vojaški ataše je običajno vojaški častnik z visokim činom. Pripada mu celotno osebje: pomočniki, sekretarji in drugo administrativno osebje.

² Glej opombo št. 1.

Čeprav je vojaško predstavništvo le del diplomatskega predstavništva države, so vojaški atašeji operativno, administrativno, finančno in komunikacijsko samostojni. So pod neposrednim vodstvom ministra za obrambo.

Delo vojaškega atašeja je osredotočeno na zbiranje in posredovanje informacij, ki so povezane z vojaškimi zmožnostmi in ukrepi sprejemne države. Istočasno svetuje ambasadorju, ministru za obrambo in domači vladi glede morebitnih ukrepov. Ima pa tudi vlogo posrednika, saj vladi sprejemne države posreduje mnenja, želje in opozorila domače vlade.

Svoje naloge lahko učinkovito opravlja le z opazovanjem vojaških vaj in manevrov obrambnih sil sprejemne države, kar pa v preteklosti ni bilo vedno omogočeno, saj mora prisotnost vojaškega atašeja dovoliti vlada sprejemne države. Prisotnost vojaških atašejev ni bila dovoljena, kadar je sprejemna država želela skriti dejansko moč svojih obrambnih sil, bodisi iz taktičnih razlogov, bodisi iz sramu pred velikimi silami. Velikokrat pa se je tudi zgodilo, da država sploh ni organizirala vojaških manevrov. Ob takih priložnostih je delo vojaškega atašeja oteženo in manj strokovno, saj svojih opažanj ne more podpreti z dovoljšnjim številom dejstev in dokazov (Vojna enciklopedija 1970, zv. 10, 575-576).

3 Kraljevina SHS – Kraljevina Jugoslavija

Jugoslovanska država se je v letih 1918-1941 raztezala čez zahodni Balkan do centralne Evrope. Do leta 1929 se je država imenovala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (v nadaljevanju Kraljevina SHS), leta 1929 pa se je preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo. Vseeno se je ime Jugoslavija v diplomatskih krogih uporabljalo že od samega nastanka države.

Že ob prvih začetkih razvoja oblikovanja skupne države južnih Slovanov sta bili vodilni dve ideji. Na nasprotnih straneh so si stali srbski politiki, ki so zagovarjali politiko centralizma, in predvsem slovenski in hrvaški politiki, ki so se zavzemali za federalizem. To nasprotovanje se je nadaljevalo vse do konca prve Jugoslavije³, bilo pa je eden pomembnejših dejavnikov pri oblikovanju zunanje politike države. Hrvaški predstavniki so želeli o svoji usodi odločati avtonomno od Ogrov, Slovenci in dalmatinski Hrvati so

³ Kraljevina Jugoslavija se v publicistični rabi označuje kot prva Jugoslavija. Kasneje sta ji sledili še SFRJ kot druga Jugoslavija in FLRJ kot tretja Jugoslavija.

predvsem iskal zaščito pred italijanskimi in avstro-ogrskimi interesi, Srbi pa so pod izgovorom združevanja južnih Slovanov želeli razširiti svojo državo in vpliv.

Kraljevina SHS je nastala ob koncu 1. svetovne vojne. Med razlogi za nastanek nove države so predvsem idealistični pogledi na oblikovanje države, pomembno vlogo pa je imelo tudi mišljenje, da bo srbska vojska rešila velik del hrvaškega in slovenskega ozemlja pred italijanskimi apetiti (Djokić 2003, 53-56). Država je uradno nastala 1. decembra 1918⁴ z združitvijo Države Slovencev, Hrvatov in Srbov⁵, ki je obsegala slovansko ozemlje bivše Avstro-Ogrske monarhije, in prej samostojne Kraljevine Srbije.

Nova država je dobila del ozemlja bivše Avstro-Ogrske države, veliko novih prebivalcev in nekaj nacionalnih konfliktov. Prebivalstvo je imelo malo političnih izkušenj in različno socialno ter kulturno ozadje. Potrebna je bila asimilacija raznolikih teritorijev, ki so imeli do sedaj različno zakonodajo in administrativni sistem; Kraljevino SHS so namreč sestavljala ozemlja Kraljevine Srbije, Hrvaška, Bosna in Hercegovina, avstrijska ozemlja v Dalmaciji in Slovenija ter madžarska ozemlja severno od reke Donave. Narode je ločevala tudi različna verska pripadnost: Srbi in Makedonci so v glavnem pripadali Vzhodni ortodoksni cerkvi, Hrvati in Slovenci Rimsko katoliški cerkvi, del prebivalstva pa je pripadal muslimanski veri. Veliko težav pa je prineslo tudi veliko število manjšin neslovanskega izvora znotraj države: Nemci, Madžari in Romuni v Vojvodini ter na Hrvaškem, Albanci v južni Srbiji, Italijani na Jadranski obali.

⁴ Prvo priznanje s strani mednarodne skupnosti je država dobila meseca januarja 1919, ko sta državo priznali Grčija in Norveška, meseca februarja pa sta sledili Švica in ZDA. Velika Britanija je državo priznala 2. junija 1919, Francija pa 5. junija 1919 (Sretenović 2008, 101).

⁵ Država Slovencev, Hrvatov in Srbov je nastala 1. novembra 1918 in je obstajala le en mesec. Država je imela svojo vojsko in svoje politično predstavništvo (Borak in drugi 2005, 186).

Zemljevid 1: Nastanek Kraljevine SHS (Vir: Slovenski zgodovinski atlas 2011)

Večini prebivalcev nove države je bilo skupno občutenje svobode in neodvisnosti od tujega vladanja in zatiralca, nacionalno enotnost pa naj bi zagotavljala podoben jezik in podobna kultura, še vedno pa je bilo tudi veliko dvoma, saj navsezadnje med različnimi narodi ni bilo skupnega političnega prepričanja in skupnih političnih izkušenj, iz katerih bi bilo mogoče oblikovati novo homogeno politično skupnost.

Hrvati so vztrajali pri uvedbi federalne državne strukture, ki bi spoštovala različne tradicije, medtem ko so Srbi podpirali unitarno ureditev države, saj bi tako končno združili raztresen srbski narod. Mnogi so menili, da so nadvlado Dunaja le zamenjali z Beogradom. Tudi Albanci na Kosovu so bili nezadovoljni, saj so pričakovali, da bo njihovo ozemlje zaradi neslovanskega porekla pripadlo Albaniji (Petranović 1988, 30-55).

Do sprejetja ustave so vrhovno oblast izvajali monarh, osrednja vlada in parlament oziroma začasno narodno predstavništvo. O večini zadev so odločala ministrstva, neposredno ali

preko pokrajinskih izpostav. Ukinjene so bile avtonomne narodne vlade, namesto njih so obstajale deželne vlade, ki pa so imele zelo malo pristojnosti. Kasneje so jih nadomestile pokrajinske uprave. Centralistična usmeritev začasne državne ureditve je sprožala veliko trenj. Do sprejetja ustave v letu 1921 se je zamenjalo kar 8 vlad, vodilni politični stranki v vladi pa sta bili izmenjajoče Jugoslovanska Demokratska stranka in Narodna Radikalna stranka.

Zaradi stalnega nasprotovanja in neenotnosti vlade so v obdobju do volitev v ustavodajno skupščino regijske vlade in predstavništva po vladnem ukazu oblikovali prvi jugoslovanski parlament, ki pa je sprejel le 10 zakonov, medtem ko je vlada sprejela preko 800 zakonov. Poslanci so prihajali iz različnih voljenih predstavništev, ki so obstajali že pred nastankom države. Parlament je deloval po principih srbske narodne skupščine, tako da so imele največ vpliva srbske meščanske stranke. Glavna naloga parlamenta je bila izdelava volilnega zakona in priprava vsega potrebnega za izvedbo volitev v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920, razpuščen pa je bil ob razpisu teh volitev. Na volitvah sta največ glasov prejeli Jugoslovanska Demokratska stranka in Narodna Radikalna stranka.

Pred zborom ustavodajne skupščine je vlada predpisala poslovnik parlamenta, v katerem so bile zapisane pravice ustavodajne skupščine in poslancev, njihovo delovanje pa je bilo pogojeno s predhodno prisego zvestobe kralju. Določeno je bilo, da bo ustava sprejeta z absolutno večino, kar pa je že vnaprej predstavljalo prednost za centralistične stranke. Ustavodajna skupščina se je sestala 12. decembra 1920 v Beogradu kot prestolnici države. 1. januarja 1921 je vodja Radikalne stranke Nikola Pašić predstavil centralistično ustavo, ki je prejela zadostno podporo. Hrvaški poslanci so namreč bojkotirali glasovanje zaradi vladnega poslovnika, izpustitev glasovanja pa je omogočila prevlado srbskih političnih interesov. Tako je bila z 28. junijem 1921. leta, na Vidov dan, sklenjena in potrjena ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, imenovana tudi Vidovdanska ustava. Sedaj je imela država tudi pravno podlago za nadaljnji razvoj.

3.0.1 Ustava 1921

Država je postala ustavna, parlamentarna monarhija. Prebivalci so dobili eno državljanstvo, priznan pa je obstoj treh glavnih plemen. Razglašene so bile številne zahodne moderne pravice, kot so osebna svoboda, nedotakljivost zasebne lastnine, svoboda dela in

gospodarskega delovanja, svoboda tiska, svoboda vere ter tajnost pisem. Volilno pravico je dobil vsak moški državljan, ki je star vsaj 21 let. Izjema so bili pripadniki vojske, ki te pravice niso smeli izvrševati, niti niso smeli biti voljeni (Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, 1., 4., 5., 12., 13., 17., 70. čl.).

Sodna oblast je pripadla pristojnim sodiščem, zakonodajna oblast je bila v rokah kralja in narodne skupščine, izvršilno oblast pa je izvrševal kralj preko ministrov. Sodišča so bila neodvisna. Sodišča in pristojnost sodišč so se smela ustanavljati le z zakonom, izredna sodišča so bila prepovedana. Kralj je imel pravico potrjevati in razglašati zakone, postavljati državne uradnike ter podeljevati vojaške čine. Hkrati je bil vrhovni poveljnik vojske in podeljevalec odlikovanj. Predstavljal je državo v vseh njenih odnosih s tujimi državami. Lahko je napovedal vojno in sklenil mir. Če država ni napadena ali če ji vojne ni napovedala druga država, je bil za napoved vojne potreben predhodni pristanek narodne skupščine. Kralj je lahko sklepal pogodbe s tujimi državami, toda za potrditev teh pogodb je bila potrebna predhodna odobritev narodne skupščine (Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, 6., 46.-49., 51., 79. čl.).

Vojaška dolžnost je bila splošna. Po dovršenem 20. letu noben moški ni smel dobiti državne službe ali ostati v njej, če ni odslužil vojaškega roka ali bil oproščen vojaške službe. Ustroj in velikost vojske in mornarice sta bila predpisana z zakonom. Formiranje enot je odredil kralj, na predlog ministra za vojno in mornarico. Za vzdrževanje notranjega reda je bila uporaba vojske dovoljena le na izredno zahtevo pristojnih civilnih oblasti (Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, 119. čl.).

Vojaška sodišča so bila neodvisna. Razsodbe vojaških sodišč so nadzorovala kasacijska sodišča. V vojnem času so bila vsa kazniva dejanja v pristojnosti vojaških sodišč (Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, 120., 121. čl.).

3.1 Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev

Z Vidovdansko ustavo je torej prevladala unitarna politika. Z ustavo je bila uzakonjena visoko centralizirana država pod vodstvom srbske kraljeve dinastije Karađorđevićev. Kralj je obdržal primarno vlogo pri oblikovanju zunanje politike. Skupščina je obravnavala predhodno oblikovane zakone, ki jih je bilo potrebno le še potrditi. Celotno ozemlje je postalo enoten državnopravni teritorij. Ukinjene so bile vse upravne razmejitve izpred 1.

svetovne vojne in številne institucije, ki so omogočale avtonomno vladanje in odločanje, čeprav so bile številne v veliko pomoč pri ohranjanju enotnosti države. Državo so razdelili na 33 oblasti, ki so delovale kot vmesni člen v času čakanja na ukaze iz Beograda, istočasno pa so z oblastmi želeli zakriti različno narodnostno sestavo države. Ustava omogoča voljenim oblastem skupščinsko samoupravno urejanje nekaterih gospodarsko-socialnih in kulturno-prosvetnih zadev. Največji razkol med politiki še vedno predstavlja zavračanje nacionalnega vprašanja in uradno priznanje le enega naroda, s tem pa se je problem nacionalne razklanosti še poglobil (Perovšek 1993, 22; 2009, 137-140).

Z novo ustavo se je pričelo prizadevanje za poenotenje pravnega sistema. Deželne vlade so sedaj prešle pod nadzor osrednjih državnih organov, kjer je imel parlament uradno glavno besedo pri odločanju, v praksi pa sta imela vlada in kralj še vedno nadzor nad celotnim jugoslovanskim političnim dogajanjem.

Nova ustava pa ni prinesla zadovoljstva vsem politikom. Za politično dogajanje v Kraljevini SHS je značilno veliko število strank, ki so različne po nazorih, velikosti, moči in vplivu. Stranke so nastajale v različnih regijah, njihovi interesi pa so bili osredotočeni na izboljšanje položaja same regije in ne države. Zagovorniki federalistične ureditve so zahtevali spremembo ustave, največ ostrih reakcij pa so sprožili hrvaški politiki. Pričelo se je ustanavljanje nacionalističnih organizacij, številne politične stranke pa so spremenile svoje programe.

Zemljevid 2: Kraljevina SHS - 33 oblasti (Vir: Slovenski zgodovinski atlas 2011)

16. avgusta 1921 je umrl kralj Peter I, nasledil pa ga je sin Aleksander I. V istem mesecu so se hrvaške stranke, ki so bojkotirale ustavodajno skupščino, povezale v Hrvaški blok, kar je poglobilo politično krizo. Hrvaški blok je sicer imel nekaj uspeha v pogovorih z vlado. Leta 1922 so dobili vladno podporo pri zahtevi po reviziji ustave, kar pa je kralj zavrnil, razpustil skupščino in razpisal nove volitve za leto 1923. Težnje po reviziji ustave so bile vse večje, politične stranke pa so bile vse bolj razdrobljene. Vlado so vodili politiki koalicije in opozicije, volitve so bile ponovljene leta 1925 in 1927, saj se politične razmere in nasprotja niso spremenila. Nadaljevale so se zahteve po demokratizaciji, federalistični ureditvi, depolitizaciji uprave, enakopravnosti v javnem življenju in novi ustavi. Politična

kriza je dosegla vrhunec junija 1928, ko je prišlo do streljanja v skupščini. Posledično je bilo razglašeno izredno stanje (Svetovna zgodovina 1976, 579).

3.2 Kraljevina Jugoslavija

6. januarja 1929 je kralj Aleksander izkoristil nedavno streljanje v parlamentu kot vzvod za uvedbo kraljeve diktature. Številne vladne krize, nerešeno nacionalno vprašanje in možnost ohranitve centralistične ureditve so glavni motivi za ta skrajni ukrep. Aleksander je razveljavil ustavo in razpustil skupščino ter vse politične stranke, ki so imele verski in nacionalni program, prepovedano pa je bilo ustanavljanje novih strank. Država je postala dedna monarhija, saj je bilo vodstvo države sedaj le v kraljevih rokah. Uvedena je bila stroga cenzura tiska, zmanjšana je bila tudi svoboda združevanja in zborovanja. Kralj si je prilastil pravico do sprejemanja zakonov, vlada pa je postala neparlamentarna in zgolj posvetovalni organ kralja. Uvedeni so bili številni že dolgo potrebni zakoni in uredbe. Poenotena sta bila kazenski in civilni zakonik, uvedena pa je bila tudi davčna enakost. 3. oktobra je kralj preimenoval državo v Kraljevino Jugoslavijo, razpustil je vse stare oblasti in uvedel nove administrativne enote. Nova država je bila razdeljena na 9 banovin, njihove meje pa niso temeljile na zgodovinskih in nacionalnih temeljih (Petranović 1988, 176-212). Ljudje se nad uvedbo diktature niso pritoževali, saj so bili siti vseh strankarskih sporov in so upali, da se bodo razmere končno uredile. Kljub vsem spremembam pa nacionalni, gospodarski in socialni problemi niso bili rešeni. Nezadovoljstvo je še vedno naraščalo, opazno pa se je povečalo tudi število separatističnih gibanj na Hrvaškem in v Bosni. Vse nerešene težave so prisilile kralja, da je 3. septembra 1931 brez sodelovanja Narodnega sveta izdal ustavo.

3.2.2. Ustava 1931

3. septembra 1931 je kralj samostojno izdal novo ustavo, ki je tudi uradno uveljavila kraljevi nadzor nad zakonodajno in izvršilno oblastjo. Država je tudi uradno postala nasledstvena ustavna monarhija. Uvedena je dvodomna skupščina, in sicer Narodni svet in Senat, kar je dajalo vtis parlamentarizma. Državlanske svoboščine so ostale dokaj omejene, saj je še vedno veljala prepoved ustanavljanja strank in združevanja na verski

oziroma nacionalni osnovi ter stroga cenzura tiska (Ustava Kraljevine Jugoslavije 1931: 1., 26., 27., 31., 32., 50., 54. čl.).

Zemljevid 3: Kraljevina Jugoslavija – banovine (Vir: Slovenski zgodovinski atlas 2011)

8. novembra 1931 so bile izvedene parlamentarne volitve, na listi pa je bila le ena vladna stranka, ki jo je vodil general Petar Živković. Po letu 1931 ni imela nobena stranka večine. Stranke so razpadle na majhne skupine politikov, ki jim je primanjkovala masovna podpora. Vodje strank so le tekmovali med seboj za pomembna državna uradniška mesta. Hrvaška opozicija je bila vseskozi močna, leta 1932 pa je Hrvaška kmečka stranka izdala manifest, v katerem so zahtevali konec srbske hegemonije in diktature. Veliko politikov so zaprli, med njimi je bil tudi voditelj Vlado Maček, vendar se nasprotovanja niso umirila. Hrvaško vprašanje je postala pereča politična tema vse do 2. svetovne vojne.

Kralj je leta 1934 nameraval Vladka Mačka izpustiti iz zapora in uvesti nekaj demokratičnih sprememb, vendar je bil v mesecu oktobru ubit v Franciji⁶. Ker je bil prestolonaslednik Peter II. mladoleten, je vodenje države kot regent prevzel knez Pavel. Vladko Maček je bil izpuščen konec leta 1934.

Konec 30. let so notranja nesoglasja med Srbi in Hrvati postala še očitnejša. Širitev nacistične Nemčije v letu 1938 je sprožil številne premike pri reševanju Hrvaškega vprašanja. Leta 1939 je Dragiša Cvetković postal predsednik jugoslovanske vlade, ki je veliko pozornosti namenil izboljšanju odnosov med Srbi in Hrvati. 26. avgusta 1939 je postal Vladko Maček podpredsednik jugoslovanske vlade, ustanovljena pa je bila Hrvaška banovina, ki je imela avtonomijo in lastni parlament (BBC 2011g).

3.3 Zunanja politika

Jugoslovanska zunanja politika je temeljila predvsem na srbski zunanjepolitični tradiciji, ki je nastala v času turške nadvlade. Po ustanovitvi samostojne države je Srbija najprej navezala diplomatske stike z Rusijo, Avstrijo, Veliko Britanijo, Nemčijo, Italijo in ostalimi evropskimi državami.

Na Balkanu so že pred 1. svetovno vojno nastale razprtije zaradi nastanka države Albanije, romunskih in bolgarskih zahtev ter italijanskih apetitov po vzhodni jadranski obali. Staro rivalstvo za nadzor Balkana in Jadranskega morja se je nadaljevalo v novi državi. Kraljevina SHS se je soočila z italijanskim iredentizmom, madžarskim in bolgarskim revizionizmom ter Albanijo. Nasproti so jim stali jezni Italijani, ki so se počutili ozemeljsko oropane. Vsi ti problemi so bili v času med obema vojnama stalnica v jugoslovanski zunanji politiki.

Po 1. svetovni vojni je Kraljevina SHS ostala brez do tedaj glavnega srbskega zaveznika, Rusije. Zaveznika niso mogli najti v poraženi Nemčiji, Velika Britanija je imela svoje imperialistične težnje in ideje o vseevropskem miru, Francija je želela izboljšati trdnost in moč vzhodnoevropskih držav. Da se je Kraljevina SHS lahko zoperstavila madžarskemu iredentizmu in obnovitvi habsburške nadvlade, je leta 1921 sklenila zvezo z Romunijo in Čehoslovaško in s tem ustanovila Malo Antanto (Sretenović 2008, 104-105).

⁶ 7. oktobra 1934 je bil kralj Aleksander na državnem obisku v Marseillesu žrtev atentata, ki naj bi ga načrtovali hrvaški skrajneži, pod vodstvom Anteja Pavelića (Brown 2001).

3.3.1 Mala antanta

Kraljevina SHS je takoj po ustanovitvi postala članica Društva narodov⁷, vendar se kljub paktu o kolektivni akciji zoper agresijo ni počutila varne, zato se je obrnila na druge dokaj šibke države, da bi skupaj našli rešitev za zagotovitev varnosti in miru. Kraljevina SHS je iskala podporo zoper italijansko in madžarsko politiko, Češkoslovaška se je počutila ogroženo s strani Nemčije in Madžarske, Romunija pa se je bala predvsem Rusije in Madžarske. Skupnega sovražnika so države našle v Madžarski, kar jih je pritegnilo v podrobnejše pogovore. Prvi poskusi oblikovanja skupne obrambe držav pred Avstrijo in Madžarsko so bili v teku že na Pariški mirovni konferenci leta 1919 (Cohrs 2006, 25-29). Največjo vlogo in željo po oblikovanju nove zveze je imel češkoslovaški politik Edvard Beneš. 14. avgusta 1920 je Kraljevina SHS stopila v zvezo s Češkoslovaško. 23. aprila 1921 je s Češkoslovaško pogodbo sklenila še Romunija, medtem ko je s Kraljevino SHS pogodbo podpisala 7. junija 1921. Nova zveza, ki se je imenovala Mala antanta, pa je bila uradno sklenjena 31. avgusta 1922. Zveza je temeljila na strahu pred madžarskim iredentizmom in željo po prilastitvi izgubljenega ozemlja po 1. svetovni vojni. Glavna naloga te zveze je bila skupna zaveza držav članic k skupni obrambi pred kakršnokoli kršitvijo državne suverenosti z madžarske strani in večanje političnega vpliva v mednarodni skupnosti. Med razloge za ustanovitev te zveze lahko prištejemo tudi novo razmerje moči po koncu 1. svetovne vojne. Francija je namreč želela zatreti vse možnosti ponovne rasti nemške moči, tako da je spodbujala Nemčiji sosednje države v prijateljske zveze, zato je tudi podprla to zvezo s podpisom prijateljskih pogodb z vsako članico (Sretenović 2008, 169, 181-188).

Države članice so se že v času pogajanj o oblikovanju zveze spopadle z veliko grožnjo, ki jo je predstavljal poskus Karla I. po obnovitvi madžarske krone pod habsburško monarhijo. Njegovi poskusi so bili nevarni, saj je imel podporo dela madžarske vojske. Beneš je mobiliziral vojaške enote držav članic Male antante, obnovitvi monarhije pa so nasprotovale tudi druge evropske velesile. Pod temi pogoji so uspeli madžarski voditelji

⁷ Društvo narodov oziroma Liga narodov je bilo ustanovljeno na pobudo ameriškega predsednika Woodrowa Wilsona na Pariški mirovni konferenci leta 1919 (Kissinger 1995, 218-228).

zatreti zagovornike monarhije in Karlu I. odvzeti vse nazive in pravice do oblasti⁸ na Madžarskem. Ti dogodki so bili ključni za oblikovanje Male antante in hkrati vrhunec njenega delovanja, saj je kriza razkrila različna pričakovanja in interese držav članic. Države so bile različno industrijsko in kmetijsko razvite, zato so imele tudi na gospodarskem področju različne cilje. Kot posledica dobrega sodelovanja Male antante je zveza postajala vse bolj institucionalizirana, 16. februarja 1933 pa je bil sprejet pakt o reorganizaciji in oblikovanju stalne zveze ter tesnejšega sodelovanja⁹. V skladu s paktom naj bi države ustanovile stalni svet, sekretariat in ekonomski svet. Nova telesa so bila ustanovljena za vodenje sestankov v prestolnicah trikrat letno, kjer so skušali slediti skupni zunanji politiki in kasneje tudi ekonomski politiki. Vse več nasprotij pa je pripeljalo do opaznega ohlajevanja prijateljskih vezi leta 1936, zveza pa je bila razpuščena leta 1938 (Bjelajac 1994, 212-221).

Z ustanovitvijo Male antante se je država zavarovala pred Madžari, glavni varnostni problem pa so sedaj predstavljale italijanske in bolgarske težnje.

3.3.2 Balkanski pakt

Leta 1924 je Kraljevina SHS (v nadaljevanju Jugoslavija) pričela pogovore o sodelovanju z Grčijo, Romunijo in Turčijo. Namen sodelovanja je bilo vzdrževanje političnega ravnotežja na Balkanu, predvsem pa želja po ohranitvi trdnosti in varnosti lastnih meja, saj so bile bolgarske revizionistične težnje vse večje. Na razvoj dogodkov so vplivale tudi težnje velikih sil. Italija se je trudila, da bi Bolgarija stopila v zvezo z Grčijo in Turčijo, kar bi oslabilo Jugoslavijo, medtem ko si je Francija prizadevala, da bi Bolgarija vstopila v Malo antanto (Avramovski 1986c, 9-12).

Zaradi strahu pred italijanskim napadom je Jugoslavija želela čim prej urediti odnose z Bolgarijo, njihovo prizadevanje pa so oteževali italijanski predstavniki, ki so med grškimi, turškimi, romunskimi in bolgarskimi politiki vzbujali strah in dvome pred jugoslovansko politično prevlado na Balkanskem polotoku.

⁸ Madžarska vlada je razveljavila Pragmatično sankcijo in tako tudi uradno prekinila vse zveze s Habsburško dinastijo.

⁹ Ustanovljen je Stalni svet držav članic v katerem sodelujejo zunanji ministri držav članic. Ustanovljen je tudi Ekonomski svet, ki koordinira ekonomske interese držav članic (Vojna enciklopedija 1970, zv. 5, 234).

Skupni sovražnik Jugoslavije in Bolgarije je bila Makedonija, in sicer zaradi makedonske teroristične organizacije IMRO, ki je vse do 2. svetovne vojne vztrajala pri reviziji državnih meja. Ti dve državi sta se večkrat srečali na pogajanjih, vendar do podpisa dogovora ni prišlo (Avramovski 1986c, 30-31).

V začetku 30-ih je resneje zaživel gibanje za ustanovitev Balkanskega pakta, ki bi onemogočil vmešavanje velikih sil. Sklicanih je bilo vse več sestankov in pogovorov, t.i. Balkanskih konferenc, na katerih so razpravljali o možnostih sodelovanja na vseh ravneh (Avramovski 1986c, 34-35, 49-52). Dvig nacizma v Nemčiji je spodbudil obnovo starih revizionističnih teženj, kar je politike balkanskih držav spodbudilo v aktivnejše prizadevanje za oblikovanje Balkanskega pakta. Podrobnejše pogovore pa je sprožil tudi pakt Velike Britanije, Francije, Italije in Nemčije, ki je te države zavezoval k pogovoru o skupnih zadevah; kralj Aleksander pa je ta pakt videl kot grožnjo suverenosti jugoslovanskih meja. Jugoslavija je posledično podpisala konvencijo z državami Male antante, Turčijo in Sovjetsko zvezo, v kateri so bili definirani akti agresije in pravice držav do obrambe lastnega suverena ozemlja. 14. septembra 1933 je bil podpisan bilateralni sporazum med Turčijo in Grčijo, ki je zagotavljal suverenost medsebojnih meja. Bolgari so bili dokončno odrezani od Egejskega morja, kar jih je spodbudilo v zbliževanje z Jugoslavijo, ki je zahtevala predvsem prekinitev delovanja skupine IMRO. Bolgarski revizionizem je namreč strašil vse balkanske države, zato je bilo vse več zahtev po takojšnjem podpisu Balkanskega pakta, ki bi zagotavljal suverenost in nespremenljivost obstoječih državnih meja.

Jugoslavija je zahtevala pogoje, ki bi bili sprejemljivi tudi za Bolgarijo, vendar ni želela podpisati nobenega sporazuma, ki bi onemogočil spreminjanje državnih meja. Jugoslavija, Romunija, Grčija in Turčija so 9. februarja 1934 podpisale Balkanski pakt (Avramovski 1986c, 117), ki je dopuščal kasnejši podpis in pristop Bolgarije. S tem paktom je bila zagotovljena varnost balkanskih meja, sprejet pa je bil tudi posebni protokol, ki je zagotavljal medsebojno pomoč v primeru sovražnega napada na katerokoli državo članico tega pakta. Turčija si je ob podpisu pakta zagotovila prosto pot pri sprejemanju bilateralnih pogodb z državami nasprotnicami Sovjetske zveze, Grčija pa je posledično sprejela predpogoj k pristopni izjavi, ki ji je zagotavljal, da ji ne bo potrebno v boj proti

nebalkanskim državam. Način medsebojne pomoči je bil nato zapisan v vojaških konvencijah leta 1936 (Avramovski 1986c, 117-119).

Države podpisnice Balkanskega pakta so v času 1934-36 postale zelo aktivne v pomoči pri reševanju mednarodnih sporov, vse bolj pa so postajale samostojne v svojih političnih odločitvah, saj se zaradi velikih političnih nasprotij velikih sil niso več ozirali na njihove interese. Jugoslavija je 25. januarja 1937 podpisala Sporazuma o večnem prijateljstvu z Bolgarijo in Italijo (Stojković 2004, 411-414).

31. julija 1938 je Bolgarija pristopila k Balkanskemu paktu (Stojković 2004, 417-418), saj se je po nemški pripojitvi Avstrije marca 1938 vojaška nevarnost zelo povečala. Dodaten pritisk je nastal ob razkosanju Češkoslovaške in padcu Albanije¹⁰. Turčija je podpisala prijateljski pogodbi z Veliko Britanijo in Francijo, čemur sta Jugoslavija in Romunija močno nasprotovali, saj sta v teh pogodbah videli nevarnost vojne z Nemčijo.

Takoj ob začetku 2. svetovne vojne so države članice Balkanskega pakta razglasile nevtralnost. Na zasedanju Sveta 2.-4. februarja 1940 so podaljšali veljavnost pakta še za 7 let. Po hitrem porazu Francije v juniju 1940 so se morale balkanske države ekonomsko in politično bolj nasloniti na Nemčijo, kar je povzročilo razkol med državami članicami Balkanskega pakta. Septembra 1940 je od pakta odstopila Romunija in sprejela vstop nemških in italijanskih vojaških enot na svoje ozemlje. Kmalu je Italija napadla Grčijo, ki je ostala brez pomoči s strani nevtralnih držav Jugoslavije in Turčije. Marca 1941 je k Trojnemu paktu pristopila tudi Jugoslavija, ki je ob nemškem napadu prav tako ostala brez vojaške pomoči s strani nevtralne Turčije. Balkanski pakt je ob Jugoslovanski kapitulaciji razpadel, njegove naloge in cilji pa so ostali neuresničeni (Avramovski 1986c, 25-33, 124-136, 340-349).

3.3.3 Odnosi z Italijo

Italijansko kraljestvo je imelo venomer teritorialne ambicije zoper Kraljevino SHS in kasneje Kraljevino Jugoslavijo. Italija je imela v preteklosti zelo slabe odnose s Kraljevino Srbijo in Državo SHS. Po 1. svetovni vojni je največji spor predstavljala želja po Istri in dalmatinski obali. Pogovori o poteku državne meje se niso zaključili na Pariški mirovni

¹⁰ 15. aprila 1939 je Italija uradno razglasila Albanijo kot del italijanske države (Stojković 2004, 420-421).

konferenci 1919. Leta 1920 sta Kraljevina Italija in Kraljevina SHS podpisali Rapalsko pogodbo¹¹, ki pa ni popolnoma zadostila italijanskim apetitom po jugoslovanskem ozemlju. Njihovo sodelovanje je bilo najbolj tesno med leti 1924 in 1927.

Italija je vzpostavila tesne prijateljske odnose z možnimi jugoslovanskimi sovražniki: Albanijo, Madžarsko, Romuniji in Bolgarijo. 27. novembra 1926 je Italija podpisala prijateljsko pogodbo z Albanijo (Stojković 2004, 260-261) in se ni ozirala na diplomatske proteste s strani jugoslovanskih politikov. Posledično je Kraljevina SHS 11. novembra 1927 podpisala tajni vojaški sporazum s Francijo (Sretenović 2008, 396).

Slabi odnosi so se pokazali ob italijanski podpori Zoguju I, ki je želel prevzeti albanski prestol. Ker je Kosovo pripadalo Jugoslaviji, so jugoslovanski politiki to dejanje obravnavali kot uresničevanje načrta »Velike Albanije« z italijansko pomočjo (Bjelajac 1994, 62-63). Ti strahovi so se izkazali za resnične, ko Italija leta 1929 ni želela podpisati nove prijateljske pogodbe s Kraljevino Jugoslavijo in je pričela podpirati vodjo ustaškega gibanja Anteja Pavelića s podporniki, ki so dobili prostor in sredstva za urjenje na italijanskem ozemlju, kasneje pa so tam oblikovali tudi ustaško gibanje (Ramet 2006, 83). Italija je z zahtevo po Dalmaciji vršila pritisk predvsem z razlogom, da bi Jugoslavija prepustila Italiji vpliv nad Albanijo. Leta 1932 je Jugoslavija dokončno zavrnila podreditev in pričela iskati nove zaveznice zoper italijanske apetite. Marca 1934 je Jugoslavija podpisala trgovinsko pogodbo z Nemčijo. Kmalu po umoru kralja Aleksandra leta 1934 je bila Italija deležna številnih kritik zaradi finančne podpore ustašem. Kmalu je Italija pripadnike ustaškega gibanja zaprla v taborišče, kjer so izvajali strogo kontrolo nad delovanjem, še vedno pa jim je dajala finančna sredstva za urjenje (Vojna enciklopedija 1970, zv. 10, 265).

Na francoske zahteve Jugoslavija ni sprožila diplomatskih ukrepov pred Društvom narodov zoper Italijo, ki je bila osumljena financiranja atentatorjev kralja Aleksandra¹². Milejše ukrepanje je spodbudilo tudi boljše sodelovanje med obema kraljestvoma v času predsedovanja Milana Stojadinovića jugoslovanski vladi. Odnosi so se toliko izboljšali, da

¹¹ Rapalska pogodba je bila podpisana 20. novembra 1920, in sicer med Kraljevino Italijo in Kraljevino Jugoslavijo. V pogodbi je zapisana razmejitev med državama podpisnicama (Stojković 1998, 128-132).

¹² Italija naj bi finančno podpirala vojaško usposabljanje članov ustaškega gibanja, medtem ko so bili ustaši nastanjeni v severni Italiji (Vojna enciklopedija 1970, zv. 10, 265).

sta državi 1. oktobra 1936 podpisali pogodbo o trgovanju, ki je spodbudila nadaljnje pogovore in podpis številnih pogodb do 25. marca 1937. Eden pomembnejših dosežkov je bila dokončna rešitev vprašanja državne meje¹³ in predaja domačih naslovov pripadnikov ustaškega gibanja jugoslovanski vladi. Odnosi med državama so bili najboljši v januarju 1939, ko sta se državi pogovarjali o možnostih italijanske aneksije Albanije. Te pogovore je vodil Milan Stojadinović, ki je bil odstavljen takoj, ko je za te pogovore izvedel knez Pavel, odnosi med državama pa so se močno ohladili.

V zadnjih dveh letih pred začetkom 2. svetovne vojne je Italija prekinila skoraj vse diplomatske stike z Jugoslavijo in se spoprijateljila z Nemčijo ter ustaškim gibanjem. V februarju 1940 je Italija pripravila vojaške načrte za napad na Jugoslavijo s primarnimi cilji ob dalmatinski obali. Težavo je predstavljala nemška želja, da bi Jugoslavija in Italija združeno nastopili zoper Grčijo. Pričela so se pogajanja z Jugoslavijo, v katerih je bila Jugoslaviji ponujena Tesalonija, vendar dogovor ni bil sklenjen. Isti dogovor je Jugoslavija sprejela šele od Nemčije v marcu 1941 in se pridružila Trojnemu paktu¹⁴. Po jugoslovanskem državnem udaru 27. marca 1941 se je Nemčija odločila napasti Jugoslavijo, ki je še zadnjič poskusila vzpostaviti prijateljske diplomatske odnose z Nemčijo preko italijanskega posredovanja. 6. aprila 1941 so se vsa pogajanja končala, ko je bila Jugoslavija napadena s strani Nemčije.

3.3.4 Odnosi s Francijo

V 1920-ih letih je bila Francija največji podpornik in zaveznik Male antante in njihove politike, vendar svoje pomoči ni razdeljevala enako. Prvi interes Francije je bil namreč zaustaviti nemški vpliv in preprečiti ponoven vzpon nemške države (Sretenović 2008, 99). Posledično je spodbujala številne bilateralne pogovore s Češkoslovaško, Jugoslavijo in Romunijo. 25. januarja 1924 je Francija podpisala prijateljsko pogodbo z Češkoslovaško, 10. junija 1926 je sledila pogodba z Romunijo, kot zadnja pa je bila podpisana pogodba z Jugoslavijo 11. novembra 1927 (Sretenović 2008, 415), ki je postala temelj jugoslovanske

¹³ Italija je priznala ozemeljsko suverenost in državne meje s sporazumom 25. marca 1937 (Stojković 2004, 413-414).

¹⁴ Trojni pakt so primarno sklenile Nemčija, Italija in Japonska 27. novembra 1940 (Stojković 2004, 454-456).

zunanje politike za naslednje desetletje, a ni vsebovala vojaških obveznosti. Te pogodbe so obvezale države članice Male antante v pogovore s Francijo pri oblikovanju svoje zunanje in varnostne politike (Sretenović 2008, 109). Vseeno pa sodelovanje Jugoslavije in Francije ni bilo vedno lahko, saj so imeli Francozi drugačno politiko do Italije, in sicer so na Italijo gledali kot na potencialno zaveznico proti Nemčiji¹⁵. Francozi so pravzaprav želeli zblížati Jugoslavijo in Italijo v skupnem delovanju proti Nemčiji, medtem ko je Jugoslavija želela pridobiti francosko pomoč za boj proti Italiji, ki je podpirala bolgarske in madžarske revizioniste.

Po umoru kralja Aleksandra leta 1934 je jugoslovansko politično vodstvo vse manj pozornosti namenjalo ohranjanju prijateljskih odnosov s Francijo, čeprav naj bi bilo ohranjanje dobrih odnosov s Francijo zadnja želja kralja Aleksandra (Djokić 2003, 137). Med razlogi za ohlajanje odnosov izstopajo notranje razprtije v Franciji in vse manj podpore vzhodno-evropskim državam, predvsem na ekonomskem področju. Vse več vzhodno-evropskih držav je odstopalo od francoskih nasvetov in se posluževalo nemške in italijanske pomoči. Leta 1938 je Nemčija anektirala Avstrijo in postala neposredna sosedja jugoslovanski državi. Zadržanost Francije in Velike Britanije pri odzivu na aneksijo in kasnejšem zavzetju sudetske Češke je prepričala jugoslovansko vodstvo, da je evropska vojna neizbežna in da je potrebno iskati nove zaveznike.

Jugoslovanska vlada se je trudila ostati ravnodušna do novih spoznanj in vzdrževala vsa prijateljstva z enakim zagonom, medtem pa sta Nemčija in Italija poizkušali izkoristiti jugoslovanska notranja nasprotja in destabilizirati državo.

3.3.5 Odnosi z Veliko Britanijo

Velika Britanija je imela svoje interese na tem območju že pred 1. svetovno vojno, po njej pa so se le malo spremenili. Po vojni so želeli zamejiti francoski vpliv na Balkanskem polotoku, obvarovati svoje ekonomske interese ter doseči dolgotrajno stabilnost miru med Jugoslavijo, Bolgarijo in Grčijo, ki je bila pomemben faktor pri varovanju britanskih pozicij v Sredozemlju.

¹⁵ Francija se je že leta 1919 na pariški mirovni konferenci vzdržala odločitve, ali naj podpre italijanske ali jugoslovanske zahteve pri oblikovanju italijansko-jugoslovanske državne meje. Zaradi strahu pred Nemčijo je Francija skušala spraviti Italijo in Jugoslavijo ter na ta način onemogočiti prodor nemškega vpliva (Pleterski 1993, 206).

Jugoslavija ni bila zadovoljna z odločitvami velikih sil po 1. svetovni vojni, saj so velik del jugoslovanskega ozemlja podarili Italiji. Zaradi skupnih interesov v Albaniji se je med Jugoslavijo in Italijo vnel tihi spor, ki ni zamrl vse do 2. svetovne vojne. Nezadovoljstvo s postavitvijo državne meje pa je razširilo tudi nenaklonjenost britanski evropski politiki (Evans 2008, 189-190).

Velika Britanija je sprva ni želela vmešavati v politiko na Balkanu, vendar je že leta 1920 podprla končno ukinitvev kraljevih pravic Habsburške monarhije¹⁶, prav tako pa je nasprotovala zahtevam po reviziji Trianonske pogodbe¹⁷. Britanska podpora je spodbudila podpis bilateralnih pogodb med Jugoslavijo, Češkoslovaško in Romunijo, ki jih imenujemo Mala antanta¹⁸. Odnosi med Jugoslavijo in Veliko Britanijo so bili venomer nekoliko zadržani. Velika Britanija se ni želela vmešavati v francoske politične nasvete Jugoslaviji, le-ta pa ni želela poslati vojaške pomoči Veliki Britaniji, ko je bila država v sporu s turškimi kemalisti leta 1923. Vseeno je imela Jugoslavija vedno podporo Velike Britanije, ko je bila Jugoslavija v sporu z Madžarsko in Bolgarijo.

Britanska vlada je skušala zmanjšati francoski vpliv preko Italije in popuščanja Mussolinijevim zahtevam. Italija je podpisala prijateljske pakte z Albanijo¹⁹ in Madžarsko, Jugoslavija pa je podpisala pakt s Francijo²⁰.

Ob ponovnem dvigu nemškega vpliva v Evropi se je tudi jugoslovanska politika pričela naslanjati na nemško pomoč, čemur britanska politika ni nasprotovala, dokler Jugoslavija ni sprejemala ukrepov, ki bi škodili Veliki Britaniji.

¹⁶ Karl Habsburški je leta 1921 poizkusil ponovno zavzeti madžarski prestol, vendar je njegov poskus spodletel. Madžarska vlada je nato razveljavila Pragmatično sankcijo in tako tudi uradno zaključila obdobje vladanja Habsburžanov na Madžarskem (Borak in drugi 2005, 204).

¹⁷ Trianonska pogodba je mirovni sporazum ob zaključku 1. svetovne vojne, ki je bil sklenjen med zavezniki in Madžarsko 4. junija 1920. Madžarska je izgubila velik del ozemlja predvsem v korist Jugoslavije, Romunije in Češkoslovaške (Stojković 1998, 98-106).

¹⁸ Glej str. 23.

¹⁹ 27. novembra 1926 sta Kraljevina Italija in Republika Albanija podpisali sporazum o prijateljstvu. 27. novembra 1927 pa sta državi sodelovanje razširili, in sicer sta podpisali sporazum o vojaškem zavezništvu (Stojković 1998, 260-261, 278-281).

²⁰ 11. novembra 1927 sta Kraljevina SHS in Francija podpisali pakt o prijateljstvu (Stojković 1998, 274-278).

Vsi britanski pogovori so večinoma potekali v vzdušju svetovanja in usmerjanja, saj so bili Britanci bolj obremenjeni z domačim dogajanjem, obnavljanjem države in ugleda ter možnim ponovnim dvigom kakšne druge evropske države.

3.3.6 Tik pred 2. svetovno vojno

Avgusta 1939 je bila ustanovljena Banovina Hrvaška, ki je imela veliko mero avtonomije. Ti dogodki so slabšali jugoslovanski strateški položaj in njeno moč, država pa je postajala vse bolj odvisna od nemške trgovine.

Italija je že aprila 1939 napadla in priključila Albanijo²¹, oktobra 1940 pa je napadla še Grčijo. Francija je bila takrat že opustošena, edini zahodni zaveznik Jugoslavije je ostala Velika Britanija. Nova težava je postala britanska želja po vključitvi Jugoslavije v vojno, medtem ko so jugoslovanski politiki želeli na vsak način ohraniti nevtralnost in se bojem izogniti. Jugoslovanska vlada je bila pod vse večjim pritiskom, saj je tudi Nemčija vse bolj pritiskala na državo in pričakovala njeno podporo.

Regent knez Pavel se je bal napada z nemške oziroma italijanske strani, zato je 25. marca 1941 podpisal Trojni pakt²² in pristopil k silam Osi. Njegova odločitev je povzročila masovne demonstracije v Beogradu, kar je privedlo do državnega udara 27. marca 1941. Z britansko pomočjo je bil regent knez Pavel odstavljen, mladi prestolonaslednik pa je postal kralj Peter II (Petrovich 1941, 245-255). Predsednik vlade je postal general Simović, ki je odvrnil pomoč silam Osi, vendar podpisani pakt ni bil uradno razveljavljen. Nemčija je odredila napad na Jugoslavijo, ki je hitro klonila pod veliko močjo nemškega vojaškega stroja. 6. aprila 1941 se je začel napad na Beograd, 10. aprila 1941 je bila razglašena Neodvisna država Hrvaška, 17. aprila 1941 pa je šibka jugoslovanska vojska kapitulirala. Kraljeva družina je pobegnila v tujino, kjer je ostala pod britansko zaščito.

3.4 Jugoslovanska vojska

Jugoslovanske oborožene sile so bile oblikovane 20. decembra 1918, ko je bilo z oblikovanjem prve vlade ustanovljeno tudi Ministrstvo za vojno in mornarico ter Vrhovno

²¹ Albanska ustavodajna skupščina je 12. aprila 1939 sprejela združitev z Italijo, 15. aprila 1939 pa je pripojitve Albanije k Italiji sprejelo tudi italijansko politično vodstvo (Stojković 2004, 420-421).

²² Glej opombo št. 15.

poveljstvo vojske Kraljevine SHS (Borak in drugi 2005, 212). Jugoslovansko vojsko so sestavljale bivše oborožene sile Narodnega viječa države SHS in bivša vojska Kraljevine Srbije. Oblikovane so bile nove enote in novo Vrhovno poveljstvo. Osnovni rod vojske je predstavljala kopenska vojska, ki je imela pod svojim poveljstvom tudi kraljevo gardo, obmejne enote, žandarmerijo in letalstvo, ki se je počasi razvijalo v samostojen rod. Obstajal je tudi rod vojne mornarice, ki do leta 1923 ni imel delujočih in uporabnih plovil (Bjelajac 1988, 47-49, 55, 73, 77, 83).

Jugoslovanska vojska in politika sta stopili v 2. svetovno vojno nepripravljeni in s slabo oceno, kakšno bo vojskovanje v prihodnosti. Zaradi tega je imela Jugoslavija v obdobju med obema svetovnima vojnima težave pri oblikovanju vojaške doktrine, ki bi omogočala dobro obrambo države, saj so prevladovali zastareli pogledi in izkušnje iz 1. svetovne vojne. Edini možni način spopada naj bi bil frontalni spopad, kar je jugoslovansko vojsko postavljalo v slab položaj, saj je pehota s težavo prehodila 20 km v enem dnevu, medtem ko so se motorizirane enote evropskih vojsk premikale s hitrostjo 20 km na uro. Čeprav se je v vojaških krogih veliko govorilo o oblikovanju oklepnih in motoriziranih divizij, je bilo širjenje in oboroževanje jugoslovanske vojske oteženo zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. Veliko težavo je predstavljala tudi slabo razvita vojaška industrija, saj je bilo potrebno veliko orožja in opreme ter surovin kupiti v tujini. Enote so bile oborožene z različnim orožjem, ki je potrebovalo strelivo različnih kalibrov, vse to pa je oteževalo tudi usposabljanje in urejanje vojaških zalog. Primanjkovalo je predvsem protiletalskih in protitankovskih topov. Napačno je bil narejen tudi načrt in strateški razpored enot ob potrebni mobilizaciji vojske, saj bi jugoslovanske enote branile fronto v dolžini 3000 km (Avramovski 1996, dok. 409, 802).

Vojni načrt »R-41« je nastal v začetku leta 1941, ko so nemške vojaške sile prešle madžarsko in romunsko državno mejo ter se pripravljale na vstop v Bolgarijo. V tem načrtu je bilo za obrambo jugoslovanskih meja predvidenih 27 divizij oziroma 7/8 vseh jugoslovanskih sil. S takšnim razporedom naj bi se obranile vse državne meje razen albanske, pri Zadru pa bi se zagotovil varen prehod v Grčijo. Pri oblikovanju tega načrta je bila zanemarjena velika mobilnost nemške vojske in absolutna premoč v zraku. Načrt mobilizacije naj bi omogočal popoln prehod vojske v bojno pripravljenost v 3-7 dneh. Z začetkom nemškega napada je bila popolna mobilizacija izvedena le med letalskimi silami.

Predvidena je bila mobilizacija 1.200.000 vojakov za operativno in 500.000 vojakov za rezervno vojsko, do konca marca pa je bilo mobiliziranih le 600.000 vojakov (Svetski rat 2011).

Evropske vojske so bile običajno deljene v tri rode, medtem ko je imela jugoslovanska vojska le dva roda: kopensko vojsko in vojaško mornarico. Kopensko vojsko so sestavljale: pehota, artilerija, konjenica, inženirstvo, vojaške letalske sile in pomožne enote. Vojaške letalske sile so se delile na operativno in armadno letalstvo, skupno pa so imele na voljo 459 letal, vendar je bilo le 265 sodobnih. Vojna mornarica se je delila na rečno in pomorsko floto ter pomorske letalske sile, razpolagala pa je z 32 vojnimi ladjami, 150 hidroplani in 14 obalnimi artilerijskimi baterijami s 45 topovi. Zaradi lažjega vodenja vojne je bilo državno ozemlje razdeljeno na vojno ozemlje in zaledje, kar je bilo ponovno prilagojeno bojevanju iz 1. svetovne vojne. Jugoslovanski Generalštab so večinoma sestavljali častniki srbske narodnosti, ki so želeli ohraniti pretežno srbski značaj vojske (Svetski rat 2011). Razširjeno je bilo prepričanje, da se bo skupna nacionalna zavest razvila preko nekaj generacij, takrat pa bi bilo možno vojsko preoblikovati in reorganizirati po teritorialni pripadnosti.

4 Velika Britanija

Zgodovina Velike Britanije se uradno začne s sklenitvijo politične zveze med Anglijo in Walesom ter Škotsko 1. maja 1707²³. S to zvezo je nastalo Združeno kraljestvo Velike Britanije, ki ima skupnega ustavnega monarha in en parlament. Temelj za nadaljnje združevanje kraljestva so bili skupni kralj, skupni državni organi, politično predstavništvo in pravni sistem. Leta 1801 se je kraljestvu pridružilo še Irsko kraljestvo in nastalo je Združeno kraljestvo Velike Britanije in Irske²⁴ (History World 2001).

Prva leta kraljestva so bila zaznamovana z vstajo jakobincev in številnimi drugimi nesoglasji, leta 1763 pa se je zmagovito zaključila 7-letna vojna, ki je Združeno kraljestvo povzdignila v svetovno velesilo za več kot 150 let. Do konca 1. svetovne vojne je pod

²³ 1. maja 1707 postane veljavna »Treaty of Union« (pogodba o zvezi), katere osnova sta »Acts of Union« (parlamentarna sklepa), ki sta jih v letu 1706 sprejela škotski in angleški parlament. V skupnem parlamentu je svoje predstavništvo dobil tudi Wales, ki je bil dotedaj pod angleško oblastjo (Vojna enciklopedija, 1970, zv. 10: 402).

²⁴ Izvorno: United Kingdom of Great Britain and Ireland.

okriljem britanske krone živelo približno 458 milijonov ljudi, kar je predstavljalo četrtno takratnega svetovnega prebivalstva, preko njih pa so se britanska kultura, industrija in politični nazori prenesli na vse konce sveta.

Ob zaključku 1. svetovne vojne je Velika Britanija v svetu uživala velik ugled, še posebej ob nesodelovanju ZDA in Rusije v mednarodni skupnosti. Uveljavilo se je mišljenje, da lahko država brez pomoči drugih obvaruje svojo državo ter zagotovi varnost celotne Evrope, Afrike in Azije (Morgan 1984, 534).

4.1 Politične in gospodarske razmere v državi

Na volitvah leta 1918, na katerih so imele prvič volilno pravico tudi ženske, je prepričljivo zmagala konservativna stranka Lloydja Georga, vendar George ni imel veliko podpore znotraj lastne stranke. Ukvarjal se je z Evropo, Irsko, Egiptom, Turčijo in Indijo, ni pa mu uspelo rešiti lokalnih problemov v času domačih industrijskih nemirov in zagotoviti stabilnosti v lastni državi (Graves in Hodge 1985, 67). Leta 1921 je bila priznana neodvisnost Irske. Naraščalo je število stavk, predvsem v močnejših gospodarskih skupinah kot so minerji in železničarji. Nezadovoljstvo je pripeljalo do odstopa konservativne koalicije in do odstopa premiera Georga ter razpisa novih splošnih volitev v letu 1922, na katerih so konservativci kljub vsemu obdržali večinsko podporo. Istega leta je Irska tudi uradno postala samostojna država, dan zatem pa se je Severna Irska prostovoljno vrnila v Združeno kraljestvo, vendar se je ime britanskega kraljestva spremenilo šele leta 1927, in sicer se je država preimenovala v Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske²⁵ (Graves in Hodge 1985, 69-71).

Na volitvah 1922 je zmagovalne konservativce predstavljal Bonar Law, ki je bil tudi vodja upora znotraj stranke proti Georgu. Bonar Law je umrl leta 1923, nasledil pa ga je Stanley Baldwin, ki ni imel veliko administrativnih spretnosti. Opiral se je na kratke in jedrnat ukrepe. Tako je želel »očistiti« vlado korupcije, zadržati provokativno anti-socialistično delovanje svojih Torijcev²⁶, Laburistom²⁷ pa je želel vsiliti parlament kot edino obliko

²⁵ Izvorno: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.

²⁶ Torijci se v političnih krogih prvič pojavijo leta 1678, vendar zgolj pri nekaterih političnih piscih. V drugi polovici 18. stoletja se oblikuje stranka Torijcev (The Tories), ki je vodila vlado v letih 1783 – 1830. Zatem so Torijci izgubili veliko sedežev v parlamentu, stranko so začela razjedati notranja nasprotja, kmalu pa je to privedlo do razpada stranke. Del Torijcev je leta 1834 oblikoval novo stranko, ki se je sedaj imenovala

kakršnegakoli sprejemanja odločitev. Zaradi svojega načina vladanja so ga v njegovi stranki pogosto kritizirali. Veliko Britanijo je vodil v zelo težkih časih. Želel je zaščititi domačo industrijo pred tujimi industrialci in vlagatelji z vpeljavo novih tarif ali uvoznih carin, saj je menil, da je to edini način za rešitev vprašanja nezaposlenosti. Razširil se je strah pred obdavčitvijo hrane in ostalih osnovnih življenjskih potrebščin, kar je privedlo do tega, da so konservativci izgubili večino v novem parlamentu. Prvič je vodenje vlade prevzela laburistična stranka, in sicer januarja 1924 (Graves in Hodge 1985, 73-75).

Prihod na oblast je laburiste uvrstil v že ustaljeni politični in socialni red, kot enakopravna in opozicijska stranka konservativcem. Samo situacijo je najbolje izkoristil laburistični premier Ramsay MacDonald, ki je podpiral obstoj in namen Društva narodov, razoroževanje in skupne vojaške operacije. Prva laburistična vlada predstavlja mejnik v britanski zgodovini. Vodilno vlogo pri vladanju so sedaj imeli običajni ljudje, ki so se s politiko ukvarjali amatersko in ljubiteljsko, niso pa imeli plemenitega porekla ali kavalirske vzgoje (Graves in Hodge 1985, 76).

Laburistična vlada je oslabela, ko je MacDonald napovedal diplomatsko in ekonomsko povezovanje z Sovjetsko zvezo. To je močno odmevalo v medijih, ki so napovedovali vdor ruskih boljševikov v državo in svarili pred ruskim vmešavanjem v domačo politiko, posledično pa so še istega leta na oblast ponovno prišli konservativci. Na mesto predsednika vlade se je vrnil Stanley Baldwin, ki je iskal rešitev za gospodarske probleme med različnimi ukrepi, najbolj znan ukrep pa je močno zmanjšanje proračuna namenjenega obrambnim silam. Gospodarsko stanje se je počasi stabiliziralo, vendar je Velika Britanija v razvoju pričela zaostajati za ZDA.

Konservativna stranka, vendar se ime Torijci še danes uporablja kot sinonim za konservativno stranko (Morgan 1984, 337-338, 497-500). V britanski politični zgodovini so se do leta 1924 na vodilnih položajih izmenjevali Torijci in Whigi. Whigi so bili glavni nasprotniki torijecev v letih 1680-1850. Stranka je postala uradna konec 18. stoletja pod vodstvom Charlesa Foxa. Whigi so sprva podpirli bogate aristokrate in protestante, kasneje pa so podpirali industrijske veljake in bogate trgovce. Sredi 19. stoletja se je stranka razdelila, močnejši del stranke, ki je podpiral svobodno trgovino, se je nato preimenoval v Liberalno stranko, medtem ko je drugi del stranke zamrl, vpliv Whigov v Liberalni stranki pa je prav tako počasi zamrl. Liberalna stranka je nato delovala samostojno. V obdobju med obema vojnama je dvakrat sodelovala v koaliciji s konservativno stranko, vidnejši pečat v britanski politiki pa je pustila ob koncu 20. stoletja (Morgan 1984, 362-366, 399-407, 456-466, 588).

²⁷ Laburisti so predstavniki Delavske stranke (Labour party), ki izvira iz konca 19. stoletja. Stranka je nastala izključno z namenom zastopati interese delavcev (Morgan 1984, 521).

Gospodarske težave so značilne za celotno obdobje med obema svetovnjima vojnama. Kratko obdobje gospodarske rasti v letih 1919 in 1920 je Veliko Britanijo hitro potopilo v še večjo krizo, ki je bila razširjena po celem svetu. Prebivalstvo se je moralo soočiti z upadom pomena svoje trgovine in industrije. Prilagajanje in razvoj novim razmeram po 1. svetovni vojni sta bila prepočasna. Industrija je predvidevala, da se bo obnovil predvojni trgovinski red, posledično pa so napovedovali visoko porast povpraševanja po britanskih izdelkih v začetku 20-ih let. Glavni domači gospodarski problem je bil upad izvoza v najpomembnejših panogah industrije, s tem pa je država težko plačevala uvožene dobrine, kot so hrana in surovine. To je privedlo do prve krize leta 1921, saj je bilo izdelkov mnogo preveč, povpraševanje pa je bilo nizko. Evropske države so bile finančno izžete, zunajevropske države pa so bile v času vojne primorane razviti svojo industrijo, saj ni bilo pošiljk iz Velike Britanije, po vojni pa evropske države teh pošiljk niso potrebovale več. Zmanjšano povpraševanje je prizadelo predvsem jeklarsko, premogovno, ladjarsko, tekstilno in strojno industrijo. Zadnje tri si niso nikoli popolnoma opomogle. To je popolnoma zaznamovalo obdobje nezaposlenosti med obema vojnama oziroma v 20-ih letih 20. stoletja. Istočasno pa je nastajal problem, da višina plač ni sledila dvigu cen živil in drugih potrebščin. Veliko ljudi je potrebovalo socialno pomoč države, le da bi preživel. Zaradi nastalih razmer so ljudje kmalu začeli stavkati in protestirati. Sprva so stavkali proti zmanjšanju plač in nižanju življenjskega standarda, kasneje pa zaradi slabih razmer in obupa, saj je bila nezaposlenost zelo visoka. Gospodarska kriza je najbolj prizadela severni del Anglije in Wales, kjer je brezposelnost narasla na 70%. Leta 1926 je bila razglašena splošna stavka, kot podpora rudarjem, čigar plače so bile večkrat zmanjšane (Morgan 1984, 540-541). Veliko strokovnjakov meni, da ta stavka predstavlja začetek upada moči rudarske industrije v Veliki Britaniji. Težko gospodarsko stanje je leta 1929 poslabšala še globalna gospodarska kriza, po njej pa se je začelo gospodarstvo brez podpore politike samo obnavljati. Sprememba v miselnosti trgovanja in vzpon novega družbenega razreda sta s seboj prinesla novo stabilnost državi. Velika večina ljudi se je sedaj spremenila iz zgolj pridelovalcev v potrošnike.

Kralj George V je leta 1931 predsedniku »Nacionalne vlade«²⁸ MacDonaldu predlagal zamenjavo valutne osnove, in sicer naj bi bila vrednost britanskega funta po novem vezana na vrednost srebra in ne zlata. Kralj je želel tudi prekiniti odplačevanje vojnih dolgov in ustanoviti prosto trgovino z zaščitenimi carinami znotraj imperija. Kljub vsemu pa je brezposelnost še vedno naraščala (Graves in Hodge 1985, 255-256).

Država si je vidnejše opomogla leta 1933. Stare industrije so bile še vedno v težavah, nove industrije, kot so električna, strojna, kemična in avtomobilska, pa so se hitro razvijale in krepile. V novembru 1935 je prišlo do nove menjave na mestu predsednika vlade, in sicer je vodenje nacionalne vlade prevzel Stanley Baldwin. Leta 1936 je Edward VII na prestolu nasledil očeta Georga V. Edward se je zapletel z ločeno Američanko, kar je bilo v nasprotju z načeli anglikanske cerkve, nezadovoljno pa je bilo tudi ljudstvo. Sporno je bilo predvsem dejstvo, da bi kralj kot vodja anglikanske cerkve kršil cerkvene zakone, ki so kralju prepovedovali poroko z ločeno neplemkinjo. Javnost tega ni bila pripravljena sprejeti, kar je privedlo do tega, da je Edward postal prvi britanski kralj, ki se je prostovoljno odrekel prestolu. Nasledil ga je brat George VI (Graves in Hodge 1985, 365).

Leta 1937 je bil ponovno izvoljen novi predsednik vlade, Neville Chamberlain, čigar vodenje države so zaznamovale agresivne težnje Adolfa Hitlerja, ki je marca 1935 obvestil Veliko Britanijo in Francijo, da je ponovno ustanovil vojaško letalstvo²⁹ ter da namerava izvesti obsežno oboroževanje vojske in mornarice. Chamberlain se je zatekel k številnim pogovorom, ki so postali znani kot politika pomirjanja³⁰. Tako je zadnja leta pred 2. svetovno vojno zaznamovala predvsem neodločnost pri zoperstavljanju in boju proti fašizmu in nacizmu. Britanija je bila vodilna država v Društvu narodov, vendar je tudi tu hitro izgubljala svoj vpliv zaradi politike nevmešavanja v špansko državljansko vojno, ki se

²⁸ Leta 1931 je ob poskusu uvajanja gospodarskih reform razpadla laburistična vlada. Od zamenjanih ministrov je na svojem položaju ostal le Ramsay MacDonald kot predsednik vlade. Novo vlado je sestavil kralj, poimenovali pa so jo Nacionalna vlada (National government), saj je bila koalicija sestavljena iz predstavnikov konservativne in liberalne stranke. Nacionalna vlada je obstajala od 1931 do 1940 (Morgan 1984, 547).

²⁹ Britanske kraljeve letalske sile (RAF – Royal Air Force) so bile na novo oblikovane, in sicer so bile sedaj oblikovane okoli lovcev. Izvedena je bila velika modernizacija protiletalske zaščite, ki je slonela na uporabi radarja (Morgan 1984, 552).

³⁰ Apeacement policy; politika, ki je temeljila na veri, da bo kompromis s fašističnimi diktatorji Evrope zagotovil mir (Enciklopedija Britannica 2011a).

je vnela leta 1936. Chamberlainova politika je dosegla vrh na konferenci v Münchnu 29. septembra 1938, kjer so se sestali Hitler, Chamberlain, Daladier in Mussolini. Podpisan je bil Munchenski pakt, ki je dodelil Sudete Nemčiji (Cadogan 1971, 92-157). Chamberlain je podpis pogodbe razglasil za velik dosežek, ki bo Evropi od sedaj naprej prinesel mir, saj je verjel, da je Hitler sedaj potešil vse svoje ozemeljske apetite. Kmalu po konferenci pa je postalo jasno, da bo Hitler zahteval poljsko ozemlje. Glavna tema francoske in britanske zunanje politike je sedaj postalo iskanje diplomatskih in vojaških zvez, s katerimi bi bili pripravljeni na vse možne scenarije. Glavni nemški nasprotniki so ostali Francija, Velika Britanija, Sovjetska zveza in Poljska.

Marca 1939 je Chamberlain s podporo Francije in Sovjetske Zveze obljubil pomoč Poljski, če bi bila ogrožena njena suverenost. V mesecu maju se je tudi Francija uradno obvezala, da bo nudila vojaško podporo ob morebitnem konfliktu z Nemčijo. Velika Britanija se je sicer začela ponovno oboroževati že leta 1936, neizogibnost vojne pa se je pokazala leta 1939, ko sta prijateljski sporazum podpisala Hitler in Stalin. V zgodnjih jutranjih urah 1. septembra 1939 so Nemci z izmišljenim incidentom na poljski meji pričeli novo vojno. Chamberlain in Daladier sta še zadnjič poizkusila z diplomatskimi potmi preprečiti spopade, vendar sta po nekaj dneh nemškega diplomatskega molka, 3. septembra 1939, razglasila vojno zoper Nemčijo (Graves in Hodge 1985, 454). Francija in Velika Britanija sta se zatekli k obrambni taktiki iz 1. svetovne vojne. Francija je mobilizirala vojsko na Maginotovo linijo³¹ ob francosko-nemški meji. Francosko-belgijska meja ni imela takšne zaščite, zato so tja takoj odpotovale britanske čete. Hitler je takoj po napadu na Poljsko odposlal podmornice, ki so še pred zimo potopili nekaj pomembnih britanskih vojaških plovil. Velika Britanija je tako dobila konkurenta za mesto vodilne pomorske sile v Evropi. Največje nemško orožje so predstavljale podvodne magnetne mine, ki so se s pomočjo magnetov prilepile na mimoidoče ladje in eksplodirale.

V aprilu 1940 sta Francija in Velika Britanija izvedli prvo skupno ofenzivo. Skupne čete so bile poslane, da zasedejo norveška pristanišča v Severnem morju, čeprav je Norveška ostala nevtralna. Želja v tej akciji je bila odrezati švedski dovod jekla Nemčiji, vendar pa se je

³¹ Maginotova linija (The Maginot Line) je bila vrsta vojaških utrd, postavljenih na francosko-nemški državni meji. Te utrdbe so povezovali podzemni predori in železniški tiri, ki so omogočali oskrbo in lažjo mobilizacijo znotraj linije.

izvedba zavlekla. Medtem ko so čakali, je Nemčija napadla Norveško in Dansko. Francoske in britanske enote so se hitro pridružile norveškemu odporu, vendar so zaradi prepoznega prihoda dosegli zelo malo.

Leta 1940 so bile v Veliki Britaniji razpisane nove volitve, kot edini možni voditelj pa je izstopal Winston Churchill, ki je v 30-ih letih ostro deloval v opoziciji zoper politiko popuščanja, Chamberlainov dogovor s Hitlerjem pa je označil za njegov največji poraz. Churchill je postal predsednik vlade 10. maja 1940. Ljudstvu ni dajal praznih političnih obljub. Obljubil je kri, trepet, solze in pot, s katerimi se bodo borili za svobodo države in Evrope. Celotno poletje 1940 so zaznamovali njegovi govori, saj je bila država pod izredno velikim nemškim pritiskom. 4. junija 1940 je bila potrebna evakuacija iz Dunkirka, izguba Francije kot zaveznika pa je prisilila državo, da pokaže vse svoje zmogljivosti.

V avgustu 1940 je britansko letalstvo začelo dobivati boj za Veliko Britanijo, nemško letalstvo je namreč izgubljalo na pritisku in učinkovitosti zoper britansko obrambo. Prvi uspešen kopenski napad zoper nemške čete se je zgodil šele novembra 1942, in sicer v Afriki.

V mednarodni skupnosti je bil Churchillov največji izziv pridobiti podporo ZDA. Njegovo delo je začelo roditi sadove leta 1941 s podpisom Atlantske pogodbe, ključni faktor pa je bil japonski napad na Pearl Harbour v decembru 1941, ki je ZDA dokončno pritegnil v 2. svetovno vojno. Junija 1941 je Hitler izvedel invazijo na Sovjetsko zvezo, kar je Veliki Britaniji brez posebnega truda dalo novega zaveznika zoper Nemčijo. Največji nasprotniki sil osi so postali Churchill, Roosevelt in Stalin (Cadogan 1971, 207-299; Joll 1977, 272-282; BBC 2011a).

4.1.1 Politično življenje

V obdobju med obema vojnama niti konservativci niti laburisti niso mogli izpeljati svojih političnih programov. Večinoma so bili na oblasti konservativci in liberalci, le v dveh kratkih obdobjih pa so na oblast prišli laburisti, in sicer leta 1924 in v letih 1928-1931. Laburistična stranka je obakrat zmagala na volitvah, vendar v parlamentu ni imela absolutne večine, tako da so se morali poslanci zanašati na podporo liberalcev.

V teku so bili ukrepi, ki naj bi izboljšali demokratično podobo države. Leta 1918 so v teku priprav na volitve ukinili volilne omejitve in tako uvedli splošno volilno pravico za moške nad 21 let. Novi zakon je dal volilno pravico tudi ženskam, ki so morale biti stare vsaj 30

let, s tem pa je bilo zagotovljeno, da je bil delež moških volivcev višji od deleža ženskih volivk. Leta 1928 je bila tudi ta omejitev ukinjena, ženske so tako dobile volilno pravico z 21 letom starosti (Big Site of History 2011).

4.2 Britanska politika in Jugoslavija v obdobju 1921-1938

Velika Britanija je bila po 1. svetovni vojni zaposlena z obnovo domačega gospodarstva in urejanjem življenjskega standarda po vračanju vojakov iz vojne in bolnišnic. Posledično ni izkazovala velikega zanimanja za jugoslovansko politiko in Jugoslavijo na splošno, razen ko je bilo govora o plačilu vojnih dolgov in pomoči beguncem pod britansko zaščito. Neposrednih političnih stikov državi nista imeli, kljub obstoju britanskega poslaništva v Beogradu, najbolj izpostavljen znak prijateljstva pa je bilo dejstvo, da je britanski kralj sodeloval na jugoslovanski kraljevi poroki kot poročna priča. Velika Britanija je nato sklenila na novo oborožiti svojo vojsko, staro orožje in opremo pa so sprva nameravali prodati Jugoslaviji. Zaradi spremembe politike je morala Jugoslavija kupiti nemške Mauserje, kredit za nakup pa je država dobila pri Franciji, kar je še otežilo jugoslovansko plačevanje dolgov Veliki Britaniji.

Do leta 1925 odnosi med državami niso bili tako dobri kot bi lahko bili, saj so bili jugoslovanski politiki izredno nezaupljivi do vseh tujcev, medsebojne ekonomske terjatve pa k izboljšavi odnosov niso nič pripomogle.

Leta 1926 so se v Jugoslaviji razširile govorice, da Velika Britanija podpira italijansko politiko, zato so bili odnosi še vedno zelo zadržani, Jugoslavija pa se je za politične nasvete zatekala k Franciji, vseeno pa sta Velika Britanija in Jugoslavija v avgustu 1926 podpisali sporazum o trgovini in plovbi. Kljub izboljšanju trgovine med državama, pa so leta 1930 ponovno propadli trgovinski dogovori, tako da se je Jugoslavija ponovno zatekla po pomoč k Franciji, kar pa je zelo oteževalo rast britanskega vpliva. Francija je bila sredi 30-ih let še vedno edina pripadnica velikih sil, ki je bila uradna zaveznica Jugoslavije po zaključku 1. svetovne vojne.

V letu 1933 je bila izvedena reorganizacija Male antante³², kar je Jugoslavijo povzdignilo v najmočnejšo silo na Balkanu. Veliko več pozornosti se namenja prijateljstvu z Veliko

³² Glej str. 23-24.

Britanijo in medsebojni trgovini, tesnejše povezave pa so bile opazne tudi med kraljevima družinama. Po italijanski krizi v Abesiniji leta 1935 se je vpliv Velike Britanije v Jugoslaviji še povečal, saj je Velika Britanija delovala proti spremembam, ki niso po volji Društva narodov, vendar pa je neuspeh Društva narodov znižal britanski ugled, ki se obnovil šele leta 1937.

Jugoslavija se je pričela zbliževati z Nemčijo in Italijo. Velika Britanija pokazala veliko razumevanja za takšne odločitve, medtem ko je Francija zaradi tega močno ohladila medsebojne odnose.

Odnos Jugoslavije proti Veliki Britaniji se je ponovno ohladil ob nemškem anšlusu Avstrije, vendar se je hitro začelo delo za obnavljanje dobrih odnosov s Francijo, Veliko Britanijo in Italijo, saj je Jugoslavija hitro spoznala, kakšno grožnjo predstavlja sosodstvo s Hitlerjem (Freedman 1994, 98, 101; Joll 1977, 296-299).

4.3 Britanska obveščevalna služba

V 1930-ih letih so imeli britanski obveščevalci malo sredstev, saj so agenti delovali v Sovjetski zvezi in Nemčiji, bolj uspešni pa so bili v delovanju proti Stalinu. Z Nemci so imeli veliko več problemov, še posebej ko so le-ti zajeli vodilna agenta obveščevalne mreže (Ritchie 2004, 41-43).

Mreža ni bila pripravljena za delovanje pod okupacijo, zato se je delovanje osredotočilo na postojanke na nevtralnem ozemlju. Zbiranje podatkov je bilo osredotočeno v Londonu, kjer so si pred in med vojno pomagali z obstoječimi vohunskimi mrežami francoskih, čeških, norveških, poljskih in nizozemskih agentov³³.

Ena redkih držav, v kateri so britanski obveščevalci povečali svoje aktivnosti v letu 1939, je bila Jugoslavija³⁴. Ustanovljena je bila nova mreža kontrolnih točk v Beogradu. Do leta 1941 je bila v Beogradu nastanjenih pet stalnih agentov. V pomoč beograjski pisarni so bile nekatere regijske postojanke, med katerimi je največ informacij zbrala postojanka v

³³ Jugoslovanska obveščevalna mreža Britancem ni bila v pomoč, saj so nemški obveščevalci prodrli v vodstvene organe jugoslovanske obveščevalne službe (Biber 1966, 232).

³⁴ Britanski obveščevalci so bili po anšlusu 1938 osredotočeni na delovanje nemške manjšine v Jugoslaviji, ki je imela velik vpliv v družbi glede na to številčnost nemške manjšine. Le-ta je povzročala vznemirjenost med Jugoslovani, spodbujala širjenje nacistične doktrine in širila idejo o združitvi s Tretjim rajhom (Biber 1995, 98-99).

Zagrebu. Zagrebška postojanka je bila zelo pomembna zaradi bližine nemške meje. Le-ta je omogočala pridobivanje številnih podatkov o odnosih med Nemčijo in Jugoslavijo ter notranjih političnih pogojih v Nemčiji (Ritchie 2004, 42).

Leta 1940 sta Zagreb in Beograd postala centra vohunstva in spletk. Vrh delovanja britanske obveščevalne službe je bila pomoč pri jugoslovanskem državnem udaru 27. marca 1941.

Obveščevalni center v Zagrebu je bil veliko bolj izpostavljen tujim vohunskim operacijam zaradi bližine nemške meje³⁵. Nemci³⁶ so hitro uvideli, da na britanskem poslaništvu potekajo tudi obveščevalne dejavnosti, saj so dobro poznali poslanike, ki so ostali v Jugoslaviji. Samo situacijo so zaostrovale tudi jugoslovanske notranje razprtije in zbliževanje hrvaških predstavnikov z italijansko vlado ter vidno zavračanje britanskih vrednot. Nemci so v Zagrebu organizirali neuspešen atentat na britanskega agenta, v februarju 1941 pa so hrvaški nacionalisti na britanskem poslaništvu podtaknili bombo. Vse delovanje se je tako osredotočilo na kontakte iz Slovenije, ki so bili britanskim obveščevalcem pred aprilskim napadom na Jugoslavijo v veliko pomoč.

Nemška invazija je postavila večino poslanikov in njihovih sodelavcev v težak položaj, vendar je bilo le nekaj obveščevalcev zajetih (Ritchie 2004, 43).

4.4 Življenje v obdobju 1921 – 1941

Francija in Velika Britanija sta si po zaključku 1. svetovne vojne razdelili vplivne sfere in nadzor nad ostanki razpadlega Otomanskega cesarstva, vendar Velika Britanija ni bila več sposobna vzdrževati trgovine in voditi obrambe tako velikega imperija.

1. svetovna vojna je od Velike Britanije terjala veliko žrtev, tako v gospodarstvu kot med ljudmi. Povojna leta so bila težka, saj je primanjkovalo dobrin, ljudje pa so živeli v iluzijah. Mednarodne probleme so stopnjevale številne reparacije poraženih držav in vojni dolgovi,

³⁵ Najpomembnejša oporišča nemške obveščevalne službe so bila v Gradcu, Celovcu in Mariboru (Biber 1966, 231).

³⁶ Nemška obveščevalna služba je dobivala podatke od nemške pete kolone v Jugoslaviji. Zbirali so obveščevalne podatke političnega, ekonomskega in vojaškega značaja, organizirali so sabotaže ter ustanavljali vojaške in polvojaške formacije. Njihova vloga pa je bila najpomembnejša pri širjenju nemške propagande ter demoralizaciji jugoslovanske vojske. (Biber 1966, 229).

naraščajoči gospodarski problemi pa so prisilili britanski imperij v preoblikovanje. To stanje je hitro izkoristila Irska, ki se je osamosvojila leta 1921/22.

Navdušenje ob koncu vojne je hitro zamrlo, saj je ljudi že v prvi zimi prizadela španska gripa, sledil pa je tudi drastičen dvig cen izdelkov in hkrati padec plač. V letih 1921 in 1922 je prišlo kratko obdobje vzpona, vendar je večina ljudi zabredla v slabše življenjske pogoje. Med delavci je prišlo do velikih industrijskih sporov, širilo se je nezaupanje in zamere med celotno populacijo. Izgubljena je bila vera v sposobnost politikov, obžalovana so bila številna izgubljena življenja med vojno. Večina preživelih vojakov je po vojni in demobilizaciji postala nezaposlena ali pa so stavkali. Delodajalci niso priznavali opravljanja vojaške službe kot delovne izkušnje, oteženo pa je bilo tudi vzpostavljanje normalnih socialnih odnosov, saj je veliko vojakov trpelo zaradi grozovitih spominov, vendar jih nihče ni razumel. Po letu 1921 se je število delovnih mest močno zmanjšalo glede na število dela potrebnih ljudi, zato so ljudje svoj denar vlagali v hitro propadajoča kmetijska podjetja.

Od leta 1921 so v Londonu odpirali prve nočne klube. Mladina je začela ponočevati in popivati. Poslušali so jazz, ki je predstavljal ameriške, židovske in črnske elemente. Razširjena je bila iluzija, da je prišel čas seksualne svobode, da poroke niso več moderne in da je trdo delo stvar preteklosti, vendar je veliko ljudi pogrešalo stare čase in sovražilo spremembe. Največ nejevolje se je nabralo med ljudmi srednjega družbenega razreda, ki so se morali umakniti na obrobja mest, saj jih je dvig cen spremenil v reveže.

Britanska družba med obema vojnama je imela na voljo tudi številne tehnične novosti, ki so jim popestrile dan in omogočale do tedaj nepoznano zabavo. Zelo hitro so postale popularne kino dvorane, ki so široki množici ljudi omogočale poceni zabavo, brez vnaprejšnjih rezervacij sedežev in obvezne elegantne obleke. Last avtomobilov in telefonov, obstoj organizirane avtobusne prevozne mreže in zadostne dobave elektrike ter pripravljenost trgovcev, da uporabljajo avtomobilski prevoz, so pripomogli k selitvi v mestu rojenih ljudi na podeželje, kjer so sedaj uživali v naravi (Graves in Hodge 1985, 113-132). Vzpostavljena je bila avtobusna mreža, vse bolj pa se je širilo tudi železniško omrežje, ki je povezovalo zelo veliko mest in podeželje. Tako je postala mobilnost okretnejša in hitrejša. Sredi 30-ih so v Londonu uvedli prve omejitve hitrosti in počasi

ukinjali tramvaje, da bi ljudi preusmerili k uporabi podzemne železnice, saj je gradnja cest močno zaostajala za potrebami vse bolj mobilnega prebivalstva (Kitchen 1990, 184-208).

5 Narodnostne in kulturne razlike med Veliko Britanijo in Jugoslavijo

Velika Britanija je država, ki ima dolgo in bogato zgodovino. Skozi to zgodovino se je država razvila v eno najmočnejših držav v gospodarskem, vojaškem in kulturnem pogledu. Velika Britanija je država, ki je preko svojih kolonialnih dosežkov uspela zgraditi močno ekonomijo, ki je slonela na trgovanju z izdelki in surovinami, ki so prihajali iz kolonialnih dežel, in dobro razviti domači industriji. Močno razvejana trgovina pa je omogočila stik in sodelovanje z drugimi narodi in kulturami, ki so se počasi asimilirali v britansko kulturo.

Velika Britanija je preko številnih vojn in sprejemanja pomembnih zakonov v preteklosti uspešno rešila problem nacionalnosti; Škoti, Angleži, Valežani in Irci so namreč potrebovali mnogo let, da so uspešno zaživeli v skupni državi, saj so imeli pred združitvijo svoje države in kraljestva. Vsa bivša kraljestva so delovala v enem parlamentu, še vedno pa so imeli avtonomijo pri odločanju o lokalnih zadevah. Poseben status dominijona so imele kolonije, katere so upravljali britanski plemiči in politiki. Po 1. svetovni vojni so se nekatere kolonije osamosvojile, Britansko kraljestvo pa je bilo preoblikovano v Britansko skupnost narodov³⁷ na ta način so se ohranili veliki trgi in sodelovanje z Veliko Britanijo. Država je imela v svoji zgodovini zaradi uvoza izdelkov in surovin iz kolonij ter pomanjkanja povpraševanja po proizvodih veliko težav z nezaposlenostjo, predvsem v obdobju med obema vojnoma, vendar je uspela uspešno rešiti težave in ostati med najpomembnejšimi gospodarstvi na svetu.

Pomembno mesto v britanski zgodovini ima tudi religija, ki je bila vzrok številnih vojn. Anglikanska cerkev se je osamosvojila v 16. stoletju, razširila pa se je po celem kraljestvu. Dolga zgodovina je oblikovala tudi razvejan socialni sistem, v katerem je bilo zelo pomembno spoštovanje tradicij. Poseben protokol o druženju na dvoru in v vsakdanjem življenju je narekoval način druženja in poročanja. Plemiški naslov je bil izraz dolge,

³⁷ Britanska skupnost narodov oziroma »The British Commonwealth of Nations« je meddržavna organizacija držav bivšega britanskega imperija, ki je pod tem imenom prvič omenjena 6. decembra 1921. Velika Britanija in njeni dominijoni so enakovredni neodvisni člani skupnosti (Vojna enciklopedija 1970, zv. 4, 474).

bogate družinske zgodovine, zato je bilo podeljevanje plemiških nazivov ob vzponu meščanstva sprejeto z nezadovoljstvom. Plemstvo je bilo tudi glavni nosilec vojaške službe v državi, ta tradicija pa se je spremenila s 1. svetovno vojno, ko so bili v vojsko sprejeti vsi državljani (Vojna enciklopedija 1970, zv. 10, 407-409).

1. svetovna vojna je spremenila veliko tradicij. Ženske, ki so bile do tedaj večinoma gospodinje in učiteljice, so se lahko preizkusile v delu v tovarnah in drugod, kjer so pred vojno prevladovali moški delavci, kar je spremenilo položaj ženske v družbi, saj so postale bolj samostojne in samozavestne, pridobile pa so tudi volilno pravico.

Spremenile so se tudi druge navade, kot je obiskovanje gostiln in gledališča. Razširile so se tudi kino dvorane, ki so hitro postale popularne predvsem med preprostimi množicami, saj ni bilo potrebno čakati v dolgih vrstah, ni bilo potrebno imeti slavnostnih oblačil, najpomembnejše pa je bilo, da je bil ogled filma v kinu cenejši od predstave v gledališču (Graves in Hodge 1985, 133).

Kraljevina SHS/Jugoslavija je imela v nasprotju z Veliko Britanijo kratko zgodovino. Ob ustanovitvi so državo sestavljali številni narodi, ki so do tedaj živeli v različnih državah z različnimi družbenimi, pravnimi in političnimi sistemi. Poleg različne gospodarske razvitosti so izstopale predvsem razlike v izobraženosti in tehnološkem razvoju. Ozemlja bivše Avstro-Ogrske države so bila namreč bolj izobražena in tehnološko razvita, kot ozemlja bivše Kraljevine Srbije in Otomanskega imperija. Te razlike so onemogočale enakomeren razvoj gospodarstva in industrije, saj je bila vojska glavna izobraževalna institucija v državi, veliko moč do vstopa v vojsko namreč ni imelo na voljo ustreznega izobraževanja. Zaradi reševanja težav z neenakomerno tehnološko razvitostjo so tudi razvitejši predeli izgubili stik z napredkom moderne tehnologije v državah zahodne Evrope. Različne zgodovine jugoslovanskih narodov so imele močan vpliv na vzpostavljanje socialne mreže v državi. Ti narodi so imeli različne pravne sisteme, različno razvite gospodarske trge, drugačne verske in družbene običaje. V državi so bile razširjene tri večje verske ustanove: rimsko-katoliška cerkev, srbska pravoslavna cerkev in muslimanska verska skupnost (Djokić 2003, 196-200).

6 Britanske presoje jugoslovanske vojske

6.1 O jugoslovanski vojski 1918-1920

Ob ustanovitvi Države SHS je bila ustanovljena tudi Narodna vojska SHS, ki pa se v kratkem obdobju obstoja države ni razvila v oboroženo silo, ki bi lahko branila interese države, saj ji je primanjkovalo orožja, discipline in ljudi, saj je razpolagala le z okoli 15.000 možmi (Bjelajac 1988, 23, 29). Srbska vojska je v 1. svetovni vojni utrpela velike izgube, vendar je s pomočjo zaveznikov ohranila sloves močne vojaške sile. Vodilo srbske vojske je bilo, da je potrebno vsakega sovražnika dokončno uničiti, čeprav to pomeni velik napor za lastno vojsko, saj srbska vojska sovražniku ni želela dopustiti, da se dopolni in vrne udarec. Srbska vojska je imela sloves visoke discipliniranosti, dobre borbene morale in zavesti, da je potrebno izvršiti še tako težke naloge, če je cilj osvoboditev in zedinjenost naroda (Bjelajac 1988, 34, 37).

Z nastankom Kraljevine SHS 1. decembra 1918 je bilo poleg postavitve političnega sistema in sprejetja ustave potrebno oblikovati tudi novo jugoslovansko vojsko, v kateri je prevladal mednarodni sloves srbske vojske, kar se je odražalo v izgledu in organizaciji nove vojske, ki je obdržala formacijo srbske vojske in srbsko vojaško uniformo, pomemben dejavnik pa je bilo tudi dejstvo, da zavezniki niso priznavali Države SHS in njene oborožene sile (Bjelajac 1988, 47-49). 20. decembra 1918 je bilo ustanovljeno Ministrstvo za vojsko in mornarico, Vrhovno poveljstvo srbske vojske pa je postalo Vrhovno poveljstvo vojske Kraljevine SHS, do 5. maja 1920, ko je vodstvo vojske prevzel Generalštab (Bjelajac 1988, 89). Enote so zaenkrat obdržale svoj teritorialni značaj, saj so bile tudi poimenovane po pokrajinah, in sicer: srpske enote, jugoslovenske enote, enote SHS, slovenske enote, hrvaške enote, stare enote (Srbska vojska), novoformirane enote, v načrtu pa je bilo preoblikovanje enot, ki bi sestavljale skupno, zedinjeno vojsko (Bjelajac 1988, 54).

Vojska Kraljevine SHS je bila oblikovana okoli kopenskih sil, ki so predstavljale 97% moštva celotne vojske, ostale 3% (okoli 5.000 vojakov) pa so predstavljali kadri v mornarici in letalskih silah. Poveljniški kader so predstavljali srbski častniki, medtem ko so bili bivši avstro-ogrski častniki postavljeni z izbiranjem v ozadje. 4. januarja 1919 je bila izvedena prva reorganizacija enot, oblikovana so bila nova poveljstva (Tiško, Savsko, Drinsko, Bosansko, Jadransko in Zetsko divizijsko poveljstvo, od marca tudi Osiješko

poveljstvo), ukazano je oblikovanje novega poveljstva 3. in 4. armade (Bjelajac 1988, 71-72). Januarja 1919 je imela vojska Kraljevine SHS 7.141 častnikov (Bjelajac 1988, 55-57), medtem ko je bilo leta 1921 po končani demobilizaciji aktivnih le še 5.430 častnikov (Bjelajac 1988, 99). Takoj je bil uveden obvezni vojaški rok, prvi naborniki pa so vpoklicani v februarju 1920 (Bjelajac 1988, 67). Ocenjeno je bilo, da bi se preko naborništva lahko letno usposobilo med 80.000-90.000 vojakov, glede na število prebivalstva v državi pa naj bi Kraljevina SHS lahko računala na 1.500.000 vojakov ob popolni mobilizaciji, v rezervi pa naj bi bilo pripravljenih še 1.000.000 vojakov (Bjelajac 1988, 69).

Večina razpoložljivega orožja je bilo prevzetega od srbske vojske, nekaj orožja so prispevali zavezniki ob izvedbi zadnje skupne ofenzive s srbsko vojsko v 1. svetovni vojni, nekaj orožja pa je bilo prevzetega od bivših avstro-ogrskih enot. Veliko težavo je predstavljala slaba prometna infrastruktura, ki je oteževala dostavo orožja v notranjost in posledično tudi usposabljanja večjega števila vojakov z novejšim orožjem. Takratno oborožitev je torej predstavljalo orožje različnega porekla, kar je oteževalo oskrbo s strelivom in rezervnimi deli. Tovarna v Kragujevcu, ki je pred 1. svetovno vojno izdelovala puške, strelivo in različno vojaško opremo, je bila uničena, številni stroji pa so bili odneseni v Avstrijo in na Madžarsko. Uničene so bile tudi druge vojaške tovarne, medtem ko tovarne s proizvodnjo letal do sedaj na jugoslovanskih tleh sploh ni bilo. (Bjelajac 1988, 107-110).

6.2 Britanci o jugoslovanski vojski 1921 – 1928

Po vzpostavitvi diplomatskih odnosov med Veliko Britanijo in Kraljevino SHS sta državi imeli v diplomatskem osebju tudi vojaška in pomorskega atašēja. Vojaški ataše je vedno deloval iz Beograda, pomorski ataše pa je bil v letih 1926-1936 je bil nastanjen v Rimu, saj je bil zadolžen za Italijo in Jugoslavijo, v letih 1937-1939 pa je deloval v Atenah, kjer je spremljal politiko Grčije in Jugoslavije. Od leta 1940 naprej pa je bil pomorski ataše ponovno nastanjen v Beogradu. Pomorski atašeji so svoje opazke predali vojaškim atašejem, ki so oblikovali skupna poročila. Britanski vojaški ataše³⁸ je prvo letno poročilo pripravil za leto 1921.

³⁸ Leta 1921 je funkcijo britanskega vojaškega atašēja v Beogradu opravljal polkovnik Blair (Avramovski 1986a, 13)

1921

Leta 1921 je bila vlada Kraljevine SHS osredotočena na reševanje notranjih problemov, ki so nastali zaradi različne politične in civilizacijske zgodovine jugoslovanskih narodov. Njeno zunanjo politiko je opredeljeval strah pred razpadom države in nasprotovanjem velikih sil³⁹.

Vojni obvezniki oziroma naborniki za leto 1921 so pričeli z urjenjem v mesecu februarju. Zaradi krize ob Karlovem poskusu vrnitve na madžarski prestol v začetku tega leta so vpoklic za leto 1922 izpeljali že v mesecu decembru leta 1921, kar je povzročilo veliko obolenj in smrti med naborniki. Ta kriza je sprožila tudi izvedbo dveh mobilizacij vojske na severno državno mejo, ki pa sta pokazali, da je bil jugoslovanska vojska v tistem trenutku sposobna izpeljati le mobilizacijo v manjšem obsegu. Skozi celotno leto 1921 je bila zaradi nemirov tudi državna meja z Albanijo vojaško močno utrjena.

Vojna mornarica je bila del redne vojske, finančna sredstva so zato izhajala iz skupnega proračuna, ki je bil po mnenju britanskega vojaškega atašeja preskromen za zadovoljitev vseh potreb v jugoslovanski vojski. Pomanjkanje sredstev je bilo moč čutiti v vseh vejah vojske, primanjkovalo je sredstev za orožje in opremo ter ustanavljanje šol za tehnično izobraževanje, pomanjkljiva pa je bila tudi prometna infrastruktura v državi. Zaradi pomanjkanja oborožitve, streliva in opreme je bila vojska nezmožna velike mobilizacije, prav tako pa ni bilo mogoče izvesti primernih vaj in manevrov. Nizek vojaški proračun se je odražal tudi v nizkih plačah med častniki in relativno slabih namestitvenih pogojih v vojašnicah, kar pa ni imelo velikega vpliva na običajne vojake, ki so ohranjali visok nivo discipline in morale (Avramovski 1986a, leto 1921, pogl. VII, 84-87).

1922

Minister za vojsko in mornarico, general Petar Pešić, je želel uvesti zakon o ponovni oborožitvi vojske, reorganizaciji vojske in ministrstva ter izboljšati materialni položaj častnikov (Bjelajac 1994, 15, 45). Izvedena je bila le reorganizacija vojaških enot, in sicer zmanjšano je bilo število aktivne vojske v mirnem času. Veliko truda je bilo vloženega v oboroževanje, saj je bilo potrebno povečati moč celotne vojske, ponovno pa je pomanjkanje

³⁹ Velike sile so po 1. svetovni vojni odločale o državnih mejah glede na svoje interese, z jugoslovanskimi državnimi mejami pa so bili nezadovoljni tako Jugoslovani kot politiki sosednjih držav, predvsem Italijani in Bolgari (Svetovna zgodovina 1976, 544).

sredstev onemogočilo izvedbo večjih sprememb pri oboroževanju pehote in izboljšanju vojnega letalstva jugoslovanske vojske. Jugoslovanski politiki so se trudili usposobiti civilno letalstvo, da bi tako izobrazili kader rezervnih pilotov in mehanikov za potrebe jugoslovanske vojske (Avramovski 1986a, leto 1922, pogl. VI, 152-153).

Velika Britanija je izrazila željo, da pomaga pri jugoslovanskih težavah s pomanjkanjem orožja, zato je predlagala prodajo starejšega, odvečnega britanskega orožja, pogajanja pa niso vodila do sklenitve posla zaradi pomanjkanja finančnih sredstev v Kraljevini SHS. Posledično so britanski politiki v tem letu največ pozornosti namenili jugoslovanskemu plačilu vojnih dolgov. Jugoslovansko oboroževanje Velike Britanije ni skrbelo, saj je bilo razširjeno mnenje, da Kraljevina SHS veča svojo vojaško moč zaradi pogostejših stikov med Madžarsko in Italijo in strahu, ki je izhajal iz predstave o skupni agresiji teh dveh držav zoper Kraljevino SHS (Avramovski 1986a, leto 1922, pogl. VI, 154-157).

1923

Opazeno je bilo dobro sodelovanje Kraljevine SHS z Društvom narodov, ki je postajalo edina rešitev pred vojno z Italijo. Jugoslovanska vlada in narod so se namreč pričeli zavedati, da sta si politiki Francije in Velike Britanije preveč različni, da bi lahko Kraljevina SHS vodila zavezniško politiko z obema in se pri tem izognila nasprotujočim si interesom teh dveh držav. V tistem trenutku je največjo težavo predstavljalo dejstvo, da so želeli v Kraljevini SHS kupiti dodatno orožje za vojsko, za kar je država potrebovala visoke tuje kredite, ki jih je Kraljevina SHS dobila pri Franciji, ti krediti pa so ogrožali zmožnost odplačevanja jugoslovanskih vojnih dolgov Veliki Britaniji (Bjelajac 1994, 26). Jugoslovanska vlada se je dogovarjala o nakupu tudi z britanskim vojaškim atašejem, vendar do dogovora ni prišlo.

Izglasovan je bil nov zakon o organizaciji vojske, ki se še ni izvedel v popolnosti. Najpomembnejše spremembe so bile (Avramovski 1986a, leto 1923, pogl. IV, 217):

1. vojaški obvezniki so postali vsi moški državljani od 21 do 40 leta starosti, med 40 in 50 letom pa so bili v rezervi;
2. vojaški rok je sedaj trajal 1 leto in pol, in sicer v vseh rodovih vojske;
3. spremenjen je bil postopek ob skrajševanju vojaškega roka;
4. namesto enega generalskega čina so sedaj obstajali trije čini;
5. povečale so se plače;

6. častniki v rezervnih enotah so imeli boljše delovne pogoje.

Izvedena je bila tudi manjša reorganizacija Ministrstva za vojsko in mornarico s ciljem izvedbe decentralizacije. S to reorganizacijo so hoteli izolirati vojaške zadeve, ki bi jih sedaj obravnavalo izključno vojaško osebje, vendar je vodstvo vojske ostalo pod velikim vplivom politikov in uradnikov (Bjelajac 1994, 30-31). Tekom leta so bili objavljeni novi predpisi Generalštaba. Nekaj enot je bilo premeščenih v nove stalne garnizije, vojni razpored pa se ni spremenil. Britansko poslaništvo v Beogradu je ocenilo, da je v Kraljevini SHS primanjkovalo častnikov in podčastnikov. Jugoslovanska vlada je to težavo reševala preko usposabljanja v Franciji in na Češkoslovaškem, s čimer je bila zagotovljena tudi meddržavna izmenjava znanj (Avramovski 1986a, leto 1923, pogl. IV, 217-218).

V tem letu so se pričeli pogovori s tujimi proizvajalci orožja o razširitvi delovanja tovarne orožja v Kragujevcu, kar bi državi omogočilo, da sama zadovolji potrebe po oborožitvi⁴⁰.

Čeprav v tem letu ni bilo pravih vojaških operacij, so dogodki na bolgarski meji in v Makedoniji⁴¹ sprožili številne premike enot. Na ostalih državnih mejah je bilo vse mirno (Avramovski 1986a, leto 1923, pogl. IV, 221).

1924

Zgodaj poleti je britanska vlada pod vodstvom MacDonalda energično posredovala v Sofiji, ko je bila grožnja komitske invazije v Makedonijo tako velika, da se je smatralo, da jih jugoslovanska vojska ne bi mogla ustaviti na državni meji. Ta dogodek, opravičilo britanskega predsednika vlade in kasnejše delo britanskega poslaništva so pripomogli k ponovni normalizaciji odnosov med Bolgarijo in Kraljevino SHS.

Zaradi takratnih domačih⁴² in tujih političnih razmer so bile povečane formacije jugoslovanskih pehotnih polkov, za okrepitev ostalih polkov pa je primanjkovalo častnikov, podčastnikov in tehnične opreme. Reorganizacija artilerije je potekala v obliki povečanja divizije za eno brigado, ki je bila sestavljena iz dveh artilerijskih polkov. Načrtovano je bilo

⁴⁰ Država je želela proizvajati strelivo, vendar ji je primanjkovalo železa in koksa (Bjelajac 1994, 18-19)

⁴¹ Na državni meji med Kraljevino SHS in Bolgarijo so bili pogosti napadi makedonskih tolp, sredi leta 1923 pa se je v Bolgariji zamenjala vlada, ki sedaj ni bila naklonjena jugoslovanski politiki. V Sofiji je bil napaden jugoslovanski vojaški ataše, pogajanja o razrešitvi položaja pa so se nadaljevala v naslednjih letih (Avramovski 1986a, leto 1923, pogl. IV, 220-221).

⁴² Zaradi političnih sprememb so bili leta 1924 imenovani kar 4 ministri za vojsko.

oblikovanje kraljeve garde, saj je bil stari gardni konjeniški polk preoblikovan v brigado z dvema polkoma, na novo pa je bila oblikovana tudi gardna artilerijska brigada. Položaj letalstva se ni veliko spremenil. Nadaljevalo se je širjenje dejavnosti civilnih letalskih klubov in oblikovanje letalskega potniškega prometa, vse več truda pa se je namenjalo izdelavi prvega domačega letala. Veliko se je govorilo tudi o povečanju števila divizij in o oblikovanju armade v Nišu, ki bi jo ustanovili s preoblikovanjem ostalih armad in z notranjo premestitvijo vojakov, vendar so britanski politiki menili, da bodo te spremembe prišle v veljavo v letu 1925.

Še vedno ni bila izpeljana načrtovana oborožitev vojske, saj se je jugoslovanska vlada odločala med nakupom britanskega, nemškega ali češkoslovaškega orožja (Avramovski 1986a, leto 1924, pogl. IV, 275, 278).

Jugoslovanski vojaki so bili ocenjeni kot veliki borci, ki so v dobri formi in čeprav se je število vojakov povečevalo, so bile v jugoslovanski vojski še vedno opazne težave v ustroju. Pojavljale so se težave, kot so (Avramovski 1986a, leto 1924, pogl. IV, 279):

1. pomanjkanje velikega števila tehnične opreme;
2. popolna odvisnost od tujine pri nakupu večje količine vojnega materiala;
3. pomanjkanje častnikov in podčastnikov v primeru mobilizacije;
4. uporaba treh različnih tipov pušk znotraj ene vojske;
5. prepočasen razvoj notranjih prometnih povezav in infrastrukture;
6. nerešena notranja politična situacija.

Na splošno se je v državi poznala pomanjkljivo razvita industrija, saj je bila Kraljevina SHS še vedno poljedelska država. Primanjkovalo je industrijskih obratov, ki bi v primeru vojne presedlali na vojaško proizvodnjo, potrebna pa je bila tudi hitrejša izboljšava prometne mreže, ki bi omogočala boljše pogoje za razvoj industrij in hitrejšo mobilizacijo vojske.

1925

Od aprila 1925 naprej so morali vsi vojaški atašeji v državi poslati svoje zahteve po informacijah in obiskih najprej v potrditev na Generalštab. Pred tem so imeli vsi vojaški atašeji direkten dostop do Ministrstva za vojsko. Ta ureditev je po mnenju britanskega

vojaškega atašeja⁴³ otežila dotok informacij iz pomembnejših zunanjih krogov, saj je Generalštabu primanjkovalo usposobljenih častnikov, prav tako pa je bil informacijski sistem slabo zasnovan (Avramovski 1986a, leto 1925, pogl. IV, 359).

Generalštab je bil bolj usposobljen in izobražen kot v prejšnjih letih, vendar ti častniki niso bili premeščeni v novo armado, prav tako pa niso bile premeščene divizije, ki bi sestavljale to armado. Dokončno je oblikovana Kraljeva garda. S francoskim kreditom iz leta 1923 je bilo okrepljeno letalstvo. Sedež vojnega letalstva je bil postavljen v Novi Sad. Proizvodnja letal v Kraljevini SHS je bila osredotočena na šolska letala in hidroplane za vojsko in mornarico. Ta letala so bila opremljena z zaplenjenimi avstrijskimi letalskimi motorji. Še vedno pa je bilo potrebno veliko materiala nakupiti v tujini.

Vojaške sposobnosti jugoslovanske vojske so bile ocenjene kot najboljše, če bi v tistem trenutku izbruhnila vojna na Balkanu⁴⁴. Kljub temu je primanjkovalo vojaškega materiala, domača industrija orožja ni bila razvita, primanjkovalo je častnikov in podčastnikov, primanjkovalo je tehnično usposobljenega osebja na vseh nivojih, pa tudi prometna infrastruktura ni bila dovolj razvita, čeprav je bilo sedaj mogoče potovati iz Beograda direktno do Kotorja na Jadranski obali. Zaradi teh pomanjkljivosti vojska Kraljevine SHS ni bila zmožna dlje časa ohraniti dobre vojne pripravljenosti (Avramovski 1986a, leto 1925, pogl. IV, 357-359).

1926

Vse bolj je postajalo jasno, da je jugoslovanska vojska primarno zasnovana in razporejena za obrambo pred napadom sosednjih držav. Generalštab je sprevidel, da je mobilizacija na kritične točke zaradi slabe prometne infrastrukture težko izvedljiva v zadovoljivem času. Zaradi tega je bila ukazana prilagoditev oborožitve na najbolj ogroženih mestih, s posebnim poudarkom na državnih mejah. Govorilo se je o oblikovanju 33. artilerijskega polka, vendar govornice niso bile uresničene, saj je primanjkovalo topov že obstoječim enotam. V tem letu je bilo oblikovanih 13 novih enot, ki so skrbele za državne meje. To je bila popolna novost,

⁴³ Leta 1925 je funkcijo britanskega vojaškega atašeja v Beogradu opravljal polkovnik F. Giles (Avramovski 1986a, 13)

⁴⁴ Francozi so ocenili, da bi lahko Kraljevina SHS z obstoječim načinom nabornišтва usposobila za aktivno vojsko med 1,6-1,8 milijona ljudi, 600-700.000 ljudi bi lahko usposobili za rezerviste, še 500.000 ljudi pa bi lahko strokovno usmerili. Skupaj je bilo po francoskih ocenah torej možno zbrati tri milijonsko vojsko (Sretenović 2008, 380).

saj so v preteklosti na meji delovali le civilni carinski častniki (Avramovski 1986a, leto 1926, pogl IV, 419, 423).

Tekom leta 1926 je bila dokončno oblikovana 5. armada v Nišu. Armado so sestavljale tudi nekatere enote, ki so bile premeščene iz že oblikovanih in nastanjenih armad, častniški kader in težka artilerija pa sta bili še vedno v fazi oblikovanja (Avramovski 1986a, leto 1926, pogl IV, 419).

Čeprav točni podatki niso bili objavljeni, je britanski vojaški ataše sklepal, da je jugoslovanska vlada predlagala nakup pušk tipa Mauser iz Švedske, streliva za te puške iz Češkoslovaške, granat iz tovarne Škoda, telefonskih central iz Italije ter letal iz Francije. Že prej je bil podpisan dogovor s Francijo o nakupu hidroplanov tipa Dornier (Avramovski 1986a, leto 1926, pogl IV, 420).

S pomočjo vojske se je končala širitev železniške trase Veles-Štip-Kočani. Ta trasa je omogočala hitrejšo mobilizacijo na bolgarsko mejo. Zaradi zaostalih pripravljalnih del sta izgradnja novih cest in obnova obstali. Domače oblasti so imele tudi veliko težav z vzdrževanjem cest, saj se je velikokrat zgodilo, da leto dni stare ceste niso bile več prevozne (Avramovski 1986a, leto 1926, pogl IV, 423).

1927

Tekom leta ni prišlo do oblikovanja novih enot, čeprav so govorice o oblikovanju 6. armade, 3. konjeniške divizije in 33. artilerijskega polka vzbujale strah v Italiji⁴⁵. Ministrstvo za vojsko je objavilo razpis za nakup streliva, vendar noben nakup ni bil izveden (Bjelajac 1994, 28). Potrebno je omeniti, da je britanski vojaški ataše⁴⁶ menil, da bi bila britanska ponudba sprejeta, če ne bi ob tem obstajal strah pred užaljenostjo Francozov (Avramovski 1986a, leto 1927, pogl. IV, 488-489).

Poleg običajnih medgarnizonskih vaj v letu 1927 ni bil organiziran noben večji manever; v času od 29. septembra do 2. oktobra sta takšno vajo izvedli le dve diviziji. Prvič po 1. svetovni vojni so bili poklicani vojaški atašeji, da sodelujejo kot opazovalci. Iz opazovanja te vaje je britanski vojaški ataše sklepal, da ima jugoslovanska pehota vsaj tako dobro

⁴⁵ Kraljevina SHS in Italija sta v letu 1927 sprejemali odločitve in širili propagando ter tako obojstransko vzbujali strah pred močjo vojaških sil (Bjelajac 1994, 73).

⁴⁶ Leta 1927 je funkcijo britanskega vojaškega atašeja v Beogradu opravljal polkovnik F. Giles (Avramovski 1986a, 13)

osebje kot druge evropske armade. Vendar te kvalitete niso prišle toliko do izraza zaradi okrnjenega usposabljanja in izobraževanja mladih častnikov in podčastnikov (Avramovski 1986a, leto 1927, pogl. IV, 489).

1928

Britanske ugotovitve o zmogljivosti jugoslovanske vojske so ostale enake kot v prejšnjih letih. Vojska je bila še vedno temelj obrambe države, hkrati pa ni predstavljala grožnje drugim državam. Vojska ni sodelovala v političnih sporih, vendar bi že ob najmanjši možnosti notranjega razkola ali razpada države prevzela odgovornost za varnost Kraljevine SHS. Z zadovoljstvom je bilo sprejeto približevanje Veliki Britaniji in ohlajanje odnosov s Francijo, predvsem v povezavi z dogovarjanji o nakupu vojaškega materiala.

Uspešno so se odvijali pogovori o krajšem vključevanju jugoslovanskih letalskih častnikov v britanske enote. Sporazum naj bi bil dosežen leta 1929, do takrat pa je bilo izobraževanje častnikov v tujini omejeno na Francijo (Avramovski 1986a, leto 1928, pogl. V, 578-579).

Na področju oborožitve je atašeju postajalo vse težje priti do zanesljivih podatkov⁴⁷. Tekom leta je bil z britanskim podjetjem sklenjen dogovor o nakupu 4,5 milijona nabojev za potrebe letalskih sil. Isto podjetje je dobavilo tudi 50 milijonov nabojev kalibra 7,9 mm za potrebe tovarne v Kragujevcu, ki je začela s proizvodnjo pušk in streliva za puške ter ročno orožje. Opazne so bile težave pri iskanju ustrezne delovne sile, saj domači državljani niso imeli zadovoljive tehnične izobrazbe, zakon pa ni dovoljeval zaposlitve tujih delavcev. V Kragujevcu in v Rakovici pri Beogradu je bila začeta tudi proizvodnja motorjev tipa Jupiter po francoski licenci (Avramovski 1986a, leto 1928, pogl. V, 575-576).

V tem letu so bile organizirane le vaje med garnizoni. Večjih manevrov ponovno ni bilo. Veliko časa je bilo posvečenega preučevanju italijanske državne meje, pod izgovorom, da je potrebno preveriti praktično znanje starejših častnikov (Avramovski 1986a, leto 1928, pogl. V, 576).

6.3 Britanci o jugoslovanski vojski 1929 – 1934

1929

⁴⁷ Britanski vojaki ataše je v letu 1928 opravil temeljit pregled jugoslovanskih oboroženih sil in ugotovil, da ne prihaja do povečane aktivnosti, opazen pa je bil problem stare vojaške opreme (Sretenović 2008, 402).

V začetku leta je kralj uvedel osebno diktaturo, s katero je želel rešiti zastoj v političnem razvoju države. Za predsednika Ministrskega sveta je bil imenovan general Živković, čigar moč in vpliv v državi sta kmalu zaostajala le za kraljem.

V tem letu je bilo upokojenih 32 generalov, pa tudi veliko drugih častnikov, ki so do tedaj zasedali vidnejše položaje. Razširile so se govorice, da so številne upokojitve⁴⁸ generalov in častnikov posledica nezadovoljstva v vojski. Vojska naj bi bila podvržena enakim ukrepom kot ostale prizadete institucije, čeprav je bila v preteklosti varna pred političnim vmešavanjem. Vendar so bile vse spremembe po presoji atašeja narejene s ciljem, da se izboljša učinkovitost vojske, z odstranitvijo prestarih častnikov in odpiranjem delovnih mest mlajšim in sposobnejšim ljudem. Poleg prisilnega upokojevanja je prišlo tudi do številnih napredovanj in premeščanj. Še vedno je primanjkovalo orožja in opreme. Manjkale so okrepitve na področju težkega topništva, oklepnih vozil, cistern, terenskih vozil in kamionov, kar je pomenilo, da je bila vojska premalo mobilna (Avramovski 1986a, leto 1929, pogl. V, 632-633).

Tekom leta ni bilo izvedenih velikih manevrov. Organizirane so bile le meddivizijske vaje v Sarajevu, Valjevu in Skopju. Vojaški atašeji niso smeli opazovati nobene vaje, saj jugoslovanska vojska ni želela razkriti pomanjkanja tehničnega osebja in slabega poveljujočega kadra pred svojimi zavezniki. Vsi pomembnejši opazovalci so se strinjali, da je jugoslovanska pehota dobro usposobljena in vajena težkih razmer. Če bi se torej boji odvijali na zahtevnem terenu in sovražnik ne bi mogel izkoristiti vseh prednosti naprednejše oborožitve, potem bi bila jugoslovanska pehota zelo težak in nevaren nasprotnik (Avramovski 1986a, leto 1929, pogl. V, 634).

Iz teh podatkov zaključujemo, da je imela jugoslovanska vojska leta 1929 tri glavne slabosti (Avramovski 1986a, leto 1929, pogl. V, 637):

1. občutilo se je pomanjkanje tehničnega osebja in učinkovitega poveljniškega kadra;
2. trenutna oprema in oborožitev sta bili zastareli, preveč heterogeni in večinoma avstrijskega porekla;
3. Kraljevina Jugoslavija bi bila v primeru vojne odvisna od francoskih in češkoslovaških pošiljk streliva.

⁴⁸ Prisilno upokojevanje se pripisuje tudi strahu kralja Aleksandra, da bi si nekateri generali lahko pridobili preveliko podporo ljudstva (Bjelajac 2004, 38).

Tekom leta 1929 so se uspešno nadaljevala dela na železniški trasi Kragujevac-Kraljevo-Raška-Mitrovica, ki naj bi bila odprta v začetku leta 1930. Dela so potekala tudi na železniški trasi Prokuplje-Priština, vendar ni bilo znano, kdaj bo odsek končan. Ti dve progi sta imeli pomemben strateški značaj, saj sta omogočali relativno hitro koncentracijo moči na Kosovem polju⁴⁹. Zaključena je bila gradnja drugega tira železniške proge Beograd-Zagreb (Avramovski 1986a, leto 1929, pogl. V, 636; Bjelajac 1994, 50-51).

1930

Veliko sprememb se je zgodilo v sestavi najvišjega poveljništva, saj so bili zamenjani kar štirje od petih poveljnikov vojske, ki so bili sedaj zvesti enemu človeku, kralju Aleksandru. Porajalo se je vprašanje, kdaj se bo to obdajanje s prijatelji končalo. V vojski je bila vse bolj vidna želja po civilnem predsedniku vlade, saj se je vojaški predsednik vlade preveč vmešaval v izključno vojaške zadeve (Avramovski 1986a, leto 1930, pogl. V, 687-688).

V bližini Sarajeva, Novega Sada in Niša so bile organizirane divizijske vaje, na katere so bili po daljših pregovarjanjih povabljeni tudi vojaški atašeji. Njihova udeležba je bila nazadnje dovoljena leta 1927. Ni bilo potrebe, da bi kritizirali discipliniranost, obnašanje in držo častnikov in vojakov, ni pa se smelo pozabiti, da je nasproti Jugoslaviji stala prvorazredna vojaška sila kot možni sovražnik, zato je bila njena dolžnost najbolje modernizirati taktiko, organizacijo in opremo svoje vojske. Na področju opreme ni bilo velikih slabosti, vendar je bilo potrebno veliko truda vložiti v izboljšavo taktike in organizacije vojske. Za povečanje učinkovitosti je morala Jugoslavija izboljšati sistem usposabljanja in izobraževanja, izboljšati taktično doktrino, vzpostaviti učinkovitejšo organiziranost in izdelati dobro premišljeni načrt mobilizacije. Te pomanjkljivosti niso bile izboljšane predvsem zaradi srbskega vodstva, za katerega je britansko poslaništvo v Beogradu menilo, da je bilo preslabo izobraženo, preveč konservativno, preveč togo in preponosno, da bi se učilo od drugih. Dokler ne bi prišlo do zamenjave generacije, spremembe niso bile verjetne (Avramovski 1986a, leto 1930, pogl. V, 691).

Ocenjeno je bilo, da je Jugoslavija v zadnjih letih od 1928-1930 prejela približno 5.000 lahkih mitraljezov, 100.000 pušk, 250 reflektorjev, veliko ročnih bomb in letal. Večina

⁴⁹ Dostop do Kosovega polja z albanske strani je bil relativno lahek, napredovanje v dolino Vardarja ali Morave bi bilo v primeru ofenzive neovirano. Če torej na dograditev teh dveh železniških prog gledamo s tega stališča, potem ugotovimo, da je utrjevanje tega položaj povsem obrambno usmerjena.

nove opreme je bila dobavljena iz Češkoslovaške, nekaj iz Francije in nekaj iz Belgije. Obveščeni opazovalci so zagotavljali, da je bilo oboroževanje zaključeno, čemur je bilo težko verjeti, saj je jugoslovanski vojski še vedno primanjkovalo lahkih in težkih mitraljezov, motornih vozil vseh vrst, opreme za signalizacijo, pontonskih mostov in tankov. Govorilo se je, da so Jugoslovani odločeni začeti lastno proizvodnjo topov, vendar je bilo najprej potrebno razširiti delavnice, ki so bile trenutno namenjene manjšim artilerijskim popravilom. Tovarna v Kragujevcu je bila opremljena s sodobnimi stroji za proizvodnjo pušk in streliva za ročno orožje, natančneje za izdelavo lahkih in težkih puškomitraljezov, ki so do tedaj prihajali iz Češkoslovaške (Avramovski 1986a, leto 1930, pogl. V, 688-689).

Izgradnja prometne infrastrukture je imela za Jugoslavijo velik strateški in gospodarski pomen, vendar se je za to področje namenjalo premalo sredstev. V tem letu sta bili poleg železnice najbolj razširjeni obliki prevoza konjska ali volovska vprega in tovarne mule. Vojska bi bila v primeru vojne popolnoma odvisna od zastarelega prevoza opreme in sredstev (Avramovski 1986a, leto 1930, pogl. V, 693-694).

1931

Ob koncu leta 1930 je bil general Lepetit, bivši vodja francoske vojaške misije v Grčiji, imenovan za francoskega vojaškega atašeja v Jugoslaviji, čigar glavna naloga je bila povečati francoski vpliv v jugoslovanski vojski. V pogovoru z britanskim vojaškim atašejem je Lepetit izrazil ogorčenje nad slabo učinkovito taktiko jugoslovanske vojske, saj večina jugoslovanskih častnikov ni bila seznanjena s potrebami moderne vojske in njenim razvojem. Zavedal se je, da Jugoslovani ne bi nikoli sprejeli francoskega posredovanja na vojaškem področju, zato je ustvaril načrt pošiljanja častnikov v najboljše francoske vojaške šole, da bi tako vplival na boljše usposabljanje in izobraževanje. General Lepetit je poudaril, da so bili jugoslovanski častniki, ki so obiskovali francoske vojaške šole, pri preverjanju znanja slabši od ostalih častnikov.

Z vojaškega stališča je bilo francosko vmešavanje v delovanje vojaških šol koristno in bi lahko prineslo večjo učinkovitost. Težko je bilo oceniti, kako bo Italija reagirala na povečano zanimanje Francozov v regiji; poleg tega pa je prišlo tudi do povečanja enot v Sloveniji in na Hrvaškem, ki so bile sedaj številčno enakovredne italijanskim, torej je bilo

končno vzpostavljeno vojaško ravnotežje na tej meji (Avramovski 1986b, leto 1931, pogl. V, 64-65).

Dokončana je železniška proga Kraljevo-Kosovska Mitrovica, ki je imela velik strateški pomen, saj so bili preko nje povezani Beograd, Kraljevo in Kragujevac s Skopjem, ki je ležal v bližini bolgarske meje. Tekom leta 1931 zaradi pomanjkanja sredstev niso bili organizirani nobeni večji manevri, niti vaje med divizijami, ki so se običajno odvijale pod različnimi poveljstvi. Za dva meseca so skrajšali vojaški rok in odpovedali vse vaje enot, ki so večje od polka. Večina usposabljanja je bila namenjena osnovam streljanja in postrojevanja. S taktičnega stališča je bil torej izpad vaj velika izguba v učinkovitosti. Edino povečanje kolektiva je bilo oblikovanje mitraljeških čet v vsakem pehotnem bataljonu, vendar mitraljezov ni dovolj za vse enote (Avramovski 1986b, leto 1931, pogl. V, 67, 70).

V prvi polovici leta je tovarna orožja v Kragujevcu povečala svoje aktivnosti, vendar so morali proizvodnjo zaradi pomanjkanja sredstev med ekonomsko krizo zmanjšati, posledično pa ni bila mogoča ustanovitev nove tovarne streliva, čemur so nasprotovale tudi češkoslovaške oblasti, saj bi z odprtjem tovarne v Jugoslaviji izgubili enega najboljših kupcev vojaškega materiala (Avramovski 1986b, leto 1931, pogl. V, 67).

1932

V obveščevalnem oddelku Generalštaba je bila oblikovana posebna ekipa za sodelovanje z vojaškimi atašeji, sestavljali pa so jo trije častniki. Poleg rutinskih premeščanj so sedaj častniki na enem položaju ostali največ 2 leti (Avramovski 1986b, leto 1932, pogl. V, 130). Politična situacija v državi je postala nezavidljiva, zelo se je razširilo nezadovoljstvo nad režimom. Posledično je bilo postavljenih veliko vprašanj glede vojaške discipline in zvestobe kralju. Vojaško disciplino je najbolj prizadel mariborski incident⁵⁰ zaradi katerega

⁵⁰ V začetku leta 1932 je v Mariboru obstajal mestni komite Komunistične partije Jugoslavije, ki se je vključeval v zveze z Dunaja preko Celovca in Maribora. Partijska celica je obstajala v železniških delavnicah, nekaj povezav pa je imela tudi z moško kaznilnico v Mariboru, kjer so bili zaprti politični nasprotniki. V začetku maja 1932 je bila razkrita celica KPJ v vojski (Filipič 1986, 14-15). Častniki mariborskega garnizona so bili obtoženi izvajanja komunistične propagande in pripravljanja upora, njihovo sojenje pa se je začelo 15. junija 1932. Glavni obtoženec, pehotni poročnik Miroslav Milojković, je storil samomor, artilerijski podporočnik Mihailo Miladinović pa je pobegnil v tujino. Sodili so devetim častnikom, ki so bili obtoženi organizacije prevrata in širjenja komunistične propagande v mariborskem garnizonu. 30. junija 1932 so bile kazni potrjene; izrečena je bila ena smrtna kazen, ena kazen 12 let zapora, tri krajše zaporne kazni, štirje pa so bili oproščeni (Avramovski 1986b, leto 1932, pogl. V, 131).

je bilo osem nižjih častnikov razglašanih za krive izvajanja komunističnih aktivnosti. Ugotovljeno je bilo, da se je nekaj mladih častnikov zaradi finančnih dolgov zapletlo v lokalni komunističen upor, od katerega so pričakovali finančno korist.

Uvedene so bile nekatere spremembe pri vključevanju nabornikov, ki so služili skrajšani vojaški rok. Programi usposabljanja so morali biti prilagojeni na 3 mesečno prezgodnjo odsotnost teh vojakov. Zavedali so se, da ta prilagajanja škodijo učinkovitosti vojske, saj so menili, da je takšno usposabljanje prekratko za zadovoljujočo usposobljenost vojakov. Poleg tega so bili v zimskih mesecih vojaki večinoma usmerjeni v delo zunaj svojih enot, ki je bilo zelo malo povezano z vojaškim znanjem in usposabljanjem. Ti premiki so dajali lažen vtis zmanjševanja številčnosti vojske, saj je bil vpoklic še vedno enako številčen, le razvrščenost enot je bila nekoliko spremenjena (Avramovski 1986b, leto 1932, pogl. V, 130-132).

1933

V začetku leta se je jugoslovanska vojska znašla v krizni situaciji. Vojska je bila v začetku leta zaradi dopustov številčno manjša, ker pa se je istočasno širilo nezadovoljstvo med ljudstvom, so bili pričakovani lokalni nemiri. Vojaško letalstvo je v nemirih prepoznalo veliko grožnjo vojne, zato so številna letala zaradi velike količine snega opremili s smučmi. Kriza je izpostavila številne pomanjkljivosti v organizaciji, opremljenosti in oboroženosti vojaškega letalstva, vendar se oprema ni posodobila, saj je za te namene primanjkovalo finančnih sredstev. Napetost je popustila v mesecu aprilu, ko je Generalštab presodil, da Italija trenutno ni bila sposobna za vojno (Avramovski 1986b, leto 1933, pogl. V, 203-204). Na splošno gledano se je veliko dogodkov v tem letu razpletlo v jugoslovansko korist. Vznemirjenost je povzročal le odnos s Češkoslovaško, saj je bila Jugoslavija zelo odvisna od te države na področju oboroževanja. Jugoslovanska vojska je imela še vedno sloves najmočnejše vojske na Balkanskem polotoku. Vojska je imela zelo visoko moralo in samodisciplino. Pehota je bila izrazito borbena in trdoživa, artilerija je bila zadovoljivo oborožena in opremljena. Žal pa je državi primanjkovalo osnovnih surovin za proizvodnjo streliva, saj bi bila dobava iz tujine v primeru vojne otežena oziroma onemogočena (Avramovski 1986b, leto 1933, pogl. V, 204-205).

Tekom leta je prišlo do nekaterih sprememb v organizaciji vojske. Zmanjšano je bilo število artilerijskih polkov in baterij, prav tako je bilo zmanjšano število pehotnih

bataljonov in čet. Oblikovani so bili trije protiletalski polki. Prerazporejene so bile inženirske enote. Razpuščen je bil tehnični polk, njegove enote pa so bile dodeljene protiletalskim polkom. Še vedno je obstajal problem preslabe opremljenosti težke in srednje artilerije, nekaj opreme pa je bilo že zastarele. Vojska ni dobila nove artilerijske opreme, primanjkovalo je artilerijskih nabojev, letalskih bomb, primanjkovalo je tudi bencina. Sodelovanje artilerije z letalskimi silami je potekalo le v teoriji, in sicer na vojaških šolah, v praksi pa ni bilo za tako sodelovanje nič pripravljenega. Tankovski bataljon še ni bil oblikovan, saj je obstajalo le nekaj tankovskih čet, ki so bile opremljene s starimi tanki (Avramovski 1986b, leto 1933, pogl. V, 205-206).

1934

Na vojaško situacijo v tem letu sta najbolj vplivala nestabilno politično stanje države ob umoru kralja Aleksandra in strateška pomembnost lege jugoslovanske države. Oblikovanje nadaljne vojaške politike so zaznamovali porast vpliva vojske, podpis Balkanskega pakta⁵¹ in zaključek pogovorov s Turčijo, slabitev položaja Italije v Albaniji in izboljšanje odnosov z Bolgarijo, uspešni sestanki Male antante ter spremembe na poveljniških položajih (Avramovski 1986b, leto 1934, pogl. V, 288).

Vojska je bila vedno najmočnejša podpornica kralja Aleksandra. Kralj je bil običajno v prvi vrsti vojak in šele nato kralj. Njegova smrt je predstavljala veliko izgubo za celotno jugoslovansko vojsko. Knez Pavel, ki je sedaj kot namestnik prevzel vodenje države, je bil vojski nepoznan in tudi sam ni bil seznanjen z vojaškimi vprašanji⁵² ter problemi (Avramovski 1986b, leto 1934, pogl. V, 288-289).

Francoski Generalštab je že nekaj let zapored vztrajal, da se mora jugoslovanska pehotna divizija reorganizirati. Prve spremembe je začel izvajati kralj Aleksander, po njegovi smrti pa so se spremembe zaustavile. Namesto reorganizacije znotraj pehotnih oddelkov je bil osnovan vojaško-tehnični inšpektorat, ki je imel nalogo koordinirati delo različnih tehničnih odborov na Ministrstvu za vojsko in mornarico. Oblikovan je bil tudi bataljon za

⁵¹ 9. februarja 1934 je v Atenah podpisan Balkanski pakt med Romunijo, Jugoslavijo, Grčijo in Turčijo. Glavni pomen tega pakta je bil, da je zavezal države k branjenju trenutnega stanja in meja med državami (Stojković 2004, 387-388).

⁵² Knez Pavel v vojski ni imel avtoritete, prav tako pa ni bil seznanjen s sposobnostmi jugoslovanskih častnikov. Svojo vojaško neizkušenost je poizkušal nadomestiti z naslonitvijo na nasvete in pomoč generala Petra Živkovića (Bjelajac 2004, 40).

vođenje kemične vojne, ki so ga sestavljale 3 čete (Avramovski 1986b, leto 1934, pogl. V, 290-291; Bjelajac 1994, 226-227).

V tem letu je bilo organiziranih nekaj vojaških vaj za divizije, večji manevri pa so bili predvideni za leto 1935. Poudarek na vajah so namenili prečkanju rek in gostih gozdov (Avramovski 1986b, leto 1934, pogl. V, 291; Bjelajac 1994, 199).

6.4 Britanci o jugoslovanski vojski 1935- 1938

1935

Jugoslovanska vojska je bila ocenjena kot zelo učinkovita in močna sila, z visoko samozavestjo in moralo. Vrhovno poveljstvo s pravim bojevanjem nima izkušenj, saj še nobene vojne niso bojevali kot samostojen poveljniški kader, kljub temu pa je bila samozavest visoka. Vodstvo je pretirano samozavest črpalo predvsem iz pogodb kot so Mala antanta, zavezništva s Francijo in izboljševanjem odnosov z drugimi državami. To stanje se je nekoliko spremenilo ob ponovnem oboroževanju Nemčije in posledično večanjem vojaške moči Avstrije in Madžarske. Večino inštruktorjev predstavljajo skozi prakso izučeni častniki. Ker so bile tudi šole na dokaj nizkem nivoju in ker je primanjkovalo številne opreme, je bil Generalštab zelo prilagodljiv pri uvajanju novih strategij in taktik (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. V, 375-376, 382).

Vodstvo je zaostajalo s pravočasno dobavo orožja in opreme, kar je pomenilo, da je vojska slabo pripravljena na vojno z večjo vojaško silo. Orožja je bilo dovolj za prvo mobilizacijo enot, za rezerve pa bi ga primanjkovalo, predvsem mitraljezov in lahkih avtomatskih pušk. Za jugoslovanski Generalštab so se težave nekoliko okrepile, ko je Italija predlagala sodelovanje Italije, Francije in Jugoslavije za obrambo neodvisnosti Avstrije, kar bi lahko povzročilo spor z Nemčijo. Oklevanje Jugoslavije je opazila tudi Nemčija, ki ji je v zameno za nevtralnost v primeru vojne ponudila garancijo za ohranitev obstoječih državnih meja, vendar Jugoslavija takrat ni bila sposobna sprejemati takšnih pomembnih odločitev. Vsi ti problemi so se še dodatno zaostri s pričetkom italijansko-abisinske vojne, saj je Velika Britanija od Jugoslavije pričakovala, da bi le-ta v skladu s pogodbo Društva narodov v primeru italijanske agresije na britanske cilje podala jasno podporo povračilnim ukrepom. Razburjenje je povzročila ocena, da od Francije ne bi bilo moč dobiti učinkovite pomoči,

vse večje nezadovoljstvo Hrvatov z vodenjem države pa tudi ni pripomoglo k reševanju trenutnih razmer (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. V, 377-379).

Generalštab je moral javno priznati, da država trenutno ni pripravljena na vodenje prave vojne. Pripravljenost jugoslovanske vojske na vojskovanje torej ni bila zadovoljiva. Mobilizacija naj bi se izvedla na teritorialni osnovi, vendar je bila prometna mreža še vedno preslabo urejena. Edina dobra železniška proga v celotni železniški mreži se je nahajala v Sloveniji, ki pa je bila preblizu meje z Avstrijo in Madžarsko in je predstavljala odlično tarčo v letalskem napadu. Jugoslovanska vojska naj bi imela v primeru vojne relativno visoko moč, če bi boji potekali na jugoslovanskem ozemlju in z rodovi, ki bi jih sama izbrala. Prednost je predstavljal predvsem rod pehote, čigar moč je temeljila na fizični moči in visoki bojni samozavesti (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. V, 378, 383-384). Britanski vojaški ataše⁵³ je ocenil, da bi Jugoslavija lahko v prvem mesecu vojne mobilizirala od 800.000 do 900.000 ljudi (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. V, 379).

Generalštab se je zavedal pomanjkljivosti, ki so bile (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. V, 378):

1. pomanjkanje modernega orožja;
2. količinsko pomanjkanje orožja;
3. slaba taktična izurjenost enot.

Med večje spremembe tekom leta sodi ustanovitev Vojaškega sveta s kraljevim dekretom 11. januarja 1935, ki je deloval kot posvetovalno telo za preučitev vseh vojaških vprašanj. Z uvedbo Vojaškega sveta je bilo uvedenih nekaj sprememb na vodilnih poveljniških položajih (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. V, 379-380).

Generalštab je bil prepričan, da na usposabljanje vojakov vplivajo 3 faktorji (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. V, 382-383):

1. različne osebnosti vojakov glede na nacionalno poreklo;
2. topografske značilnosti države;
3. razpoložljiva sredstva za nakup opreme in orožja.

Jugoslavija v letu 1935 ni bila zmožna vzdrževati velike vojske, ki bi bila opremljena z modernim orožjem. Veliko pozornosti se je pripisovalo izkoriščanju naravnih terenskih

⁵³ Leta 1935 je funkcijo britanskega vojaškega atašeja v Beogradu opravljal T. D. Daly (Avramovski 1986a, 13)

prednosti. Veliko vaj in urjenj je potekalo ponoči, vse vaje pa so temeljile na izvajanju silovitega prvega napada (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. V, 383).

Prvi manevri po letu 1930, izvedeni na ozemlju Jugoslavije, so potekali med Novim Sadom in Sarajevom, ob reki Savi. Z organizacijskega vidika so bili ti manevri pomembni za preučitev delovanja divizij, ki bi bile sestavljene iz 3 polkov in ne več 4 polkov (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. V, 384).

S Češkoslovaško so sklenjeni dogovori za nakup večje količine orožja. Kljub dobrim odnosom med državama, je bil češkoslovaški vojaški ataše nezadovoljen, saj ni dobil vpogleda v jugoslovanske vojaške načrte, kar je imel za samoumevno, kot predstavnik zavezniške vojaške sile. V dobrih odnosih z jugoslovanskim Generalštabom je bil tudi francoski vojaški ataše do začetka vojne v Abesiniji. Od takrat naprej so postali odnosi zadržani.

V času od 25. - 27. novembra 1935 je v Beogradu potekala konferenca generalštabov Male antante. Ugotovili so, da ni več moč računati na pomoč Francije v primeru agresije, kar je vidno tudi v nekaterih spremembah vojaških načrtov Male antante (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. V, 385-386).

1936

Čeprav so se odnosi s Francijo nekoliko ohladili, je bila francoska vojaška doktrina še vedno temelj taktičnega in osnovnega usposabljanja jugoslovanske vojske.

Jugoslovanska vojska je bila v osnovi pehotna vojska, brez tehničnih enot in s slabo mobilnostjo. Njeno največjo vrlino je predstavljala zagnanost vojakov, ki so bili samozavestni in fizično zelo vzdržljivi. Sovražnikov napad na severno državno mejo bi za jugoslovansko vojsko predstavljal pravo katastrofo, zadal pa bi ji tudi velike, verjetno nenadomestljive izgube (Avramovski 1986b, leto 1936, pogl. VI, 477-478).

Mobilizacija vojske je bila počasna, še posebej v zimskem letnem času. Primanjkovalo je številnih vojaških rezerv (opreme, orožja in ostalega materiala), česar pa ni bilo moč izboljšati in hitro popraviti, dokler se ni razširila potniška in železniška prometna mreža. Ukinjen je bil zimski dopust za nabornike. Vojaki so morali ponovno ostati v vojašnicah čez vso zimo (Avramovski 1986b, leto 1936, pogl. VI, 478-479).

Tekom leta niso bile organizirane nobene večje vojaške vaje in manevri, le nekaj polkovskih vaj, vendar vojaški atašeji niso povabljeni na ogled teh vaj.

1937

Vojska je izgubila nekaj svojega političnega vpliva, saj so bili z višjih poveljniških položajev v letu 1936 odstavljeni nekateri častniki, ki so imeli politične ambicije.

Politično vodstvo je nadaljevalo s politiko prijateljstva do vseh sosednjih držav, ne glede na jugoslovansko evropsko politiko. Vojska je še vedno predstavljala konservativno ustanovo, ki čuti dolžnost do zaveznikov iz 1. svetovne vojne, še posebej do Francije, ki je imela še vedno velik vpliv na razvoj in organizacijo usposabljanja in izobraževanja jugoslovanskih vojakov. Kljub temu so se širile govorice, da je želel jugoslovanski Generalštab zmanjšati vpliv francoskih častnikov in ga postopno popolnoma izničiti, da bi lahko deloval popolnoma samostojno in ne pod tujim vplivom (Avramovski 1986b, leto 1937, pogl. III, 580-581).

Politični odnosi z Nemčijo in Italijo so se izboljšali, vendar z vojaškega vidika še vedno ni bilo zaupanja v nemške in italijanske vojaške sile ter njihove namere. Generalštab je bilo namreč pod velikim pritiskom, ki ga je povzročalo stanje vojne pripravljenosti obeh držav. Italija je veliko napora vložila v izboljšanje svojega slovesa v jugoslovanskih vojaških krogih, posledično pa je bilo pričakovati, da bo Jugoslavija kmalu pričela trgovati z italijansko vojaško industrijo, kar do tedaj ni bilo možno, saj Italija ni mogla konkurirati Franciji, Češkoslovaški, Veliki Britaniji in Nemčiji (Avramovski 1986b, leto 1937, pogl. III, 581).

V mesecu septembru so bile organizirane največje vojaške vaje od konca 1. svetovne vojne, in sicer v Sloveniji, kar je pomenilo, da so bile vsem na očeh. Med razlogi za izvedbo na tem prostoru je bila tudi tendenca preveriti zvestobo slovenskih in hrvaških rezervistov ter preveriti sposobnost železniške infrastrukture za hitro mobilizacijo na ozemlju Slovenije. V želji pokazati veličino in moč vojske, je Generalštab istočasno organiziral nekaj manjših manevrov, ki pa so bili slabo izvedeni. Zvestoba rezervistov in zmogljivosti železniške proge so bili zadovoljivi, vendar so lahko tuji opazovalci videli številne druge slabosti kot je slaba strokovna usposobljenost Generalštaba in poveljniškega kadra, slaba tehnična usposobljenost polkov in pomanjkanje moderne opreme.

Britanski vojaški ataše⁵⁴ je podal mnenje, da jugoslovanska vojska ni bila zmožna voditi operacij zunaj svojega ozemlja, na lastnem ozemlju pa je še vedno predstavljala zelo vzdržljivo silo, če bi bila mobilizacija izvedena pravočasno (Avramovski 1986b, leto 1937, pogl. III, 582-583).

Tekom leta je bila izvedena reorganizacija Generalštaba, s katero je bila uvedena večja centralizacija v vrhu in decentralizacija v nižjih odsekih. Takšna ureditev je omogočala racionalnejšo razdelitev nalog in dolžnosti, kar je pripomoglo k uveljavljanju modernejših vojaških načel (Avramovski 1986b, leto 1937, pogl. III, 583).

Usposabljanje je potekalo po istem učnem načrtu kot prejšnja leta, vendar se je uporabljalo tudi nekaj nove opreme iz tujine.

Čeprav so bile prejete večje količine orožja, je jugoslovanska vojska v tem aspektu še vedno močno zaostajala za velikimi silami. Večji del sredstev je bil namenjen za povečanje letalske flote, zaradi slabih prometnih povezav pa je tudi domača vojaška proizvodnja predstavljala slabo rezervo. Predvsem je bilo opazno pomanjkanje oklepnih vozil, saj je imela jugoslovanska vojska v letu 1937 na voljo le 8 manjših lahkih tankov, ki niso bili primerni za sodelovanje s pehoto v boju (Avramovski 1986b, leto 1937, pogl. III, 584-586).

1938

Kljub pretresljivim dogodkom v Evropi in češkoslovaški krizi jugoslovanska vojska ni bila niti enkrat mobilizirana ali v stanju najvišje pripravljenosti. Ponovno je prišlo do zamenjav na najvišjih položajih v vodstvu vojske. Te zamenjave niso bile sprejete v najboljših okoliščinah, saj tudi zamenjave v vodstvu niso izboljšale slovesa jugoslovanske vojske.

Oprema in oborožitev se v letu 1938 nista izboljšali. Finančna sredstva so bila preslabo razporejena, evropska kriza pa je vse bolj oteževala nabavo orožja iz Češkoslovaške (Avramovski 1986b, leto 1938, pogl. III, 684).

Najpomembnejši dogodek v letu 1938 je bila sprememba obrambne politike, ki jo je povzročila nemška pripojitev Avstrije. Dokler je Jugoslavija računala na nevtralnost Avstrije ob sporu z Italijo, je lahko glavnino vojske usmerjala na zahodno mejo, manjše enote pa pripravila za obrambo madžarske meje. Ob priključitvi Avstrije Nemčiji je imela Jugoslavija sedaj na svoji severni meji stik z najmočnejšo oboroženo silo. V primeru

⁵⁴ V letu 1937 je funkcijo britanskega vojaškega atašeja v Beogradu opravljal major H. C. S. Stronge (Avramovski 1986a, 13).

zavezništva med Italijo in Nemčijo, je obstajala možnost, da bi se Jugoslavija znašla v neugodnem položaju na severni meji.

Čeprav so se odnosi z Bolgarijo močno izboljšali in Balkanska antanta ni razpadla, vzhodna meja še vedno ni bila varna, saj ni bilo zagotovljeno, da Bolgarija ob nemškem in italijanskem napadu ne bi izkoristila jugoslovanske šibkosti in tudi sama napadla Jugoslavije.

Razpad Češkoslovaške in hkratni razpad Male antante ter slabšanje francoskega vpliva na vojaško politiko so močno otežili obrambno politiko do totalitarnih držav. Ob morebitni vojni v kateri bi bili Italija in Nemčija zaveznici, bi lahko francoske in britanske enote prišle v pomoč Kraljevini Jugoslaviji preko Grčije. V tem primeru bi Kraljevina Jugoslavija izgubila tudi status zanesljivega britanskega zaveznika. Italija je v tem letu želela skleniti prijateljsko pogodbo z Jugoslavijo, saj je Nemčija predstavljala skupno grožnjo ob prodoru na Jadran. Zaradi ohranjanja dobrih odnosov z vsemi državami se je spreminjalo tudi taktično in strateško izobraževanje (Avramovski 1986b, leto 1938, pogl. III, 685-686). Če sodimo jugoslovansko vojsko zgolj po njeni obrambni moči, je bila kljub njeni nezadostni opremljenosti dovolj močna, da prepreči posamezen napad vojske katerekoli sosednje države.

V letu 1938 je bila ustanovljena nova armada s štabom v Mostarju, ki bi bila ob morebitni mobilizaciji ločena od preostale kopenske vojske z nalogo obvarovati dalmatinsko obalo pred manjšimi sovražnikovimi enotami, saj je bil zaradi razgibanosti obale in nedostopnosti do vodnih virov ta del ozemlja neprimeren za večji napad (Avramovski 1986b, leto 1938, pogl. III, 687).

6.5 Vojna mornarica 1921-1938

Vojna mornarica je bila del redne vojske, finančna sredstva so zato izhajala iz skupnega proračuna, ki je bil po mnenju britanskega vojaškega atašeja⁵⁵ preskromen za zadovoljitev vseh potreb v jugoslovanski vojski (Avramovski 1986a, leto 1921, pogl. VII, 85). Po 1. svetovni vojni je jugoslovanska vlada ostala v rokah srbskih politikov, ki so bili nepripravljeni in nezainteresirani za ukvarjanje s pomorsko problematiko. Do leta 1923

⁵⁵ Glej opombo št. 38.

mornarica ni imela uporabnih plovil (Bjelajac 1988, 77), čeprav je dobila svoje prve ladje iz tujine že 4. marca 1921⁵⁶, težavo pa je predstavljalo tudi dejstvo, da je bila mornarica organizirana⁵⁷ po avstrijskem modelu, kar je vzbujalo nezaupanje med ljudmi. Dokončno so težavo povečali pomanjkanje sredstev in strah pred italijanskim odzivom na povečano obrambno aktivnost na Jadranu. Izdelani so bili številni načrti za povečanje pomorskih moči, od nakupa križarke do podmornic, obalnih čolnov in letal, vendar so se na podlagi izkušenj v Kraljevini SHS odločili za nakup večjega števila manjših čolnov (Avramovski 1986a, leto 1925, pogl. V, 360). Mornarico je v letu 1925 sestavljalo približno 250 častnikov, ki so večinoma izhajali iz bivše avstro-ogrske flote, in 2.000 mornarjev, med pomorske sile pa je bilo vključeno tudi 12 šolskih letal iz Kotorja (Avramovski 1986a, leto 1925, pogl. V, 362).

Država je večino pozornosti namenjala kopenskimi državnimi mejam. Celotna jadranska obala je bila v tem obziru določena za eno pomorsko mejo, katero je moral štab vojaške mornarice čim bolj zavarovati z obstoječimi sredstvi. Zato je bilo ustanovljenih več manjših enot; organizirano je bilo delovanje podmornic, obalnih čolnov in bombnikov, ki naj bi delovali v navezi s kopensko vojsko. Glavne vojaške baze naj bi se branile z mobilno artilerijo, saj bi stalno nastanjena artilerija zahtevala prevelike stroške nastanitve in vzdrževanja. Pod nadzorom vojaške mornarice so bile tudi pomorske letalske sile. Največja pomorska baza je bila oblikovana v Splitu, kjer je bilo zagotovljeno izvajanje strelnih vaj s topovi in usklajevanje dela med enotami (Avramovski 1986a, leto 1926, pogl. V, 425-426). Zaradi lažje obrambe je bila jugoslovanska obala razdeljena na tri dele, s pomorskimi štabi v Sušaku, Splitu in Kotorju. Za razvoj teh centrov je imela Kraljevina SHS na voljo odlične kadre, a premalo finančnih sredstev za nakup ostale opreme (Avramovski 1986a, leto 1927, pogl. V, 493).

Britanski vojaški ataše⁵⁸ je ocenjeval, da je med pomorskimi častniki obstajala velika naklonjenost britanski opremi in metodam učenja. Častniki, ki so se šolali v Angliji, so tam

⁵⁶ 4. marca 1921 je Kraljevina SHS dobila prva plovila iz tujine, in sicer 12 torpednih čolnov in 6 čolnov z nosilci za mine iz Nemčije, vendar so bili vsi čolni v slabem stanju in so bili potrebni popravil (Bjelajac 1988, 82).

⁵⁷ Vojna mornarica je bila v letih 1923 – 1928 v naslednji formaciji: flotna skupina, hidroletalstvo, poveljstvo obal (Bjelajac 1994, 42).

⁵⁸ Glej opombo št. 46.

pustili zelo dober vtis, sami pa naj bi bili bolj navdušeni nad načinom usposabljanja kot doma šolani častniki. To je odpiralo možnost vzpostavitvi tesnih odnosov med britanskimi in jugoslovanskimi pomorskimi silami. Število mornarjev in častnikov se je vsako leto povečevalo, sorazmerno z vsakoletnim prihodom novih nabornikov, pojavili pa so se problemi s številom usposobljenega kadra za upravljanje s priobalnimi motornimi čolni. To zagato naj bi rešili častniki, ki so se šolali v Veliki Britaniji (Avramovski 1986a, leto 1927, pogl. V, 493-494).

Leta 1926 sta bili kupljeni britanski podmornici, ki naj bi v Kraljevino SHS prispeli ob koncu leta 1927 (Bjelajac 1994, 42). Od Britancev sta bila kupljena tudi dva motorna čolna. Prav tako so bili zaključeni pogovori s Francozi o nakupu dveh podmornic, 10 hidro-letal tipa Dornier iz Francije pa je že bilo dostavljenih. V Smederevu sta bila v izdelavi dva rečna patroljna čolna za nadzor reke Donave, še dodatna dva pa so nameravali sestaviti za nadzor Ohridskega jezera (Avramovski 1986a, leto 1927, pogl. V, 494).

Jugoslovanska vojna mornarica je bila leta 1927 še vedno pod vodstvom oddelka znotraj Ministrstva za vojsko in mornarico. To je še vedno omogočalo Franciji, da vpliva na jugoslovansko vojaško politiko, preko danega posojila in pogodbe o jugoslovanskem nakupu podmornic. Kraljevina SHS je imela od leta 1928 naprej dva tipa podmornic, francoskega in britanskega. To je sprožilo nezadovoljstvo znotraj mornarice, saj so bila zaradi tega potrebna dvojna usposabljanja častnikov in mornarjev, s tem pa tudi dvojni stroški. Razširjeno naj bi bilo tudi mnenje, da so bile britanske podmornice bolj kvalitetno zgrajene, boljši naj bi bil tudi britanski način usposabljanja in izobraževanja. Obstajala je nevarnost, da se zaradi pomanjkanja sredstev ne bo dokončalo celotno usposabljanje mornarjev za služenje na starih britanskih podmornicah. Ista nevarnost je pretila tudi kadrom na drugih plovilih. Glede na izobraženost ljudstva je Velika Britanija priporočala, da enote jugoslovanske mornarice še naprej ostanejo v majhnem obsegu, pod vodstvom enega vodje flote. Velike enote bi bile namreč slabše usposobljene in težje vodljive. V Dubrovniku se je nahajala pomorska kadetniška akademija, podčastniška šola pa v Šibeniku. Drugi centri so bili v Đenoviću, Kumborju in Tivatu. Domače pomorsko vojaško izobraževanje se je razvijalo zelo počasi, v načrtu pa je bilo oblikovanje šole za telegrafijo in signalizacijo (Avramovski 1986a, leto 1928, pogl. VI, 580-581).

Prebivalstvo Kraljevine SHS ni videlo razlogov, zakaj država potrebuje mornarico. Veliko nabornikov, ki so se usposabljali v mornarici, se je kasneje zaposlilo v trgovski mornarici. Na ta način se je povečalo število razpoložljive rezerve. Častniki in podčastniki učitelji so bili bivši pripadniki avstrijske vojne mornarice, zato je bilo usposabljanje ocenjeno kot zelo učinkovito. Ob koncu leta 1929 je postalo poveljstvo mornarice podrejeno direktno ministru za vojsko in mornarico (Bjelajac 1994, 127). Pomorska flota, rečna flota in enote pomorskega letalstva so bile pod poveljstvom poveljnika mornarice, ki je imel na voljo dve novi francoski podmornici. Tekom leta je bilo ustanovljeno društvo z imenom »Naše morje⁵⁹« s ciljem, da širi zanimanje za pomorstvo in mornarico (Avramovski 1986a, leto 1929, pogl. VI, 638-639).

Zgrajena sta bila nova baza pomorskih letalskih sil in center za usposabljanje v Divuljah. Floti sta bili pridruženi 2 pomožni ladji. Ustvarjen je bil viden napredek, vzpostavljena je dobra disciplina in čeprav je bila jugoslovanska vojaška mornarica po številu majhna, je predstavljala zelo učinkovit in močan rod vojske.

V začetku leta 1930 je poveljnik pomorskih letalskih sil s štabom v Divuljah postal kapetan Valušnik. S tem sta se ločila rodova pomorskih letalskih sil in vojaškega letalstva (Avramovski 1986a, leto 1930, pogl. VI, 695-697; Bjelajac 1994, 128-129).

V veljavi je bilo načelo oboroževanja mornarice enkrat letno, kar pa po mnenju vlade ni bilo več primerno za zadovoljevanje prihodnjih potreb mornarice. Vsekakor so dajale jugoslovanske pomorske oblasti prednost nakupu ladij in podmornic, ki so izdelane v Veliki Britaniji, vendar je bila Francija v ugodnem položaju za izvajanje finančnega in političnega pritiska na jugoslovansko vlado. Francoska družba je kupila 2 ladjedelnici v Splitu in ju združila v eno. Ladjedelnica v Kraljevići je dobila nov dok, kar je povečalo zmožnost popravil in montaže ladij. Objavljeni so bili novi zakoni o organizaciji vojske in mornarice za potrebe bojnih enot, mornarico pa je še naprej vodilo Ministrstvo za vojsko in mornarico (Avramovski 1986b, leto 1931, pogl. VI, 73-75; Bjelajac 1994, 132).

Jugoslovanska vojna mornarica je v letu 1932 pridobila nekaj novih ladij. V načrtu je bila predvidena še izdelava torpednih čolnov in poveljniške ladje. Najboljši vtis so na

⁵⁹ Izvorno: Naše more.

britanskem pomorskem atašeju⁶⁰ pustile podmornice, saj se je podmorniška flota nahajala v zelo dobri pripravljenosti (Avramovski 1986b, leto 1932, pogl. VI, 141). Zgrajena je bila tudi pomorska letalska baza v Divuljah. Ocenjeno je bilo, da je bila to ena najbolj opremljenih in najsodobnejših pomorskih letalskih baz (Avramovski 1986b, leto 1932, pogl. VI, 142).

Vaje in manevri so se leta 1933 opravljali le za ohranjanje trenutne pripravljenosti, zmanjšalo pa se je tudi število kadetov. Večina ladjevja je bila zasidrana v pristaniščih zaradi zmanjševanja stroškov (Avramovski, 1986b: leto 1933, pogl. VI, 216). Jugoslavija se v primeru vojne in s tem povezane obrambe obal ni mogla zanašati na podporo in pomoč nobene države. S tem razlogom je bila politika jugoslovanske mornarice osredotočena na načrtovanje izgradnje dovolj velikih pomorskih sil, ki bi bile zmožne zaščititi celotno obalo (Avramovski 1986b, leto 1933, pogl. VI, 218).

V letu 1934 se flota ni razširila, tudi organizacija je ostala nespremenjena. Učinkovitost mornarice je še vedno slonela na izkušnjah starih častnikov, ki so delovali v avstro-ogrski mornarici. Pričakovalo se je, da bodo mlajši, doma izučeni častniki težko vzdrževali visok standard pripravljenosti. Najbolj učinkovita enota mornarice je bila pomorska letalska baza v Divuljah, njihova moč pa je temeljila na britanski opremi. Pomorska politika je bila še naprej pod francoskim vplivom, čeprav so bili odnosi z Veliko Britanijo zelo dobri in trdni (Avramovski 1986b, leto 1934, pogl. VI, 300, 302).

V mesecu februarju leta 1936 so se sestali jugoslovanski vojaški predstavnik in britanski pomorski ter vojaški ataše. Jugoslovanska stran je priznala, da so njene pomorske moči preslabe, da bi država lahko branila lastno obalo. Posledično so se odločili, da bo njihova obramba slonela le na (Avramovski 1986b, leto 1936, pogl. VII, 484):

1. patroljiranju na Jadranu;
2. stalni pripravljenosti obalnih patrolj;
3. stalnem preverjanju minskih polj;
4. uporabi torpednih čolnov za priobalne operacije;
5. uporabi pomorskega letalstva za izvidniške lete.

⁶⁰ V letu 1932 je funkcijo britanskega pomorskega atašeja v Beogradu opravljal K. B. Ramsay (Avramovski 1986a, 13).

Od začetka istega leta je bilo Obalno pomorsko poveljstvo s sedežem v Splitu direktno podrejeno poveljniku mornarice. Njegove pristojnosti so bile osredotočene na vse zadeve, ki so potekale v priobalnem pasu in na večjih jezerih (Avramovski 1986b, leto 1936, pogl. VII, 486).

S kraljevim dekretom je bilo pomorsko poveljstvo v Zemunu preoblikovano v Štab vojaške mornarice. Poveljnik priobalnih enot je bil premeščen v Split (Avramovski 1986b, leto 1937, pogl. IV, 588). Mornarica ni bila deležna nobene posodobitve, saj se pomorski politiki ni posvečalo dovolj časa, tako da mornarica še vedno ni bila zmožna obvarovati lastne obale (Avramovski 1986b, leto 1937, pogl. IV, 589).

Štab vojaške mornarice je ostajal pod poveljstvom Generalštaba, čeprav je bilo opaziti več samostojnosti pri odločanju.

V Atenah je avgusta 1938 organizirana prva balkanska pomorska konferenca, na kateri so se pogovarjali o sodelovanju mornaric v primeru vojne. Naloga jugoslovanske mornarice je bila ubranitev Jadranskega morja in obale (Avramovski 1986b, leto 1938, pogl. IV, 690, 693).

6.6 Vojaško letalstvo 1921-1938

Vojaško letalstvo ni bilo samostojen rod vojske, ampak le del kopenske vojske. Srbske letalske sile so v novo vojsko prenesle 2 eskadrilji in nekaj pomožnih enot, vse enote pa so razpolagale z izvidniškimi letali, bombniki in lovci (Bjelajac 1988, 83). Poveljstvo letalskih sil ni bilo ločeno, kopenska vojska je namreč imela letalske oddelke razdeljene med armadami. Letalstvo se je začelo razvijati leta 1919, samostojno pa je postalo leta 1923. Letalske sile so bile razdeljene na štiri oddelke: operativni, tehnični, splošni in gradbeni oddelek (Bjelajac 1994, 38-39). Kljub velikemu poudarku in namenjanju večine finančnih sredstev oboroževanju in večanju moči kopenske vojske, so bili v pripravi številni načrti za oblikovanje jugoslovanskih letalskih sil. Večji napredek pri izvajanju tega načrta je bil opazen leta 1926, ko je bila v gradnji sorazmerno velika tovarna letal v Kragujevcu, vendar ni bilo znano, ali je bilo v državi dovolj kvalificiranih delavcev za delo v letalski tovarni. V vsakem primeru je bilo potrebno kupiti vezne električne plošče, strelske cevi in motorje v tujini (Avramovski 1986a, leto 1926, pogl. IV, 421). Leta 1927 je bil obnovljen poveljniški kader jugoslovanskega vojaškega letalstva, s čimer je bila podana tendenca k oblikovanju

samostojne organizacije, ločene od kopenske vojske in mornarice (Avramovski 1986a, leto 1927, pogl. IV, 488).

V mesecu avgustu 1927 je bila organizirana letalska tekma s startom v Beogradu. Tekma je potekala na trasi Beograd-Praga-Varšava in nazaj. Ob koncu tekme se je izkazalo, da je imela jugoslovanska vojska boljše letalstvo od poljskega in češkoslovaškega, tako po opremljenosti kot po usposobljenosti pilotov. O številu uporabnih vojaških letal, letalskem in tehničnem osebju pa ni bilo mogoče dobiti nikakršnih točnih podatkov (Avramovski 1986a, leto 1927, pogl. IV, 490; Bjelajac 1994, 202). Šola v Kumborju je vsako leto usposobila okoli 40 pilotov. Častniki so večinoma imeli vlogo izvidnika v letalu, čeprav so bili boljši piloti od podčastnikov. Število hidroplanov se je zmanjšalo. Nova so se gradila v tovarni v Novem Sadu, v katere so vgrajevali tuje motorje. V bazi se je nahajala tudi večja letalska mehanična delavnica za sprotno vzdrževanje letal (Avramovski 1986a, leto 1928, pogl. VI, 582).

Jugoslovansko vojaško letalstvo se je še naprej počasi razvijalo. Zaključena je bila gradnja tovarne letal v Kraljevu, vendar proizvodnja še ni stekla. Letalske motorje tipa Jupiter so začeli izdelovati v tovarni v Rakovici pri Beogradu, ki je bila tudi najboljše opremljena vojaška tovarna v Jugoslaviji. V Palanki so izdelovali motorje tipa Lorraine-Dietrich, v Beogradu pa motorje tipa Walter. Potrebno je poudariti, da so vse surovine prihajale iz tujine, da je bilo težko najti kvalificirane delavce in da so bili stroški proizvodnje visoki. Obstoječa letališča so izboljševala svojo infrastrukturo, nočno vzletanje in pristajanje pa je bilo možno le v Novem Sadu. Največjo težavo vojnemu letalstvu je predstavljalo pomanjkanje hangarjev za vzdrževanje in popravilo letal, kar je pomenilo, da bi bilo učinkovito delovanje jugoslovanskega vojnega letalstva že v nekaj tednih vojne onemogočeno (Avramovski 1986a, leto 1929, pogl. V, 635-636).

Veliki razvojni uspehi so bili doseženi leta 1930. Izboljšana je bila učinkovitost, povečan je bil kader in sestav; moč letalskih sil je bila ocenjena na 26 eskadrilj po 12 letal (to je 312 letal), skupaj z enotami pomorskega letalstva pa je imela Jugoslavija na voljo 350 letal. Še vedno je bila največja težava vzdrževanje letal in njihove konstrukcije. V mesecu maju 1930 je bilo v tovarni v Kraljevu zgrajeno prvo v celoti jugoslovansko letalo tipa Breguet. Tovarna Ikarus v Zemunu je izdelovala hidroplane. Obe tovarni skupaj pa sta imeli

potencial, da bi lahko izdelovali britanska letala (Avramovski 1986a, leto 1930, pogl. V, 691-692; Bjelajac 1994, 122).

V letu 1932 so bile največje slabosti jugoslovanskih letalskih sil (Avramovski 1986b, leto 1932, pogl. V, 136-137; Bjelajac 1994, 204):

1. pomanjkanje prvorazrednih strojev in letal;
2. odvisnost od tujih dobaviteljev osnovne letalske opreme;
3. pomanjkanje sredstev za vzdrževanje in popravilo;
4. počasen razvoj domače letalske industrije;
5. premalo izkušenih častnikov.

Znano je bilo, da sta bili v vsakem od 6 letalskih polkov izurjeni 2 eskadrilji. Prva bojna linija je imela na voljo 430 letal, prva rezervna pa 300. To povečanje zmogljivosti je bilo doseženo z uspešnim vodenjem tovarne v Kraljevu, ki je letno sestavilo 150 letal. Tekom leta 1932 je bilo ustanovljenih 7 protiletalskih enot, organiziranost obrambe pred letalskimi silami pa je bila povzdignjena na višji nivo, saj so bili ustanovljeni in usposobljeni 3 protiletalski artilerijski polki (Avramovski 1986b, leto 1932, pogl. V, 133; Bjelajac 1994, 123-124).

V pripravi je bila notranja reorganizacija letalskih sil, ki so bile do tedaj organizirane v 42 eskadriljah, ki so bile razdeljene v 6 polkov (Avramovski 1986b, leto 1933, pogl. V, 211-214). Oblikovani so bili tudi 3 protiletalski polki in posebni odbori, ki so imeli nalogo pripraviti lokalne načrte za protiletalsko obrambo (Avramovski 1986b, leto 1933, pogl. V, 214-215).

19. septembra 1935 je bila podpisana pogodba za nakup letal in letalskih motorjev z Veliko Britanijo. Z britanskega stališča je bilo v tem letu sodelovanje z jugoslovanskim letalstvom zadovoljivo, saj so končno prodrli na jugoslovanski trg. Čeprav je imelo jugoslovansko vojaško letalstvo dobro usposobljene in izobražene poveljnike, ni bilo učinkovito. Opremljeno je bilo z zastarelimi stroji, večina je bila namreč starejša od 10 let. Zaradi majhnega števila letal se je letenja s pomočjo inštrumentov učila le izbrana skupina pilotov. Šolska letala in material za popravilo so bila prav tako zastareli (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. VI, 389).

Jugoslovani so obravnavali vojaško letalstvo kot pomožni rod vojske, glavni vod pa je bila še vedno kopenska vojska. To naj bi se počasi spremenilo, saj je letalsko poveljstvo izrazilo

željo, da bi se poveljstvo letalskih sil ločilo od poveljstva kopenskih sil (Avramovski 1986b, leto 1935, pogl. VI, 390).

V uporabi so bila stara letala, stara oprema, primanjkovalo pa je tudi tehničnih strokovnjakov. Domača letalska industrija ni bila dovolj razvita, da bi proizvedla dovolj opreme in letal za domače potrebe. Nova letala naj bi nakupili v letu 1937, edini primanjkljaj so tako ostali izučeni mehaniki in tehnično osebje. Letala za osnovno učenje letenja so bila prav tako zastarela, zato usposabljanje ni napredovalo v skladu z napredkom v letalski tehnologiji (Avramovski 1986b, leto 1936, pogl. VIII, 488-489; Bjelajac 1994, 106).

Organizacija vojaških letalskih sil se ni spremenila, letalske sile so ostale del kopenske vojske. Tekom leta je vodstvo poizkušalo nakupiti novo opremo in letala. Sproženi so bili tudi pogovori z britanskim letalskim proizvajalcem o zakupu licence za izdelavo britanskih letal v jugoslovanski tovarni, veliko truda pa je bilo tudi vloženega v reorganizacijo domače letalske industrije, da bi lahko proizvajala moderne letalske modele (Avramovski 1986b, leto 1937, pogl. V, 592-593).

Opazno se je povečalo število letal v floti, dvignila pa se je tudi kvaliteta usposabljanja in opremljenost. Vseeno pa je država pri razvoju nove tehnike in modelov letal in motorjev pričela zaostajati za večjimi vojaškimi silami. Da bi bilo to zaostajanje čim manjše, je Jugoslavija želela nakupiti čim več modernih letal iz Velike Britanije, Francije in Italije. Ti načrti so bili težko izvedljivi, saj so te države izpopolnjevale lastno opremo, zato proizvodnja za tuje trge še ni bila možna, prav tako pa tudi ni bila zaželeno. Letalstvo je leta 1938 oblikovalo svoj štab, čeprav je bilo še vedno del kopenske vojske, za pripadnike vojaškega letalstva pa je bila uvedena svetlo modra uniforma (Avramovski 1986b, leto 1938, pogl. V, 695).

Letalsko floto so sestavljala letala iz Velike Britanije, Nemčije, Francije, Češkoslovaške in ZDA. Ta letala so bila zastarela in okorna. Načrtovan je bil nakup novejših britanskih lovcev, ki bi omogočili zadovoljivo obrambo države. Jugoslovanska vojaška industrija je bila še vedno odvisna od tuje dobave surovin in materiala (Avramovski 1986b, leto 1938, pogl. V, 696).

Jugoslovanske letalske sile so imele na razpolago okoli 500 letal, vendar jih je bilo za boj z moderno letalsko silo primernih manj kot 50. Prevelika samozavest je bila v tem primeru

slabost v jugoslovanskih vrstah, saj se je zaradi tega posvečalo premalo pozornosti na videz nepomembnim malenkostim in možnim napakam (Avramovski 1986b, leto 1938, pogl. V, 697). Pomorske letalske sile so imele na voljo okoli 40 letal, od tega je bila skoraj polovica preveč zastarelih za vodenje učinkovitega boja. V primeru vojne bi bile pomorske letalske sile uporabljene v sodelovanju z mornarico, večinoma v stranski vlogi (Avramovski 1986b, leto 1938, pogl. V, 697-698).

6.7 Britanci o jugoslovanski vojski 1939-1941

1939

V Jugoslaviji je vladal strah pred neposrednim spopadom z Italijo za Albanijo (Avramovski 1996, dok. 1, 50-51). Nemčija je dovolila Italiji izvajati poljubno politiko v Sredozemlju, zato je bila usoda Jugoslavije odvisna od Italije. Čeprav je knez Pavel poročal, da si Italija ne želi začetka evropske vojne v nadaljnjih petih letih, je Italija okupirala Albanijo, verjetno zaradi bližine Soluna in možnega hitrega prodora proti Grčiji. Nemčija ni poznala italijanskih načrtov za Albanijo, kar je za jugoslovansko politiko predstavljalo dober znak, saj Nemčija in Italija nista imeli usklajenih politik glede Jugoslavije. Italija je v mesecu avgustu pričela izvajati močno propagando v južni Srbiji, s svojim vplivom pa je postajala najmočnejša balkanska sila (Avramovski 1996, dok. 13, 81; dok. 47, 133-135; dok. 79, 215).

Jugoslovani so dojeli, da ne smejo efektivno računati na Veliko Britanijo, saj bi bila Kraljevina Jugoslavija v primeru vojne na Balkanu med prvimi na udaru, zato je potrebovala dobro oborožitev za lastno obrambo. Velika Britanija je že v mesecu juniju vedela, da jugoslovanske vojske ne more primerno oborožiti in opremiti, vendar mora ohraniti jugoslovansko vero v britansko pomoč. Britanci so bili v veliko pomoč pri oboroževanju v času ekonomskih težav, vendar so imele uradne zaveznice (Portugalska, Romunija, Turčija, Grčija) prednost pri zagotavljanju nadaljnjega orožja (Avramovski 1996, dok. 52, 147-149).

Junija 1939 je Nemčija prvič zahtevala od Jugoslavije, da izstopi iz Društva narodov, zahtevo pa je večkrat ponovila. Knez Pavel je v mesecu juliju že pričakoval vojno z Nemčijo in Italijo (Avramovski 1996, dok. 57, 156).

Podpis prijateljskega pakta med Hitlerjem in Stalinom je bil velik šok za Jugoslavijo, nov šok pa je predstavljal sovjetski napad na Poljsko, saj je Sovjetska zveza veljala za zaščitnico slovanskih narodov, vendar je strah kmalu izginil, saj je Sovjetska zveza obljubila nevmešavanje na Balkanu. Jugoslovani so upali, da bodo lahko v vojni ohranili nevtralnost in se jim ne bo treba boriti proti Veliki Britaniji in Franciji. Jugoslovansko vlado je bilo predvsem strah, da bi v vojni Francija kapitulirala preden bi Velika Britanija začela s 100 odstotnim vojskovanjem.

Novembra 1939 so bili glavni cilji jugoslovanske zunanje politike (Avramovski 1996, dok. 102, 273):

1. ohraniti dobre odnose z Nemčijo in Italijo;
2. obdržati in okrepiti prijateljstvo z Veliko Britanijo in Francijo;
3. obdržati Balkansko antanto;
4. pričeti z oblikovanjem nevtralnega bloka na Balkanu.

Jugoslavija je zaradi njenega geografskega položaja predstavljala eno najpomembnejših strateških točk, zato je bila njena nevtralnost v nevarnosti. Jugoslovanske sile so imele veliko potenciala, a je ministrstvo za letalske sile slabo delalo. Polkovnik Stojanović je želel čim prej opremiti jugoslovanska letala. Če bi bilo potrebno, bi se obrnil na Nemčijo za kredit in nakup, vendar je Velika Britanija odobrila kredit in obljubila dostavo nekaj lovcev ter motorjev za letala, kasneje pa še nekaj bombnikov. Jugoslovanska industrija je imela še vedno zelo nizko učinkovitost. Primanjkovalo je sestavnih delov za letala in domačih surovin za izdelavo teh delov. Konec avgusta je knez Pavel zaprosil za nujno pomoč pri dobavi defenzivnega orožja, predvsem protitankovskih in protiletalskih topov, vendar Velika Britanija ni mogla zagotoviti pravočasne dobave. Oktobra je bila Velika Britanija že v vojni, od takrat ni želela dajati kreditov tujim vladam za nabavo orožja. Konec novembra so bila dostavljena letala iz Velike Britanije v večjih količinah kot je bilo pričakovati, vendar ni bilo dovolj topov in mitraljezov za zadovoljivo oborožitev. Decembra je Velika Britanija kljub vojni obljubila dostavo letal in letalskih motorjev. Jugoslavija je bila tedaj pripravljena na obrambo, vendar bi potrebovala pomoč vseh zaveznikov in prijateljev (Balkanska antanta, Francija in Velika Britanija).

1940

Morala jugoslovanske vojske je bila v mesecu aprilu še vedno dobra, jugoslovanska vlada pa se je vse bolj zavedala, da je usoda države odvisna od uspeha zaveznikov, razširil pa se je tudi strah, da se Velika Britanija ne more upreti nemški vojaški sili.

Velika Britanija se ni uradno izrazila, ali bi ob italijanskem napadu na Jugoslavijo Italiji napovedala vojno, kljub temu pa je britanska vlada priznala, da je Jugoslavija dobro napovedala in vodila politiko zoper Italijo, Nemčijo, Francijo in Veliko Britanijo (Avramovski 1996, dok. 189, 482).

Maja 1940⁶¹ je bila podpisana trgovska pogodba med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, saj se je širil strah, da bosta Italija in Nemčija napadli istočasno. Junija še vedno niso bila dostavljena obljubljena letala iz Francije, saj Francija ni dojemala, da bi se morala Jugoslavija bolje oborožiti, čeprav bi to pomenilo, da bi nakupila orožje od Nemčije, kljub temu da so se odnosi med tema dvema državama v mesecu maju močno poslabšali⁶². Septembra se je ustavil dotok orožja iz vseh držav (Avramovski 1996, dok. 208, 514).

V mesecu maju 1940 je bila številčnost jugoslovanske vojske ocenjena na 450.000 vojakov, junija na 500.000 vojakov, avgusta na 350-400.000 vojakov, saj je bil del vojske prost zaradi žetve, po žetvi naj bi bilo zbranih 600.000 vojakov. Generalštab je menil, da lahko zbere 800.000 vojakov, na razpolago pa naj bi imel do 2.500.000 usposobljenih rezervistov (Avramovski 1996, dok. 168, 454; dok. 187, 480).

Zlom Francije⁶³ je izzval velik šok med Jugoslovani, saj je bila država zelo profrancoska, Velika Britanija pa je v Franciji izgubila veliko vojaškega materiala.

V načrtu je bilo oblikovanje južne armade, ki bo branila državo pred napadom Italije in Bolgarije preko Albanije. Odličen vojaški cilj je predstavljala tudi jugoslovanska tovarna orožja v Kragujevcu, saj je bila brez obrambe, prizadeta pa bi bila večina jugoslovanskih vojaških zalog. Jugoslaviji je ob koncu leta 1940 primanjkovalo vojaškega materiala, tankov, letal, motornih vozil, protitankovskih in protiletalskih topov.

⁶¹ 5. maja 1940 je bilo dokončno prekinjeno sodelovanje s Francijo (Bjelajac 2004, 48).

⁶² V Nemčiji je prevladalo mnenje, da Jugoslavija v takratnem obsegu in načinu vodenja politike ni zmožna obstati v svetu, ki ga bodo oblikovale in vodile sile Osi (Bjelajac 2004, 48).

⁶³ Francija je 22. junija 1940 podpisala premirje z Nemčijo (Bjelajac 2004, 48).

Novembra je porastel vpliv Nemčije na Madžarskem. Porajalo se je vprašanje, kako hitra bi bila jugoslovanska mobilizacija, saj je imela izredno slabe železniške povezave, 1/3 jugoslovanske vojske pa je bila nastanjena na jugu države.

1941

Februarja 1941 se je zaključevala faza pridobivanja naklonjenosti in vojaške podpore Jugoslavije. Knez Pavel je izkazoval navdušenje, da Velika Britanija ni bila premagana v času nemškega bombardiranja Londona, vseeno pa je bilo prisotno nezadovoljstvo, saj nihče ni vedel, kaj načrtuje Nemčija v prihodnjih mesecih. Velika Britanija je poslala enote iz Libije v Grčijo in zahtevala sestanek s knezom Pavlom, saj je strah pred Nemčijo vztrajno naraščal. Državi sta ohranjali stalno komunikacijo preko tajnih sestankov v Beogradu. Velika Britanija je obljubljala obrambo italijansko-jugoslovanske državne meje v primeru vojne, vendar je bil knez Pavel v dvomih, da bi Hrvati podprli vojno, država pa bi verjetno zaradi tega razpadla (Avramovski 1996, dok. 272, 600; dok. 309, 641-642).

Nemčija je od Jugoslavije zahtevala pristop k Trojnemu paktu, kar je ustvarjalo velik pritisk na severni državni meji. 1. marca 1941 je k Trojnemu paktu pristopila Bolgarija, kar je sprožilo velik pritisk na jugu države. Jugoslovanska vojska je sedaj sprevidela, da bi lahko Nemčija hitro odsekala severno armado, kar bi pomenilo, da bi Jugoslaviji ostalo na voljo le 250.000 vojakov za obrambo južnega dela države, primanjkovalo pa je tudi orožja in streliva (Avramovski 1996, dok. 293, 623). 4. marca se je knez Pavel sestal z nemškimi predstavniki, kjer je bil zahtevan pristop k Trojnemu paktu, vendar knez Pavel ni dovolil prehoda nemški vojski preko jugoslovanskega ozemlja, prav tako ni podpiral vojaških klavzul vključenih v Trojni pakt. V začetku marca je v državi prisoten strah, da bo Velika Britanija podpisala mirovni sporazum z Italijo na račun jugoslovanskega ozemlja, pričakovalo pa se je tudi, da bo Nemčija napadla Grčijo in ne Jugoslavije.

Velika Britanija je na Jugoslavijo vedno gledala kot na vodilno balkansko silo (Avramovski 1996, dok. 291, 621). Jugoslavija je bila v težkem položaju, saj ni vedela kaj narediti glede sporazuma z Nemčijo, ki je ogrožal Solun, ki je bil vitalnega pomena za Jugoslavijo, saj bi se preko Soluna lahko ohranil stik z Veliko Britanijo, možen pa bi bil tudi umik vojske. Poveljstvo jugoslovanske vojske je bilo prepričano, da se lahko upira nemškemu napadu le teden dni, tudi če bi jim na pomoč priskočila Velika Britanija.

Velika Britanija ni verjela, da bo Jugoslavija pristopila k Trojnemu paktu, predvidevali so, da je možen le podpis pakta o nenapadanju, vendar je sredi meseca knez Pavel podal nekaj pogojev, pod katerimi bi Jugoslavija podpisala trojni pakt. 21. marca se je knez Pavel odločil, da bo podpisal Trojni pakt, saj je bilo Jugoslaviji zagotovljeno (Avramovski 1996, dok. 346, 686):

1. da nobena država podpisnica Trojnega pakta ne bo prečkala jugoslovanskih državnih meja;
2. da je Jugoslavija oproščena vojaških klavzul;
3. dovoljen je bil prevoz vojaških ranjencev.

Nemčija je postavila ultimat za podpis pakta, in sicer 24. marec 1941. 25. marca je bil na Dunaju podpisan pristop k Trojnemu paktu (Stojković 2004, 470-471).

Pakt z Nemčijo je bil slab za britanski položaj v Grčiji, zato se je Velika Britanija usmerila v iskanje protestnikov in nasprotnikov podpisa pakta, ki bi bili zmožni organizirati tudi državni udar. Britanska propaganda je bila usmerjena proti podpisu pakta. Velika Britanija je iskala jugoslovanske politike, ki bi lahko oblikovali alternativno vlado, ker pa brez podpore vojske v Jugoslaviji nobena vlada ni mogla preživeti, so britanski politiki videli rešitev le v izvedbi državnega udara, ki bi ga podprla jugoslovanska vojska (Avramovski 1996, dok. 343, 683; dok. 346, 686; dok. 349, 690; dok. 359, 701-702).

27. marca 1941 je bil izveden državni udar⁶⁴ pod vodstvom jugoslovanskih vojaških letalskih sil, ki jih je vodil general Simović. Ustanovljena je bila nova jugoslovanska vlada, ki je želela ohraniti nevtralnost. Udar je bil po britanskih podatkih med prebivalstvom sprejet mirno in z zadovoljstvom.

Ocena stanja v Jugoslaviji 28. marca 1941 (Avramovski 1996, dok. 378, 724-726):

1. morala oboroženih sil je visoka;
2. mobiliziranih je 800.000 vojakov (23 pehotnih divizij; 1 gardna divizija; 5 konjeniških divizij);
3. v pripravi je bilo še 7 divizij, za katere pa je primanjkovalo orožja in opreme;
4. primanjkovalo je protiletalskega in protitankovskega orožja in streliva;

⁶⁴ 27. marca je bil izveden državni udar, ki je presenetil nemško in jugoslovansko vlado. Pridržani so bili jugoslovanski ministri, zavzeto je bilo Ministrstvo za vojsko. Udar je bil izveden v manj kot enem dnevu, na prestol pa je bil postavljen Peter II, ki je bil razglašen za polnoletnega (Petranović 1980, 176).

5. vojska je imela okoli 100 modernih tankov;
6. letalske sile so bile dobro usposobljene (170 bombnikov, 120 lovcev), vendar je primanjkovalo rezervnih delov;
7. mornarica je imela na razpolago 4 rušilce, 18 torpednih čolnov, 4 podmornice;
8. večina vojske je bilo skoncentrirane v srednji in jugovzhodni Jugoslaviji.

Generalštab ni mogel verjeti, da je edina rešitev za državo napad na Italijo v Albaniji. Poveljstvo je bilo namreč prepričano, da je to le britanska želja, saj bi bile britanske enote izključene iz bojov. Namesto da bi Generalštab deloval hitro in odločno, je deloval počasi, neuspešno pa je prepričeval nemške oblasti, da jim je ljudstvo naklonjeno. Državni udar je Hitlerja zelo razjezil, zato je general Simović, kljub obljubam o spoštovanju članstva v Trojnem paktu, pričakoval nemški napad, vendar niso verjeli, da se bo nemška vojska kmalu zbrala ob avstrijski meji, nemške enote v Bolgariji pa naj bi bile usmerjene v Grčijo. Britansko poslaništvo je 5. aprila dobilo obvestilo, da bo 6. aprila izveden bombni napad na Beograd, vendar jugoslovanska vlada in Ministrstvo za vojsko nista upoštevala britanskih opozoril (Avramovski 1996, dok. 397, 748). Zgodaj zjutraj 6. aprila 1941⁶⁵ se je pričelo bombardiranje Beograda in drugih pomembnih vojaških centrov v Srbiji. Istočasno so bili pričeti napadi po kopnem, najmočnejši je bil usmerjen v južno Srbijo iz Bolgarije.

S svojo neodločnostjo oziroma nereagiranjem je nova vlada naredila dve glavni napaki:

1. ni izvedla hitre in popolne mobilizacije vojske;
2. povsem napačno je bilo ocenjen morebiten takojšnji napad na Italijo v Albaniji.

Jugoslovanski načrt je temeljil na obrambi neposredno ob državnih mejah ob istočasnem napadu na Albanijo. Upali so, da bi bil napad na Albanijo dokončan pred zlomom severnih in vzhodnih enot, saj bi tako porazili eno nasprotnico, zavarovan pa bi bil tudi morebiten umik preko Albanije.

⁶⁵ Na dan začetka 2. svetovne vojne v Jugoslaviji je bilo v jugoslovanski vojski na dolžnosti 167 generalov, ki so poveljevali operativni armadi, letalskim silam, zračni teritorialni obrambi in vojni teritorialni obrambi, ki je bila organizirana v mirnem času (Bjelajac 2004, 68).

Zemljevid 4: Potek napada na Kraljevino Jugoslavijo leta 1941 (Vir: Slovenski zgodovinski atlas 2011)

Jugoslovanska vojska je bila razdeljena na tri skupine:

1. severozahodna (1.) armada je bila nastanjena v Sloveniji in je varovala italijansko, nemško in madžarsko mejo;
2. severovzhodna (2.) armada je varovala madžarsko in romunsko mejo;
3. južna (3.) armada je varovala južno Srbijo, bolgarsko mejo in načrtovala napad na Albanijo.

Ob nemškem napadu je imela jugoslovanska vojska na voljo 800.000 ljudi, medtem ko bi lahko imela ob popolni mobilizaciji na voljo 1.250.000 ljudi.

Glavni napadi 6. aprila so bili zvedeni z oklepnimi in motornimi enotami ob bolgarski meji. Jugoslovanski Generalštab je svojo obrambo usmeril v varovanje severnih meja, čeprav sta reki Donava in Sava v notranjosti predstavljali odlično naravno oviro za ustavitve sovražnika. Jugoslovanske enote so bile hitro poražene zaradi nepripravljenosti na napad in slabše oboroženosti ter slabih transportnih zmožnosti. Istočasno je bil izveden napad na severni meji, in sicer v smeri Maribora. Hitri nemški napad je presenetil celotno Jugoslavijo, zato ni bilo moč izvesti niti napada na Albanijo (Avramovski 1996, dok. 409, 803-804).

Malo je verjetnosti, da bi se lahko Jugoslavija bolje upirala nemškemu prodoru, vendar je Jugoslavija slabo izkoristila karakteristike terena. Terenska raznolikost v Jugoslaviji je onemogočala hiter prehod motoriziranih enot, saj so bile prometne povezave slabo vzpostavljene in vzdrževane. Generalštab ni pomislil, da če želi ohraniti stik z Grki in Veliko Britanijo preko Soluna, da mora preusmeriti velik del vojske v južno Srbijo, kjer bi se lahko obranila železniška povezava in preprečila združitev nemških enot z italijanskimi enotami v Albaniji.

Dejstvo, da jugoslovanska vojska ni napadla italijanskih enot v Albaniji pred državnim udarom in prestavljanja glavnega napada na 8. april, kaže, da jugoslovanska vojska ni bila pripravljena in ni bila dovolj samozavestna za izvedbo napada, čeprav so bile italijanske enote močno okrnjene po neuspešnem napadu na Grčijo. Velik vpliv na dogajanje pa je imel tudi upor Hrvatov, ki so 10. aprila⁶⁶ prenehali z vojskovanjem v svojih enotah, kar je omogočilo hitrejše napredovanje nemških enot s severa.

7 Povzetek in sklep

Med leti 1919 do 1941 so jugoslovansko vojsko vodili generali, ki so se borili v 1. svetovni vojni. Ti poveljniki so bili trmasti in nezaupljivi do novih idej, saj so se oklepali izkušenj iz preteklosti, čemur je sledilo tudi usposabljanje vojakov, ki niso imeli stika z modernimi strategijami in taktikami, niti opremo in orožjem.

V vojski je bilo stalno prisotno pomanjkanje modernega orožja in opreme. To gre pripisati težkim ekonomskim razmeram v državi, vendar je bilo veliko sredstev narobe izkoriščenih ali pa so se ta sredstva porazgubila med pogodbeniki. Posledično je državi ob začetku 2. svetovne vojne primanjkovalo tankov, protitankovske in protiletalske zaščite, srednje in težke artilerije ter streliva. Artilerijska oprema je bila zastarela, največjo oviro pa je predstavljalo dejstvo, da je bila artilerija opremljena z različnim orožjem, ki je potreboval tudi strelivo različnih kalibrov, kar je oteževalo hitro in učinkovito preskrbo enot z materialom. Prometna infrastruktura ni bila urejena enakomerno po vsej državi. Hiter premik enot so omogočale nekatere ceste in železniške trase v Sloveniji in med večjimi jugoslovanskimi mesti (Ljubljana, Zagreb, Beograd, Sarajevo, Split, Mostar), večina države

⁶⁶ 10. aprila 1941 je bila razglašena Neodvisna država Hrvatska (Stojković 1998, 489-490).

pa je bila težko prehodna in dosegljiva. Poleg tega je imela vojska na voljo malo transportnih vozil, zato so bili vojaški premiki odvisni predvsem od volovskih vpreg.

Kriza v Jugoslaviji se je pričela 1. marca 1941 z bolgarskim pristopom k Trojnemu paktu, saj je takrat Jugoslavija postala obkrožena s podporniki nemške politike. Jugoslovanski Generalštab se je zavedal resnosti položaja, vendar je razpolagal s premajhnim številom ljudi, da bi omogočil primerno mobilizacijo na vse pomembne strateške položaje v bližini državnih meja. V pripravljenosti je bilo le 600.000 vojakov, ob polni mobilizaciji pa bi lahko vojska zbrala 1.250.000 ljudi. Nepravilno vodenje vojaške politike, slabo načrtovanje in izvajanje modernizacije vojske, slaba oskrba in oboroženost ter neredno usposabljanje vojske so onemogočili uspešno bojevanje proti napadalcem v začetku 2. svetovne vojne in pripeljali do hitre kapitulacije države.

Britanska vlada je razvoj jugoslovanske vojne budno spremljala in sodelovala pri načrtovanju modernizacije. Jugoslovanska vojaška politika se je zanašala na britansko pomoč, zaradi specifične strateške lege države in ohranjanja nevtralnosti pa se Jugoslavija ni želela uradno vezati na Veliko Britanijo. Državi sta med seboj dobro sodelovali na ekonomskem in kulturnem področju, vojaške sile pa niso sodelovale v skupnih vajah in akcijah, saj Velika Britanija ni pošiljala svojih enot v države, ki niso bile njene uradne zaveznice.

8 Presoja hipotez

Velika Britanija je od ustanovitve Kraljevine SHS naprej pozorno spremljala politično dogajanje na Balkanskem polotoku. Preko pregleda objavljenih britanskih poročil in literature lahko podam naslednje ugotovitve:

Velika Britanija je na Kraljevino SHS/Jugoslavijo gledala kot na najmočnejšo vojaško silo na Balkanu in je z njo vodila prijateljsko politiko, ki bi lahko bila osnova vojaškega zavezništva. Čeprav državi v obravnavanem obdobju nista sklenili zavezništva, lahko potrdim svojo hipotezo št. 1 (*Hip. 1: Velika Britanija je na Jugoslavijo gledala kot na regionalno silo, ki obvladuje balkanski prostor, in kot na potencialno zaveznico.*), saj sta državi vse do začetka 2. svetovne vojne v Jugoslaviji sodelovali in se skupaj poizkušali izogniti nemški nevarnosti.

Hipoteze št. 2 (*Hip. 2: Dejavnosti jugoslovanske vojske so vplivale na oblikovanje britanske zunanje politike.*) ne morem potrditi niti zavreči, saj v svoji analizi nisem zasledila podatkov, ki bi to tezo potrdili ali ovrgli. Britanska zunanja politika je imela vpliv na vodenje jugoslovanske zunanje politike, zato ne morem zavreči misli, da je obstajala tudi obratna povezava, vendar o tem nisem našla podatkov.

9 Viri in literatura

1. Arhiv Jugoslavije. 2008. *Premijeri*. Dostopno prek: http://www.arhivyu.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/licnosti/premijeri.html (1. september 2011).
2. Avramovski, Živko. 1986a. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji: Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938*, knj. 1: 1921-1930. Beograd: Arhiv Jugoslavije.
3. --- 1986b. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji: Godišnji izveštaji Britanskog poslanstva u Beogradu 1921-1938*, knj. 2: 1931-1938. Beograd: Arhiv Jugoslavije.
4. --- 1986c. *Balkanska antanta: 1934-1940*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
5. --- 1996. *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji 1939-1941*. Beograd: Jugoslovenska knjiga.
6. Bajlo, Ivan in Vojska.net. 1998-2010a. *Aircraft's of Kindom of Yugoslavia*. Dostopno prek: <http://www.vojska.net/eng/world-war-2/kingdom-of-yugoslavia/airforce/equipment/> (1. september 2011).
7. --- 1998-2010b. *Operational Air Force, 1941*. Dostopno prek: <http://www.vojska.net/eng/world-war-2/kingdom-of-yugoslavia/airforce/operational/> (1. september 2011).
8. Bajt, Drago in Marko Vidic ur. 2011. *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija.
9. Barston, Ronald Peter. 1998. *Modern diplomacy*. London: Longman.
10. BBC. 2011a. *BBC History – British History in depth: Overview: Britain, 1918-1945*. Dostopno prek: http://www.bbc.co.uk/history/british/britain_wwtwo/overview_britain_1918_1945_01.shtml (1. september 2011).
11. --- 2011b. *David Lloyd George*. Dostopno prek: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/george_david_lloyd.shtml (1. september 2011).
12. --- 2011c. *George V*. Dostopno prek: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/george_v_king.shtml (1. september 2011).
13. --- 2011d. *Neville Chamberlain*. Dostopno prek: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/chamberlain_arthur_neville.shtml (1. september 2011).

14. --- 2011e. *Ramsay MacDonald (1866-1937)*. Dostopno prek: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/macdonald_ramsay.shtml (1. september 2011).
15. --- 2011f. *Stanley Baldwin*. Dostopno prek: http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/baldwin_stanley.shtml (1. september 2011).
16. --- 2011g. *World Wars: Yugoslavia: 1918-2003*. Dostopno prek: http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/wwone/yugoslavia_01.shtml (1. september 2011).
17. Benko, Vlado. 1997. *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
18. --- 1998. Mesto in funkcije diplomacije v razvoju mednarodne skupnosti V *Diplomacija in Slovenci : zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, ur. Milan Jazbec, 39-58. Celovec: Založba Drava.
19. Biber, Dušan. 1966. *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
20. --- 1995. Britanska diplomatska poročila o nemški manjšini v Jugoslaviji v letih 1933-1945. *Prispevki za novejšo zgodovino*. 35 (1-2).
21. Big Site of History. 2011. *Politics between the wars In Great Britain, 1918-1936*. Dostopno prek: <http://bigsiteofhistory.com/politics-between-the-wars-in-great-britain-1918-1936-the-democracies> (1. september 2011).
22. Bjelajac, Mile. 1988. *Vojska Kraljevine SHS 1918-1921*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.
23. --- 1994. *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1922-1935*. Beograd: Institut za novu istoriju.
24. --- 2004. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941: studija o vojnoj eliti i biografski leksikon*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
25. Borak, Neven, Zdenko Čepić, Jasna Fischer, Vida Deželak Barič, Ervin Dolenc, Aleš Gabrič, Jure Gašparič, Bojan Godeša, Damijan Guštin, France Kresal, Žarko Lazarević, Boris Mlakar, Andrej Pančur, Jurij Perovšek, Jože Prinčič, Mateja Režek, Andrej Studen, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Čehulić, Nevenka Troha, Anka Vidovič Miklavčič, Peter Vodopivec, Tone Ferenc in Milica Kacin Wohinz. 2006. *Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

26. Britannia.com. 1999. *Britannia: Monarchs of Britain*. Dostopno prek: <http://www.britannia.com/history/monarchs/> (1. september 2011).
27. --- 2007. *Britannia Government: Prime ministers*. Dostopno prek: <http://www.britannia.com/gov/primes/> (1 september 2011).
28. Brown, Keith. 2001. *The King is dead, Long live the Balkans! Watching the Marseilles Murders of 1934*. Dostopno prek: http://www.watsoninstitute.org/pub_detail.cfm?id=132 (1. september 2011).
29. Cadogan, Alexander. 1971. *The diaries of sir Alexander Cadogan: 1938-1945*. London: Cassell.
30. Ciglić, Boris. 2006-2011. *Vazduhoplovstvo vojske Kraljevine Jugoslavije i Pomorsko vazduhoplovstvo*. Dostopno prek: http://airserbia.com/vvkj/index.php?str=uporedni_cinovi (1. september 2011).
31. Cohrs, Patrick O.. 2008. *The Unfinished Peace After WWI: America, Britain and the stabilisation of Europe, 1919-1932*. Cambridge: Cambridge University Press.
32. Djokić, Dejan. 2003. *Yugoslavism: Histories of a Failed Idea, 1918-1992*. London: Hurst.
33. Enciklopedija Britannica. 1994. Chicago: Encyclopaedia Britannica.
34. --- 2011a. *Appeasement*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/30497/appeasement> (1. september 2011).
35. --- 2011b. *George VI*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/230081/George-VI> (1. september 2011).
36. --- 2011c. *Neville Chamberlain (prime minister of United Kingdom)*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/104904/Neville-Chamberlain> (1. september 2011).
37. --- 2011d. *Stanley Baldwin (britanski predsednik vlade) - Stanley Baldwin (prime minister of United Kingdom) – Britannica Online Encyclopedia*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/50027/Stanley-Baldwin> (1. september 2011).
38. Evans, James. 2008. *Great Britain and the creation of Yugoslavia: negotiating Balkan nationality and identity*. London: Tauris Academic Studies.

39. Filipič, France. 1986. *Ob 50. letnici stavkovnega gibanja v Mariboru*. Maribor: Mestni svet ZSS.
40. Freedman, Lawrence. 1994. *Military Intervention in European Conflicts*. Oxford: Blackwell.
41. Gažević Nikola ur. 1970-1976. *Vojna enciklopedija*. Beograd: Redakcija vojne enciklopedije.
42. Graves, Robert in Alan Hodge. 1985. *The Long Weekend: A Social History of Great Britain, 1918-1939*. Cardinal: Sphere Books.
43. Hamilton, Keith in Richard Langhorne. 1995. *The practice of diplomacy : its evolution, theory and administration*. London: Routledge.
44. History World. 2001. *Zgodovina Velike Britanije (od 1707) - History of Great Britain (from 1707)*. Dostopno prek: <http://www.historyworld.net/wrldhis/PlainTextHistories.asp?groupid=1177&HistoryID=ab07&track=pthc> (1. september 2011).
45. Janković, Miodrag in Veljko Lalić. 2007. *Knez Pavle: istina o 27. martu*. Beograd: Una Press.
46. Jazbec, Milan. 2007. *Vojaška in obrambna diplomacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
47. Joll, James. 1977. *Europe since 1870: An International History*. London: Weidenfeld & Nicolson.
48. Kissinger, Henry. 1994. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster.
49. Kitchen, Martin. 1990. *Europe between the Wars: A Political History*. London: Longman.
50. Krleža, Miroslav ur. 1955-1971. *Enciklopedija Jugoslavije*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ.
51. Krušič, Marjan ur. 1976. *Svetovna zgodovina*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
52. Morgan, Kenneth O. ur. 1984. *The Oxford Illustrated History of Britain*. Oxford: University Press.
53. Morgenthau, Hans Joachim. 1995. *Politika med narodi : borba za moč in mir*. Ljubljana: DZS.

54. Nicolson, Harold George. 1988. *Diplomacy*. Washington: Institute for the study of diplomacy.
55. Nobelprize.org. 2011. *Winston Churchill - biografija*. Dostopno prek: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/1953/churchill-bio.html (1. september 2011).
56. Perovšek, Jurij. 1993. Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave. *Prispevki za novejšo zgodovino*. 33(1-2).
57. Petranović, Branko. 1988. *Istorija Jugoslavije 1918-1988. Knj. 1, Kraljevina Jugoslavija: 1918-1941*. Beograd: Nolit.
58. Petrovich, Svetislav Sveta. 1941. *Free Yugoslavia calling*. New York: The Greystone Press.
59. Pleterski, Janko. 1993. Ameriška poročila iz Hrvaške in Slovenije spomladi 1919. *Prispevki za novejšo zgodovino*. 33(1-2).
60. Polk, Wiliam R.. 1997. *Neighbors & strangers : the fundamentals of foreign affairs*. Chicago: The University of Chicago Press.
61. *Pravilnik o vojaških diplomatskih predstavništvi*. Dostopno prek: http://www.mo.gov.si/fileadmin/mo.gov.si/pageuploads/pdf/predpisi/obramba/pravilnik_vojaskih_diplomatskih_predstavnistvih.pdf (1. september 2011).
62. Ramet, Sabrina P.. 2006. *The Three Yugoslavias: State-building and Legitimation, 1918-2005*. Washington: Woodrow Wilson Center Press.
63. Ritchie, Sebastian. 2004. *Our man in Yugoslavia: The Story of a Secret Service Operative*. London: Routledge.
64. Russet, Bruce M. in Harvey Starr. 1996. *World politics : the menu for choice*. New York: W. H. Freeman and Co..
65. Simpson, Smith. 1987. *Education in diplomacy : an instructional guide*. Washington: Institute for Study of Diplomacy.
66. Sretenović, Stanislav. 2008. *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
67. Stojković, Momir. 1998. *Balkanski ugovorni odnosi: 1876-1996: dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj*

- sradnji, verskim i etničkim manjinama*, knj. 2: 1919-1945. Beograd: Službeni list SRJ; Međunarodna politika.
68. Svetski rat 2006-20110. *Vojska Kraljevine Jugoslavije*: Dostopno prek: <http://www.svetskirat.net/2010/01/%D0%B2%D0%BE%D1%98%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%99%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B5-%D1%98%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5/> (1. september 2011).
69. Šemjakin, Andrej. 2001. *Nikola Pašić: čovek i političar (povodom 75-godišnjice smrti)*. Dostopno prek: http://www.arhivyu.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/izdanja/casopis_arhiv_v01/dosadasnji_brojevi/casopis_godina_ii_broj_2.html (1. september 2011).
70. The Churchill Centre and Museum. 2009. *Winston Churchill*. Dostopno prek: <http://www.winstonchurchill.org/learn/biography/biography/churchill-leader-and-statesman> (1. september 2011).
71. *Ustava Kraljevine Jugoslavije - Ustav Kraljevine Jugoslavije*. 1931. Dostopno prek: <http://scc.digital.nb.rs/document/RA-ustav-1931> (1.september 2011).
72. *Ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev - Ustav Kraljevine Srba, Hrvat i Slovenaca*. 1921. Dostopno prek: <http://scc.digital.nb.rs/document/RA-ustav-1921> (1. september 2011).
73. Vukadinović, Radovan. 1995. *Diplomacija : strategija političnih pogajanj*. Ljubljana: Arah Consulting.

10 Priloge

Priloga A.1: Jugoslovanski kralji v obdobju 1918 do 1945

Vladar	Čas vladanja
Petar I	1. december 1918 – 16. avgust 1921
Aleksander I	16. avgust 1921 – 9. oktober 1934
Petar II, Pavel regent	9. oktober 1934 – 27. marec 1941
Petar II	9. oktober 1934 – 29. november 1945 (v emigraciji od 13. aprila 1941)

Vir: Enciklopedija Jugoslavije 1955-1971.

Priloga A.2: Predsedniki jugoslovanskih vlad v obdobju 1918 do 1941

Predsednik vlade	Čas vodenja vlade
Stojan Protić	1918 – 1919
Ljubomir Davidović	1919 - 1920
Stojan Protić	1920
Milenko Vesnić	1920 - 1921
Nikola Pašić	1921 - 1924
Ljubomir Davidović	1924
Nikola Pašić	1924 - 1926
Nikola Uzunović	1926 - 1927
Velimir Vukičević	1927 - 1928
Anton Korošec	1928 - 1929
Petar Živković	1929 - 1932
Vojislav Marinković	1932
Milan Srčkić	1932 - 1934
Nikola Uzunović	1934
Bogoljub Jevtić	1934 - 1935
Milan Stojadinović	1935 - 1939
Dragiša Cvetković	1939 - 1941
Dušan Simović	1941

Vir: Arhiv Jugoslavije 2008.

Priloga B.1: Ministri za vojsko in mornarico v obdobju 1918 do 1941

Obdobje	Minister za vojsko
1918	Rašić Mihailo, general
1919	Hadžić Stevan, general; Jovanović Branko, general
1921	Hadžić Stevan, general; Zečević Milivoje, general
1922	Vasić Miloš, general
1922-1924	Pešić Petar, arm. general
1924	Hadžić Stevan, arm. general
1924-1926	Trifunović Dušan, div. general
1926-1931	Hadžić Stevan, arm. general
1931-1933	Stojanović Ž. Dragomir, arm. general
1934	Milovanović Ž. Milan, arm. general
1934-1936	Živković R. Petar, arm. general
1936-1938	Marić Ljubomir, arm. general
1938-1940	Nedić Đ. Milutin, arm. general
1940	Pešić Petar, arm. general
1941	Ilić Bogoljub, arm. general

Vir: Bjelajac 2004, 319.

Priloga B.2: Načelniki jugoslovanskega Generalštaba v obdobju 1920 do 1941

Obdobje	Načelnik Generalštaba
1920	Mišić Živojin, vojvoda
1921	Bojović Petar, vojvoda
1921-1929	Pešić Petar, general (od 8.12.1921 do 11.4.1929; v obdobju 4.11.1922-27.7.1924 mesto načelnika generalštaba ni zasedeno)
1923-1924	Milovanović Ž. Milan, general, v.d.
1929 -1934	Milovanović Ž. Milan, arm. general
1934	Nedić Đ. Milan, arm. general
1935	Marić Ljubomir, arm. general
1936-1938	Nedić Milutin, arm. general
1938-1940	Simović Dušan, arm. general
1940-1941	Kosić Petar, arm. general

Vir: Bjelajac 2004, 319.

Priloga C: Jugoslovanske in britanske vplivne politične osebnosti v obdobju 1921 - 1941

Baldwin Stanley

Stanley Baldwin (1867 – 1947) je bil član konservativne stranke od leta 1908. Prevezel je številne dodeljene položaje v vladi, leta 1923 pa je postal predsednik vlade. Kmalu je sklical splošne volitve, da bi pridobil podporo za uveljavitev zaščitnih trgovinskih tarif, vendar ni dobil večinske podpore, zato je vodenje vlade prevzel Ramsay MacDonald.

Novembra 1924 so vodenje vlade ponovno prevzeli konservativci, Baldwin pa je postal predsednik vlade. Med splošno stavko leta 1926 je zavračal vsa pogajanja, dokler se stavka ne bi zaključila. Leto kasneje je sprejel Zakon o trgovinskih sporih⁶⁷, ki je prepovedal splošne stranke. Ko so konservativci leta 1929 izgubili volitve, je Baldwin želel izstopiti iz politike, vendar se je leta 1931 vrnil v vlado kot poslanec. Položaj predsednika vlade je ponovno prevzel leta 1935. Upokojil se je leta 1937 (BBC 2011f; Enciklopedija Britannica 2011d).

Bonar Law Andrew

Andrew Bonar Law (1858 – 1923) se je pridružil konservativni stranki, pomemben del političnega vodstva pa je postal leta 1902. Leta 1911 je postal vodja konservativne stranke. V času 1. Svetovne vojne je sodeloval v vladi, leta 1921 pa je odstopil z mesta voditelja stranke. Kljub slabemu zdravju je leta 1922 prevzel mesto predsednika vlade, naslednje leto pa je bil zaradi zdravja prisiljen odstopiti s položaja (Britannia.com 2007).

Chamberlain Neville

Arthur Neville Chamberlain (1869 – 1940) je bil sprva uspešen poslovnež, nato pa se je podal v politične vode. Leta 1937 je postal predsednik vlade. Zaradi izkušenj v 1. Svetovni vojni je želel preprečiti začetek nove svetovne vojne. Sprožil je politiko pomirjanja in na vsak način iskal pot, ki bo zagotovila Hitlerjeve apetite in ohranila mir v Evropi. Z Nemčijo je sklenil Münchenski pakt leta 1939, ki je zanj predstavljal zagotovilo, da je evropski mir ohranjen, vendar je Nemčija nekaj mesecev kasneje napadla Poljsko in sprožila začetek nove vojne. V maju 1940 je Chamberlain odstopil, nekaj mesecev kasneje pa je umrl (BBC 2011d; Enciklopedija Britannica 2011c).

Churchill Winston

Sir Winston Leonard Spencer Churchill (1874 – 1966) je začel svojo kariero v vojski, a se je že leta 1900 pridružil konservativni stranki. Deloval je na visokih vladnih položajih v časih konservativnih in liberalnih vlad. Leta 1940 je postal predsednik britanske vlade in minister za obrambo, ti dve funkciji pa je opravljal do leta 1945. Leta 1953 mu je kraljica Elizabeta II podelila plemiški naslov. V politiki je deloval vse do leta 1964 (The Churchill Centre and Museum 2009; Nobelprize.org 2011).

George V

George V se je rodil 3. junija 1865. George se je izobraževal za mornariškega častnika. Leta 1892 je umrl njegov starejši brat, zato je moral George prevzeti novo vlogo. George je stopil na prestol leta 1910. Izbruh 1. svetovne vojne leta 1914 je prinesel britanski kraljevi družini veliko težav, ki so bile povezane z njihovimi nemškimi predniki. Zaradi izrazitega protinemškega vzdušja v Veliki Britaniji je britanska kraljeva družina spremenila družinsko ime iz kraljeve družine Saxe-Coburg-Gotha v kraljevo družino Windsor. Svetovna gospodarska kriza v letih 1929-1931 je močno prizadela državo, kralj pa je bil prisiljen k ustanovitvi parlamentarne koalicije treh največjih strank (laburistov, konservativcev in liberalcev). Ob koncu 20-ih let je družina Windsor ostala ena redkih monarhij z nespremenjenim državnim statusom v Evropi. Z leti se je namreč spremenila narava

⁶⁷ Trade Disputes Acts.

monarhije, ki se je nehala osredotočati na vodenje politike, v ospredje pa je postavila širjenje in uteleševanje nacionalnih vrednot, kot so vztrajnost, ponos in dolžnost.

V času njegovega vladanja so s statutom ločili kronovine, tako da je George vladal vsaki deželi posebej. S tem so začrtali pot kasnejšega razvoja Commonwealtha. George V je po 1. Svetovni vojni bolehal za številnimi boleznimi. Umrl je 20. januarja 1936. Nasledil ga je sin Edward in kmalu kasneje sin Albert (Britannia.com 1999; BBC 2011c).

George VI

Albert Frederick Arthur George, bolje poznan kot kralj George VI, se je rodil 14. decembra 1895. Posedoval je naslov vojvoda Yorški⁶⁸.

12. decembra 1936 je postal britanski kralj, saj se je njegov starejši brat Edward VIII odpovedal prestolu. Okronan je bil 12. maja 1937. Vzpostavil je tesne prijateljske vezi z ZDA in obljubil pomoč Franciji. Istočasno je podpiral Chamberlaina pri politiki pomirjanja zoper Nemčijo in Italijo. Leta 1940 je podprl Winstona Churchilla. Umrl je 6. februarja 1952 za posledicami pljučnega raka (Britannia.com 1999; Enciklopedija Britannica 2011b).

Karadorđević Aleksander I

Aleksander I Karadorđević (16. 12. 1888 – 9. 10. 1934) je bil sin prvega kralja Kraljevine SHS Petra I in črnogorske princeze. Šolal se je v Ženevi, Rusiji in Beogradu. Sprva ni bil predviden za prestolonaslednika, vendar je bil njegov starejši brat Đorđe vpleten v več škandalov, zaradi katerih se je moral umakniti iz politike. Prestol je prevzel leta 1921. Po številnih političnih krizah znotraj države je 6. januarja 1929 razglasil osebno diktaturo in spremenil ime države v Kraljevino Jugoslavijo. Leta 1931 je izdal novo ustavo, ki je uzakonila, da je za vse odločitve potrebna kraljeva privolitev. Na državnem obisku 9. oktobra 1934 v Marseille-u je bil ubit⁶⁹ (Vojna enciklopedija, 1970, zv. 1: 90).

Karadorđević Peter II

Peter II Karadorđević (6. 9. 1923 – 3. 11. 1970) je bil najstarejši sin kralja Aleksandra I. Ko je bil kralj Aleksander I ubit, je bil Peter mladoleten, zato je namesto njega vladal regent knez Pavel. S 17 leti je bil 27. marca 1941 razglašen za polnoletnega in je skupaj z britansko podporo v državnem udaru prevzel oblast, saj se ni strinjal s pristopom države k Trojnemu paktu. 6. aprila 1941 je Nemčija napadla Jugoslavijo in Grčijo. Država je kapitulirala v enem tednu, Peter II pa je bil skupaj s tedanjo vlado prisiljen zapustiti Jugoslavijo. Sprva se je zatekel v Grčijo, zatem v Jeruzalem, Palestino in Kairo, junija 1941 pa je prispel v Veliko Britanijo, kjer se je pridružil drugim izgnanim evropskim politikom in voditeljem (Enciklopedija Jugoslavije 1955-1971, zv.5, 200).

Karadorđević Pavel

Pavel Karadorđević (27. 4. 1893 – 11. 9. 1976) je kot regent prevzel vodenje Kraljevine Jugoslavije po smrti kralja Aleksandra I, saj je bil prestolonaslednik Peter II še mladoleten. Knez Pavel je bil po nazorih bolj jugoslovansko naravnani in ne srbsko kot kralj Aleksander I. V času vladanja je želel odpraviti centralistično diktaturo, cenzuro in vojaški nadzor, predvsem pa je želel rešiti hrvaško-srbsko vprašanje, vendar so bile njegove politične

⁶⁸ The duke of York.

⁶⁹ Atentat na Aleksandra je bil eden prvih, ki je bil dokumentiran (Brown 2001).

odločitve premalo odločne in velikokrat prepozne. Avgusta 1939 je bil podpisan sporazuma Cvetković-Maček, s katerim je bila ustanovljena relativno avtonomna Banovina Hrvaška. Ob izbruhu 2. svetovne vojne je Jugoslavija razglasila nevtralnost, 25. marca 1941 pa je pristopila k Trojnemu paktu. Dva dni kasneje je bil regent knez Pavle odstavljen (Janković in Lalić, 2007:243-245).

Lloyd George David

David Lloyd George (1863 – 1945) je imel zelo uspešno politično kariero. Prvič je postal predsednik vlade leta 1916. Po končani 1. Svetovni vojni je predstavljal Veliko Britanijo na Pariški mirovni konferenci leta 1919 in sodeloval pri oblikovanju Versajske pogodbe. Ostal je predsednik vlade, čeprav je bil sedaj odvisen od podpore konservativcev. Leta 1921 je pomagal pri ustanovitvi Svobodne Irske države. Leto kasneje je bil udeležen v škandal pri prodaji plemiških naslovov. Oktobra 1922 so konservativci izstopili iz koalicije, Lloyd George pa je odstopil z mesta predsednika vlade. Ostal je v političnih krogih, vendar je izgubil vso podporo (Britannia.com 2007; BBC 2011b).

MacDonald Ramsay

James Ramsay MacDonald (1866 – 1937) se je že leta 1883 pridružil neodvisni laburistični stranki, vodja parlamentarne laburistične stranke pa je postal leta 1911. Zaradi nestrinjanja s sodelovanjem v 1. Svetovni vojni je bil v letih 1914 - 1922 neaktiven v politiki. Po 1. Svetovni vojni je imela liberalna stranka vse manj podpore. Leta 1924 je prvič prevzel mesto predsednika vlade. Vlada je kmalu odstopila, vendar je uspel dokazati, da je tudi laburistična vlada sposobna vladati odgovorno in učinkovito. Leta 1929 je ponovno ostal predsednik vlade, vendar ni bil pripravljen na svetovno gospodarsko krizo. Vlada se je zaradi krize razdelila, na novo pa se je oblikovala t.i. Nacionalna vlada, ki je imela podporo konservativcev in liberalcev. Čeprav so bili laburisti v manjšini so ostali na vodilnih položajih, administracijo pa so vodili konservativci. Predsednik vlade je ostal do leta 1935 (Britannia.com 2007; BBC 2011e).

Pašić Nikola

Nikola Pašić (18. 12. 1845 – 10. 12. 1926) je bil eden pomembnejših srbskih politikov. Bil je vodja Ljudske radikalne stranke, kot tak pa je bil predsednik vlade v Kraljevini Srbiji in v Kraljevini SHS v letih 1918, 1921-24, 1924-26. Bil je prisoten na pogajanjih pri oblikovanju nove države, kasneje pa je z večino v ustavodajni skupščini sprejel Vidovdansko ustavo leta 1921. Pašić je verjel, da mora biti država čim bolj centralizirana, vsa njena politična moč pa mora biti skoncentrirana v Beogradu. Na mestu predsednika vlade je ostal vse do leta 1926, s kratkim premorom v času od 27. julija do 6. novembra 1924, ko je vlado vodil Ljuba Davidović. 8. aprila 1926 je bil odstavljen zaradi sinovih številnih škandalov, dan zatem pa je umrl zaradi srčne kapi (Šemjakin 2001).

Simović Dušan

General Dušan Simović (28. 10. 1882 – 26. 8. 1962) je bil poveljnik jugoslovanskih letalskih sil in armade ter zadnji predsednik vlade pred jugoslovansko kapitulacijo v 2. Svetovni vojni. Leta 1938 je postal načelnik Generalštaba, vendar je moral leta 1940 odstopiti z mesta načelnika. Na mesto predsednika vlade se je povzpел z državnim udarom proti Dragiši Cvetkoviću 27. marca 1941. Nemčiji je obljubil spoštovanje podpisanega

Trojnega pakta, vendar je Nemčija Jugoslavijo vseeno napadla. Simović je z družino zbežal iz države, po vojni pa se je vrnil v Beograd, kjer je tudi umrl (Bjelajac 2004, 269-270).

Stojadinović Milan

Milan Stojadinović (4. 8. 1888 – 26. 10. 1961) se je povzpел na mesto ministra za finance v letih 1922–1924, 1924–1926, 1934–1935. Kot član Ljudske radikalne stranke je bil vladni poslanec v letih 1923, 1925 in 1927.

Leta 1935 je ustanovil Srbsko radikalno stranko, ki je z nekaterimi drugimi radikalnimi strankami sestavljala koalicijo, ki je bila imenovana Jugoslovanska radikalna zveza, in je na volitvah leta 1935 tudi zmagala. Stojadinović je postal predsednik vlade in minister za zunanje zadeve. Bil je eden redkih politikov, ki je prepoznal nevarnost nacističnih in fašističnih držav. Njegova zunanja politika je temeljila na ohranjanju nevtralnega statusa, kot npr. podpis pogodbe o nenapadanju z Italijo in podpis prijateljske pogodbe s Francijo, skušal pa je tudi skleniti konkordat s Svetim sedežem, čemur pa je močno nasprotovala Srbska ortodoksna cerkev, zato konkordat ni bil sklenjen. Leta 1938 je bil ponovno izvoljen na mesto predsednika vlade, vendar ni uspel zadostiti hrvaškim političnim apetitom, istočasno pa je ustanovil privatno vojsko, imenovano Zelene srajce. Regent knez Pavle ga je ob odstavitvi zaprl, dokler ni z britanskimi politiki uredil njegove premestitve na Mauritius (Enciklopedija Jugoslavije 1955-1971, zv. 8, 155).

Živković Petar

Petar Živković (1. 1. 1879 – 3. 2. 1947) je bil pomembna vojaška in politična osebnost v Kraljevini SHS in Kraljevini Jugoslaviji. Kot mlad vojak je pomagal odstaviti kraljevo družino Obrenovićev. Nasprotoval je srbskim nacionalistom v skupini Črna roka, sam pa je bil član organizacije Bela roka. Leta 1921 ga je kralj Aleksander postavil za poveljnika častne garde, v času od 7. januarja 1929 do 4. aprila 1932 pa je bil tudi predsednik jugoslovanske vlade kot član Jugoslovanske radikalne kmečke stranke. Ob odstopu z mandata je ustanovil Jugoslovansko nacionalno stranko. Deloval je v politiki vse do nemške agresije. Takrat se je skupaj z vlado umaknil v London, umrl pa je leta 1947 v Parizu (Bjelajac 2004, 314).

Priloga Č: Sestav jugoslovanske vojske

1918/1919	
– Ministrstvo za vojsko in mornarico (Beograd)	
– Generalštab (Beograd)	
1. armada (Novi Sad)	– Donavska divizija (Subotica), – Drinska divizija (Osijek), – Konjeniška divizija (Temišvar), – Moravska divizija (Temišvar),
2. armada (Sarajevo)	– Jugoslovanska divizija (Kosovska mitrovica), – Šumadijska divizija (Čačak), – Timoška divizija (Sarajevo).
Novi polki	– Banjaluški, – Petrovaradinski,

	– Splitski, – Zagrebški, – Karlovški, – Ljubljanski.
--	---

Vir: Bjelajac 2004, 332-334.

1928	
– Ministrstvo za vojsko in mornarico (Beograd) – Vojaški svet (Beograd) – Generalštab (Beograd)	
1. armada (Novi Sad)	– Donavska divizija (Beograd), – Drinska divizija (Valjevo), – Tiška divizija (Subotica).
2. armada (Sarajevo)	– Bosanska divizija (Sarajevo), – Jadranska divizija (Mostar), – Vrbska divizija (Banja Luka), – Zetska divizija (Cetinje), – poveljstvo Boke Kotorske (Erceg Novi).
3. armada (Skopje)	– Bregalniška divizija (Štip), – Kosovska divizija (Priština), – Vardarska divizija (Bitola).
4. armada (Zagreb)	– Dravska divizija (Ljubljana), – Osiješka divizija (Osijek), – Savska divizija (Zagreb).
5. armada (Niš)	– Moravska divizija (Niš), – Šumadijska divizija (Kragujevac), – Timoška divizija (Zaječar),
Kraljeva garda (Beograd)	

Vir: Bjelajac 2004, 335-338.

1939	
– Ministrstvo za vojsko in mornarico (Beograd) – Vojaški svet (Beograd) – Generalštab (Beograd)	
1. armada (Novi Sad)	– Donavska divizija (Beograd), – Drinska divizija (Valjevo), – Tiška divizija (Novi Sad).
2. armada (Sarajevo)	– Bosanska divizija (Sarajevo), – Vrbska divizija (Banja Luka), – Zetska divizija (Cetinje).
3. armada (Skopje)	– Bregalniška divizija (Štip), – Kosovska divizija (Priština), – Vardarska divizija (Bitola).
4. armada (Zagreb)	– Dravska divizija (Ljubljana),

	– Osiješka divizija (Osijek), – Savska divizija (Zagreb), – gorske enote (Škofja Loka, Sušak, Ljubljana, Slovenska Bistrica).
5. armada (Niš)	– Moravska divizija (Niš), – Šumadijska divizija (Kragujevac), – Timoška divizija (Zaječar).
Primorska armada (Mostar)	– Jadranska divizija (Knin), – kraljeva garda (Beograd), – 1. konjeniška divizija (Zagreb), – 2. konjeniška divizija (Niš), – 3. konjeniška divizija (Subotica), – inženirsko poveljstvo (Beograd), – pionirsko poveljstvo (Karlovac), – pontonsko poveljstvo (Šabac).

Vir: Bjelajac 2004, 346-348.

1941		
– Ministrstvo za vojsko in mornarico (Beograd) – Vojaški svet (Beograd) – Generalštab (Beograd)		
1. armadna skupina	4. armada	– Savska divizija, – Slavonska divizija, – Murska divizija, – Ormoški odred.
	4. vojna armadna oblast	
	Dravska vojna divizijska oblast	
	Savska vojna divizijska oblast	
	7. armada	– Dravska divizija, – Risnjaški gorski odred, – Triglavsko divizija, – Triglavski planinski odred, – 1. konjeniška divizija.
2. armadna skupina	1. armada	– Tiška divizija, – 3. konjeniška divizija.
	2. armada	– Bosanska divizija, – Osiješka divizija, – Vrbska divizija.
	2. vojna armadna oblast	
3. armadna skupina	3. armada	– Hercegovska divizija, – Kosovska divizija, – Vardarska divizija,

		– Zetska divizija.
	3. armadna oblast	– Bregalniška divizija, – Ibarska divizija, – Moravska divizija, – Strumiški odred, – Šumadijska divizija.
	5. armada	– Drinska divizija, – Kalnski odred. Krajinska divizija, – Timoška divizija, – Topliška divizija, – Vlasinski odred.
	5. vojna armadna oblast	
	6. armada	– Braničevski odred, – Donavska divizija, – Gardska konjenička brigada, – Smederevski odred, – Sremska divizija, – 2. konjenička divizija.
	Primorska armadna oblast	– Jadranska divizija, – poveljstvo Šibenika, – poveljstvo Boke Kotorske,
	Rezervne enote	– Cerska divizija, – Dinarska divizija, – Liška divizija, – Unska divizija, – Jurišno povejstvo, – kraljeva garda, – Drinska vojna divizijska oblast.
Letalske sile	Poveljstvo teritorialne zračne obrambe	
	Aktivna obramba	
	Pasivna obramba	
Vojna mornarica	Pomorsko obalno poveljstvo	

Vir: Bjelajac 2004, 353-355.

Priloga D: Pregled jugoslovanskih vojaških letalskih sil

1. brigada lovcev - Zemun (Beograd)
- 702. eskadrija (komunikacije) - Zemun
- 2. polk lovcev - Kraljevo
- 6. polk lovcev - Zemun
2. mešana brigada - Nova Topola

- 703. eskadrija (komunikacije) - Nova Topola
- 4. polk lovcev - Zagreb
- 8. polk bombnikov - Zagreb
3. mešana brigada - Stubol Priština
- 704. eskadrija (komunikacije) - Stubol Priština
- 5. polk lovcev - Niš
- 3. polk bombnikov - Petrovac (Skopje)
4. brigada bombnikov - Ljubic
- 705. eskadrija (komunikacije) - Ljubic
- 1. polk bombnikov - Novi Sad
- 7. polk bombnikov - Dobrič (Užička Požega)
Neodvisne enote
- 81. neodvisna skupina bombnikov Ortiješ (Mostar)
- 11. izvidniška skupina Group Veliki Radinci (Srem)
- eskadrija lovcev
- 5 eskadrija za komunikacije
- 2 transportni eskadriji
- eskadrija medicinske pomoči

Vir: Bajlo 1998-2010b.

Priloga E: Pregled jugoslovanskih vojaških letal

<i>Tip</i>	<i>Količina</i>	<i>Izvor</i>	<i>V uporabi od-do</i>
Messerschmitt Bf-109E-3	61	Nemčija	1939 -
Hawker Hurricane Mk. I	35	UK/Jug	1938
Hawker Fury Mk. I	30	UK/Jug	1937 -
Avia BH-33 E	2+	Češkoslovaška	1934 -
Ikarus IK-2	8	Jugoslavija	1939 -
Rogožarski IK-3	6	Jugoslavija	1940 -
Potez 63	2	Francija	
Messerschmitt Me-110	1	Nemčija	1941 -
<i>Bombniki</i>			
Dornier Do-17K	60	Nemčija/Jug	
Bristol Blenheim Mk. I	47	UK	1940 -
		Jugoslavija	
SIAI Savoia Marchetti SM-79-I	40	Italija	1938
Caproni Bergamaschi Ca-310 Libeccio	12	Italija	1938
Caproni Bergamaschi Ca-310bis	12	Italija	1939
Caproni Bergamaschi Ca-311	5	Italija	1941
<i>Izvidniška letala</i>			
Breguet 19	120	Francija/Jug	1928 -
Potez 25 Jupiter		Jug	
Bristol Blenheim Mk. I	11	UK	
<i>Transportna letala</i>			
Messerschmitt Bf-108	?	Nemčija	
Fieseler Fi-156 Storch B	10	Nemčija	
Avia Fokker F.39	2	Češkoslovaška	
<i>Vadbena letala</i>			
Bücker Bü 131 Jungmann	?	Nemčija	
SIM-X	?	Jugoslavija	1937?
Rogožarski P.V.T.	?	Jugoslavija	1934?
Rogožarski R-100	?	Jugoslavija	
Fizir F.N.	?	Jugoslavija	
Fizir F.P.2	?	Jugoslavija	
Aero-2	1	Jugoslavija	1940 -

Vir: Bajlo 1998-2010a.

Mornariško vojaško letalstvo				
<i>Bombniki</i>				
Tip	Količina		Izvor	V uporabi od-do
	Skupaj	1941		
Dornier Do-WAL (seaplane)	1	1	Nemčija	1927 - 1941
	6	6	Nemčija	1931 - 1941
	4	4	Nemčija	1934 - 1941
R-313 (seaplane)	1		Jugoslavija	
<i>Izvidniška letala</i>				
Dornier Do-22 (seaplane)	13	11	Nemčija	1939 - 1941
SIM-XIV-H (seaplane)	19	15	Jugoslavija	1940 - 1941
<i>Vadbena letala</i>				
SIM-XII H	5	3	Jugoslavija	1939 - 1941
P.V.T.-H	4	1	Jugoslavija	1939 -
<i>Ostala letala</i>				
FBA type H	5	-	Italija	1922 -
C.A.M.S. 30E	6	-	Francija	1924 -
ŠM	42	12	Jugoslavija	1925-30 -
Hanriot HD-41H	10	-	Jugoslavija	1927-28 -
IO	37	5	Jugoslavija	1927-28 -
Moth DH-60	5	3	UK	1929 -
Do/D	24	2	Nemčija	1929 -
Š 16 J. 1 (Šmolik)	1	-	Češka	1929 -
Fizir obalni (J.)	5	3	Jugoslavija	1930 -
Henikel He-8d	1	1	Jugoslavija	1931 -
Fizir (W)	4	2	Jugoslavija	1932 -
Fleet (model 10)	2	2	ZDA	1937 -

Vir: Bajlo 1998-2010a.

Priloga F: Čini letalskih sil v različnih državah

VVKJ⁷⁰	PVKJ⁷¹	Luftwaffe	RAF
brigadni đeneral	kontraadmiral	Generalmajor	Air Commodore
pukovnik	kapetan bojnog broda	Oberst	Group Captain
potpukovnik	kapetan fregate	Oberstleutnant	Wing Commander
major	kapetan korvete	Major	Squadron Leader
kapetan I klase	poručnik bojnog broda I klase	Hauptmann	Flight Lieutenant
kapetan II klase	poručnik bojnog broda II klase	-	-
poručnik	poručnik fregate	Oberleutnant	Flying Officer
potporučnik	poručnik korvete	Leutnant	Pilot Officer
narednik-vodnik I klase	vođa I klase	Fähnrich	-
narednik-vodnik II klase	vođa II klase	Stabsfeldwebel	Warrant Officer
narednik-vodnik III klase	vođa III klase	Oberfeldwebel	Flight Sergeant
narednik I klase	narednik I klase	Feldwebel	Sergeant
narednik II klase	narednik II klase	Unterfeldwebel	-
podnarednik I klase	podnarednik I klase	Unteroffizier	Corporal
podnarednik II klase	podnarednik II klase	Stabsgefreiter	-
kaplar	mornar I klase	Obergefreiter	Leading Aircraftman

Vir: Ciglić 2006-2011.

⁷⁰ VVKJ- Vazduhoplovstvo vojske Kraljevine Jugoslavije

⁷¹ PVKJ- Pomorsko vazduhoplovstvo Kraljevine Jugoslavije